

‘IS MIJN SPIEGEL SCHOON?’

Een kwalitatief onderzoek naar de betekenis van machteloosheidservaringen
van *warriors* en *peacekeepers* op vredesmissie

Eva Stor

Universiteit voor Humanistiek

‘Is mijn spiegel schoon?’

Een kwalitatief onderzoek naar de betekenis van machteloosheidservaringen van *warriors* en *peacekeepers* op vredesmissie.

Masterthesis

Universiteit voor Humanistiek

© Eva Stor

Studentnummer: 1000411

Begeleider: Prof. Nicole Immler

Meelezer: Drs. Ir. Hielke Bosma

Coördinator: Dr. Wander van der Vaart

Januari '23

Woorden: 27604

VOORWOORD

Voor u ligt de masterscriptie, die het einde inluidt van mijn studie Humanistiek. De jaren studie, mijn medestudenten, docenten, en vele gesprekken hebben mijn blik op de wereld en mijzelf verbreed en verscherpt. Ik ben hier zeer dankbaar voor en ik hoop dan ook, als humanistica, eenzelfde soort proces bij anderen te kunnen begeleiden.

De uitvoering van dit onderzoek heeft zich gespreid over meerdere jaren, onder andere door de tussenkomst van een HVO-stage en verliefd worden tijdens een reis rond de wereld. Met het afronden van dit verslag is het een waardige afsluiting van mijn studie en mijn stage als geestelijk verzorger bij het Ministerie van Defensie. Mijn ervaring binnen Defensie en gesprekken met militairen hebben mij gemotiveerd om hun beleving te willen doorgronden en verwoorden. De militaire wereld is bijzonder en intens, waar militairen voor (morele) keuzes komen te staan die de meeste van ons bespaard blijven. Door middel van dit onderzoek hoop ik hun ervaringen te beschrijven en u inzicht te geven in de belevingen van de militair.

Ik wil als eerste mijn respondenten bedanken voor hun openheid. Zij hebben mij meegenomen in hun wereld en uitspraken gedaan die mijn blik veranderd hebben. Ik wil ook graag dank uitspreken aan mijn begeleiders Prof. Nicole Immler en drs. Hielke Bosma, die ondanks mijn herhaaldelijke tussenpozen, te vinden waren voor feedback en meedenken.

Als laatste wil ik mijn ouders bedanken voor de steun en mogelijkheid deze studie in al zijn lengte af te ronden; en mijn studie-maatjes, Ilonka Ronkes Agerbeek, Solveig de Sonnaville en Olga Verbeek, waar ik zonder hen minder geleerd en gelachen had.

Ik hoop dat u kan genieten van het werk dat voor u ligt.

SAMENVATTING

De Nederlandse militair is vandaag de dag betrokken bij vredesmissies die steeds complexer worden. Hierdoor is de rol van de militair veranderd en moet hij morele afwegingen maken in situaties waarin politieke, sociale en militaire onrust heerst. Deze complexiteit kan leiden tot morele dilemma's en innerlijke worstelingen bij militairen, zoals gevoelens van machteloosheid en twijfel over het eigen (morele) handelen op missie. In het wetenschappelijk debat wordt beschreven dat machteloosheid vaak ten grondslag ligt aan morele problematiek en hoe de tweeledige rol (warrior/peacekeeper) van de militair op vredesmissie tot rolconflicten leidt.

Echter, hoe de militair diens betekenisgeving aan eigen militaire rol deze morele problematiek beïnvloed is nog onvoldoende onderzocht. In dit onderzoek wordt aan de hand van *sensitizing concepts* 'warrior' en 'peacekeeper' rol onderzocht hoe identificatie door Nederlandse militairen met deze sociale rollen van invloed is op de ervaring van machteloosheid op vredesmissie. Hierin wordt de sociale identiteitstheorie (Franke, 2003) gebruikt, om los te komen van sociaal omliggende rollen en de betekenisgeving van de militair zelf (in wisselwerking met zijn sociale context) centraal te stellen. Op deze wijze poog ik inzicht te krijgen in wat de militair verstaat onder zijn militaire rol en hoe dit betekenis kader de ervaring van machteloosheid beïnvloedt. De morele dimensie van deze ervaringen van militairen wordt geanalyseerd met behulp van het concept 'morele stress' (Molendijk, 2019), waarbij duidelijk wordt hoe de ervaring van machteloosheid hierbinnen staat. Met het beschrijven van de machteloosheidservaringen heeft dit onderzoek ook als doel het taboe in het spreken over eigen kwetsbare ervaringen onder militairen te doorbreken.

Deze onderzoeksvraag is onderzocht aan de hand van interviews met 10 Nederlandse militairen. Door zowel landmacht- en marechaussee-respondenten te werven komt een breed spectrum aan rolidentiteiten naar voren, waarbij zij verschillende delen van de rollen opnemen. De functie en rang bleken van grote invloed op hun identificatie met (elementen) van de warrior/peacekeeper-rol. Uit de data is naar voren gekomen dat *warriors* het meeste waarde hechten aan de groep (militairen) en externe sturing (volgzaamheid aan bevelstructuur), waar *peacekeepers* waarde hechten aan autonomie en interne sturing (hoge mate van overeenstemming met de eigen morele identiteit). De resultaten bevestigen en vullen eerdere onderzoeken op basis van sociale identiteitstheorie aan en laten zien dat de warriorrol een prominente plek heeft binnen Defensie. Machteloosheid werd ervaren in relatie tot warrior-elementen, peacekeeper-elementen en in relatie tot bevelstructuur en

VN-systeem. Warriors en peacekeepers blijken verschillend te reageren op morele stress, waarbij warriors meer geneigd zijn om te simplificeren en zich van morele verantwoordelijkheid te ontdoen. Peacekeepers zijn zich meer bewust van de morele dimensie en proberen te handelen vanuit eigen morele kader. Daarbij ervaren militairen machteloosheid in relatie tot machtsstructuren (de VN en de bevelstructuur). Cultuur en machtsstructuren bepalen hoe elementen van de rollen uitgedragen en gestimuleerd worden binnen de realiteit van vredesmissies. Hierdoor hebben zij invloed op machteloosheidservaringen en de wijze waarop de militair hier betekenis aan kan geven. Wanneer de militair de militaire institutie als veroorzaker van machteloosheid ziet (*verraad*), verlaten zij vaak de organisatie. De resultaten tonen ook aan dat militairen morele schade kunnen oplopen als betekenisprocessen door machteloosheidservaringen niet goed worden afgerond. Dit bevestigt eerdere onderzoek (Molendijk, 2019.)

De resultaten roepen vragen op over de vorming en ondersteuning van militairen tijdens hun taakuitvoering en in confrontaties met moreel ingewikkelde situaties. Op basis van de resultaten zijn dan ook aanbevelingen geformuleerd voor defensiebeleid met betrekking tot cultuur en structuur, en voor de Dienst Geestelijke Verzorging in het bijstaan van militairen met morele problematiek.

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	3
Samenvatting.....	4
Inhoudsopgave.....	6
Hoofdstuk 1: Inleiding	8
1.1 Vraag- en doelstellingen.....	14
1.2 Wetenschappelijke relevantie	15
1.3 Maatschappelijke relevantie	15
Hoofdstuk 2: Theoretisch kader	17
2.1 <i>Identiteitsprocessen aan de hand van roltheorieën</i>	17
2.1.1 Roltheorie als interdisciplinaire gedragstheorie	17
2.1.2 Sociale identiteitstheorie	18
2.1.3 Militaire roldentiteit	20
2.1.4 Sociale rol: warrior	20
2.1.5 Sociale rol: peacekeeper.....	21
2.1.6 Identificatie en waardering van militaire rollen	21
2.1.7 Rolconflicten.....	22
2.2 <i>Morele dimensie van vredesmissies</i>	24
2.2.1 Machteloosheidservaring.....	24
2.2.2 Morele stress	25
2.2.3 Morele desoriëntatie als gevolg van morele stress	27
2.2.4 Maatschappelijke en politieke invloeden op morele stress.....	28
Hoofdstuk 3: Methodologie	30
3.1 Fenomenologisch onderzoek	30
3.2 Respondenten.....	30
3.3 Dataverzameling.....	34
3.4 Data-analyse	36
3.5 Ethische verantwoording.....	37
Hoofdstuk 4: Analyse	38
4.1 <i>Hoe duiden militairen hun militaire rol?</i>	38
4.1.1 Militaire functie.....	38

4.1.2 Hiërarchische positie.....	40
4.1.3 Warrior-elementen.....	44
4.1.4 Peacekeeper-elementen	51
4.2 Machteloosheidservaringen op vredesmissies	58
4.2.1 Warrior-machteloosheid	58
4.2.2 Reacties op warrior-machteloosheid	61
4.2.3 Peacekeeper-machteloosheid	66
4.2.4 Reacties op peacekeeper-machteloosheid.....	68
4.2.5 Geen zeggenschap binnen de hiërarchische bevelstructuur.....	70
4.2.6 Reacties op machteloosheid binnen de bevelstructuur.....	73
4.2.7 Machteloosheid binnen het VN-systeem.....	74
4.2.8 Reacties op machteloosheid binnen het VN-systeem	77
Hoofdstuk 5: Conclusies en discussie	79
5.1 Conclusie.....	79
5.2 Discussie.....	85
5.3 Aanbevelingen verder onderzoek	89
5.4 Beperkingen van het onderzoek	90
5.5 Aanbevelingen voor defensiebeleid en dienst Geestelijke Verzorging.....	91
Literatuur.....	93
Bijlage: Informed Consent Formulier	98
Bijlage: Vragenlijst voor interviews.....	99
Bijlage : Codeboom.....	100

HOOFDSTUK 1: INLEIDING

De Nederlandse militair wordt vandaag de dag voornamelijk uitgezonden op vredesmissies. Hij¹ wordt ingezet om de vaak fragiele vrede te stabiliseren of af te dwingen in gebieden met politieke, sociale en/of militaire onrust (Rietveld, 2009). Waar in eerste instantie vredesmissies gekarakteriseerd werden door de nadruk op minimaal gebruik van geweld en een onpartijdige positie van de vredesmacht, blijkt steeds vaker *peace-enforcement* (ofwel dwang-elementen) noodzakelijk, waardoor grenzen tussen vredes- en gevechtssituaties vervagen. (Broesder, 2008; Broesder, et al., 2015; Rietveld, 2009; Britt & Adler, 2003). Naast een toegenomen complexiteit van taken, organisaties en conflicten (Finlay, 1996) heeft de veranderende aard van vredesmissies geleid tot een veranderde rol voor de militairen op missie. De veranderingen maken dat zij zowel de rol van *warrior* (door middel van geweld macht over de situatie afdwingen) als *peacekeeper* (zonder geweld in te zetten de situatie dienen te keren) dienen in te zetten (Janowitz, 1960; Broesder, 2008).

Tijdens deze vredesmissies komen de militairen in intense situaties terecht waarin zij morele afwegingen moeten maken (Rietveld, 2009; Molendijk, 2018; 2019; 2020; Bartone & Adler, 1998; Weisæth, 2003; Litz et al., 2009; Jordan, et al., 2017). Zij dienen op momenten zowel geweld in te zetten, als zich van geweld te onthouden om zo hun onpartijdige positie te behouden. Een van de grootste uitdagingen hierin is dat zij worden geconfronteerd met situaties waarin zij geweld zien, maar niet mogen ingrijpen (Reed & Senegal, 2000; Weisaeth, 2003; Rietveld, 2009). De militair dient dan afwegingen te maken ten behoeve van henzelf, de bewoners en het verloop van de vredesmissie, terwijl hij meerdere morele verplichtingen heeft. Deze complexiteit maakt het voor sommige militairen onvermijdelijk om niet tegen morele problematiek aan te lopen (Molendijk, 2019). Zo blijkt uit grootschalig onderzoek onder Nederlandse militairen dat een kwart van de militairen na terugkeer aangeeft morele twijfels te hebben over eigen handelen op missie, wat tot

¹ Voor de leesbaarheid is ervoor gekozen om te schrijven over de militair als 'hij'. In de gehele scriptie kan dit ook worden gelezen als 'zij'.

ernstige psychologische en existentiële problematiek kan leiden (Rietveld, 2009, p.356). Uit datzelfde onderzoek komt naar voren dat de meeste morele dilemma's gepaard gaan met of veroorzaakt worden door een ervaring van machteloosheid in het missiegebied (Rietveld, 2009).

Ook in gesprekken met militairen tijdens mijn stage als geestelijk verzorger² werden gevoelens van machteloosheid en vragen rondom juistheid van handelen besproken. Deze gesprekken en de innerlijke worstelingen die hierin naar voren kwamen waren aanleiding voor dit onderzoek naar de beleving van de militair.

Onderzoek toont aan dat de veranderende militaire rol en aard van vredesmissies gezorgd heeft voor een toename in complexiteit, stress, gevaar (Findlay, 1996) en rolconflicten (Janowitz, 1960; Broesder, 2008; Broesder et al., 2015; Reed & Segal, 2000). Janowitz (1960) was de eerste die de rol van *peacekeeper*, op basis van de roltheorie³ (Katz & Kahn, 1978), problematiseerde. Hij beschrijft dat de peacekeeperrol op vredesmissies te veel afweek van de klassieke strijdtaak van de militair (*warrior*) en dat dit tot onvrede en rolconflicten leidden. Broesder, kolonel der Koninklijke Marechaussee en onderzoeker⁴, problematiseert ook de uitvoering van de twee militaire rollen door de vraag te stellen of de rollen in essentie onverenigbaar zijn (2008). Zij beschrijft de warriorrol als volgt: 'De warriorrol is gericht op met macht afdwingen door middel van geweld -- 'de soldaat [moet] zijn taken kunnen blijven uitvoeren, nooit opgeven, geen nederlaag accepteren of gevallen kameraden achterlaten. Hij [...] vernietigt de vijand en blijft overeind' (Broesder, 2008, p. 537). Dit staat in schril contrast met de peacekeeperrol, die juist gebaseerd is op onpartijdigheid en macht uitoefenen *zonder* gebruik van geweld, maar door middel van diplomatiek handelen en partijen samen te brengen (Broesder, 2008; Broesder et al, 2015). De militair bekleedt vanuit deze rol een scheidsrechterspositie, en mag niet zomaar geweld inzetten (Reed & Senegal, 2000; Weisaeth, 2003; Rietveld, 2009). Auteurs concluderen dat deze dubbele rol van militairen op vredesmissies in

²Op het ministerie van Defensie binnen de krijgsmachten Landmacht en Luchtmacht.

³ Roltheorie is gebaseerd op het idee dat personen binnen organisatiestructuren een rol dragen, die zij met processen van zenden en dragen, eigen maken (Katz & Kahn, 1969; Houben, 1969). De theorie wordt verder toegelicht in het theoretisch kader.

⁴ Onderzoeker aan de Faculteit Militaire Wetenschappen van de Nederlandse Defensie

de kern een rolconflict bevat die tot stress, ontevredenheid en handelingsonzekerheid leidt (Reed & Segal, 2000; Janowitz, 1960; Litz et al., 2009; Broesder, 2008).

Auteurs die zich baseren op de roltheorie stellen dat de individuele rol op, basis van de twee sociale rollen (warrior en peacekeeper), wordt gevormd door processen tussen rol-zenders (Ministerie van Defensie, Rules of Engagement⁵) en roldragers (Janowitz, 1960; Katz & Kahn, 1978, Reed & Segal, 2010). Er worden binnen dit paradigma zijdelings relaties gelegd tussen het dragen van deze rollen en morele spanningen. Zo wordt er bijvoorbeeld door Adler, Litz en Bartone geconcludeerd dat een rolconflict tot existentiële spanningen kan leiden; “These existential concerns include not being able to intervene to alleviate suffering despite one's identity as a peacekeeper or to punish perpetrators despite one's identity as a soldier” (p. 588, Adler, Litz & Bartone, 2003). Dit stemt overeen met eerdere studies (Reed & Senegal, 2000; Britt, 1998), die lieten zien dat het onthouden van geweld problematisch kan zijn voor militairen die zich meer of enkel identificeren met de warriorrol.

Echter, in meer recente studies wordt de roltheorie die uitgaat van sociale omliggende rollen als ontoereikend gezien om de beleving van de militair te doorgronden. De kritiek luidt dat de betekenisgeving van de militair zelf van grotere invloed is dan binnen de roltheorie wordt aangenomen. ‘De beperking van de roltheorie is [dat het geen rekening houdt met] de complexiteit van de vele verschillende belanghebbenden [...] allen en de militair zelf hebben bepaalde ideeën over wat de militair wel, of juist niet, zou moeten doen.’ (Broesder, 2008, p.545). In reactie op deze tekortkoming is de sociale identiteitstheorie⁶ ontwikkeld door Volker Franke (2003), onderzoeker binnen internationaal conflictmanagement. Binnen deze theorie wordt uitgegaan van persoonlijke rolidentiteiten, waarbij sociaal-culturele invloeden, groepsdynamiek en eigen betekenisgeving als bepalende factoren worden gezien. ‘Meanings of a role and expectations related to the role are, in part, culturally derived as individuals are socialized into their roles, but an individual’s own

⁵ Rules of Engagement (ROE): Militaire regels opgesteld voor een specifieke missie, waarin doelstellingen en handelingsmogelijkheden beschreven worden (wanneer geweld wel of niet mag worden ingezet mag worden) (Brittanica Encyclopedie, 2010).

⁶ De sociale identiteitstheorie definieert identiteit als bestaande uit sociale rolidentiteiten, gevormd binnen sociale groepen, die wij gebruiken om betekenis te geven aan de wereld en onze positie daarbinnen.

understanding of what a role means also becomes part of one's role identity' beschrijft een navolgende studie (Op den Buijs et al., 2019, p.4). Franke stelt dat een eigen rolidentiteit wordt gevormd op basis van de militair zijn begrip van een of beide rollen en in relatie tot de groep die dezelfde rol draagt. Deze rolidentiteit fungeert vervolgens als betekenis kader voor diens beleving en gedrag binnen de missie.

Onderzoek naar de werking van deze militaire rolidentiteiten (vanuit de beleving van de militair) is nieuw. Recente (kwantitatieve) studies in lijn met de sociale identiteitstheorie focussen zich voornamelijk op de processen van rolidentificatie en wat militairen zelf onder deze rollen verstaan (Franke, 2003; Broesder, 2008; Broesder et al. 2015; Op den Buijs et al, 2019). Hoe de rolidentiteit in relatie staat tot morele spanning is nog niet eerder empirisch onderzocht. Dit onderzoek poogt aan te sluiten bij deze onderzoeken door de persoonlijke betekenisgeving op basis van deze militaire rollen bij Nederlandse militairen in kaart te brengen. Op deze wijze poog ik inzicht te krijgen in wat de militair verstaat onder zijn rol en hoe dit betekenis kader de ervaring van machteloosheid binnen de missie beïnvloedt.

Onderzoek naar morele spanningen en in het bijzonder machteloosheid is om verschillende redenen van belang.

Ten eerste blijkt uit grootschalig onderzoek onder Nederlandse militairen dat een van de grootste oorzaken van morele dilemma's een ervaring van machteloosheid in het missiegebied is. Machteloosheid en het gevoel geen controle te hebben, wordt al lange tijd beschreven als een van de grootste uitdagingen op vredesmissie (Weisaeth, 2003; Britt, 1998; Lazarus & Folkman, 1945). Deze literatuur stelt dat het meest voorkomende morele dilemma op vredesmissie het niet mogen ingrijpen bij het zien van lijden van een ander is (Rietveld, 2009, Britt, 1998, Broesder, 2009, Weisaeth, 2003, Britt, 1998, Litz, Adler & Bartone, 2003). Deze ervaren machteloosheid of 'moreel tekortschieten' wordt (veelal) ervaren wanneer men getuige is van het kwaad en geweld dat de burgerbevolking is of wordt aangedaan. Andere situaties waarin men machteloosheid ervaart is wanneer men niet mag terugvechten bij geweld tegen zichzelf, wanneer men een mede-militair verliest of wanneer men zich schaamt voor het gedrag van zijn mede-soldaten (Rietveld, 2009; Weisaeth, 2003; Britt, 1998). De militair voelt zich op zo'n moment verscheurd tussen wat hij zou willen doen, wat hij als juist ziet, en wat hij mag of kan doen (Perez jr., 2012; Britt; 1998, Rietveld, 2009). Vanuit deze morele optiek beslaat de ervaring van machteloosheid (als grond voor morele

dilemma's) op vredesmissies dus een breder scala aan ervaringen dan binnen de roltheorie wordt gesteld (Litz, Adler & Bartone, 2003).

Daarnaast beschrijft Rietveld in haar onderzoek dat de ervaring van machteloosheid door de militairen vaak letterlijk wordt benoemd in het spreken over morele dilemma's. Dit herken ik in gesprekken met militairen⁷. Vanuit de beleving van de militair wordt deze ervaring dus geassocieerd met morele problematiek op missie, wat het van waarde maakt om deze ervaring en de betekenis hiervan centraal te stellen in dit onderzoek.

Een derde reden om meer inzicht te willen vergaren in de machteloosheidservaring, is dat uit een Nederlandse studie blijkt dat militairen die zich machteloos hebben gevoeld, vaker en ernstiger posttraumatische stressstoornis (PTSS) ontwikkelen. 'Veterans who felt more powerless and threatened during deployment, who thought they had no control over the situation, or who thought that the mission had become meaningless, reported more current PTSD symptoms' (Dirkzwager, Janssen & Van der Ploeg, p.9). Ook andere literatuur binnen de psychologie beschrijft hoe traumatiserende *life events* in combinatie met een verminderd gevoel van controle de militair kwetsbaar maken voor psychische problematiek (Rodríguez & Quiñones-Maldonado & Alvarado-Pomales, 2009). Dit wordt verder ondersteund door een onderzoek vanuit morele optiek, dat het meemaken van moreel overschrijdende gebeurtenissen kan leiden tot suïcidaliteit en agressiviteit (Franke, 2003).

Een vierde reden om dit onderzoek naar morele ervaringen te doen, is de hoop bij te dragen aan een debat rondom het morele *engagement* van militairen. Recent onderzoek van cultureel antropoloog Tine Molendijk (2019) beschrijft hoe militairen met morele stress tijdens vredesmissie omgaan en hoe dit wordt beïnvloed door politieke en maatschappelijke ideeën over de missie. Molendijk poogt de recent opgekomen term *moral injury*⁸ te verdiepen en bouwt voort op auteurs die morele

⁷ Vanuit mijn rol als geestelijk verzorger

⁸ Deze term duidt het emotionele, psychische, sociale en spirituele lijden wat voortkomt uit ervaringen die morele kernovertuigingen over het zelf of de wereld hebben aangetast (Litz et al., 2009). De term heeft op vele terreinen

problematiek vanuit psychische invalshoek (Litz et al., 2009; Drescher et al., 2011) benaderen. Zij verbindt deze met inzichten vanuit sociologie en filosofie (Zigon, 2008; Tessman, 2019). Molendijk beschrijft dat ondanks dat de militair wordt ingezet als een instrument van de staat en hij als uitvoerder van politieke normen handelt, hij ook een morele actor met persoonlijke waarden blijft. “Morality is not a unitary, harmonious system of values, but a totality of multiple, potentially competing values. [...] ‘Tension [in an individual] may exist between moralities” (2018, p.1). Zij bekritiseert hiermee eerdere studies waarin individuele morele overtuigingen als een harmonieus geheel worden neergezet (Rietveld, 2009; Litz et al., 2009).

Een tegenstelling in conclusies van het onderzoek van Rietveld (2009) en Molendijk (2018) is de mate waarin militairen militair geëngageerd zouden zijn. Een van de hoofdconclusies van Rietveld is dat militairen sterk moreel geëngageerde personen zijn, wat zij dit onderzoekt aan de hand van de mate en situaties die morele gevoelens (schuld en schaamte) over hun handelen en ervaringen op missie oproepen. Zij schrijft dat militairen ‘het kwaad en de normloosheid afkeuren en voelen zich schuldig dat zij niets hebben gedaan om gewelddadigheden te stoppen’ (p.356). Dit staat in contrast met de conclusie van Molendijk ‘dat militairen over het algemeen niet zoveel morele spanningen ervaren als men zou kunnen verwachten’. Zij stelt dat dit niet betekent dat zij geen spanning ervaren, maar “wanneer ze dat wel doen hebben ze de neiging om rechtvaardigende simplificeringen te gebruiken om zo deze spanning op te lossen.” (Molendijk, 2019, p. 422). Dit debat roept de vraag op hoe deze morele problematiek samenhangt met de rolidentiteit en betekenisgeving van militairen. Ervaren militairen die zich identificeren met elementen van dan wel de warrior, dan wel de peacekeeperrol op een andere wijze machteloosheid (e.q. morele spanning) en lossen zij deze spanning op een andere manier op?

Andere vragen die opkomen hebben betrekking tot de groepsbinding die vanuit roltheorie en sociale identiteitstheorie (Franke, 2003) centraal staat in het vormen van de rolidentiteit. Het leger staat

invloed gewonnen en wordt zowel in de psychiatrie als binnen geestelijk verzorging veel gebruikt (Müller & Kamp, 2018).

bekend om zijn sterke groepsbinding en training die dit versterkt. Dit versterken van de primaire referentiegroep wordt als noodzakelijk gezien om te presteren in oorlogsomstandigheden (Wessely, 2006). Hoe verhouden machteloosheidservaringen zich tot deze sterke groepsbinding onder militairen - wordt de militair hierdoor beschermd of is dit een oorzaak van machteloosheid?

De laatste reden om dit onderzoek te doen naar machteloosheidservaringen is om de militair zijn verhaal over machteloosheid te laten vertellen. Vanuit het ministerie van Defensie en in het publieke debat is steeds meer aandacht voor morele dilemma's en machteloosheid - maar militairen zelf ervaren vaak grote moeite om het over eigen kwetsbare machteloosheid te hebben. Dit kwam naar voren toen ik als geestelijk verzorger mee op oefening ging. Zodra een militair poogde een kwetsbaar verhaal te delen, werd deze weggezet als 'mietje'. Enkel achter gesloten deuren vertelden zij mij hun verhaal. Door militairen in dit onderzoek aan het woord te laten poog ik het taboe rondom ervaren machteloosheid onder militairen zelf te doorbreken.

1.1 VRAAG- EN DOELSTELLINGEN

Het aan verandering onderhevige karakter van vredesmissies, de complexe rol die de militair dient te dragen, de moreel beladen situaties waarbinnen de militair besluiten dient te nemen en mogelijk ernstige effecten voor het welzijn van de militair en anderen, zijn allen een roep tot meer inzicht in de beleving van de militair. In dit onderzoek wordt onderzocht hoe de roldentiteit samenhangt met de machteloosheidservaringen van de militair.

Onderzoeksvraag: Hoe verhoudt de al dan niet ervaren machteloosheid zich tot de identificatie met *warrior*- en/of *peacekeeper*rol bij Nederlandse militairen op vredesmissie?

- a. Op welke wijze identificeren Nederlandse militairen op vredesmissie zich met de *warrior*- en/of de *peacekeeper*rol?
- b. Hoe en/of ervaren Nederlandse militairen op vredesmissie machteloosheid?

Dit wordt onderzocht aan de hand van tien diepte-interviews met Nederlandse militairen, waarin wordt gevraagd naar hun rol als militair en hoe zij (al dan niet) machteloosheid ervaren hebben op vredesmissie. De respondenten zijn zowel afkomstig uit landmacht en marechaussee en hebben ervaringen op NAVO-missies en VN-missies, om zo tot een breed palet aan roldentiteiten te

komen. De rollen peacekeeper en warrior dienen als *sensitizing concepts*⁹ in het duiden van de militaire roldidentiteit.

1.2 WETENSCHAPPELIJKE RELEVANTIE

Bevindingen uit eerdere onderzoeken van Molendijk (2019), Broesder (2008; 2018) en Rietveld (2009) geven aanleiding voor verder onderzoek naar hoe de beroepsidentiteit doorwerkt in de morele beleving. Door de roldidentiteit van de militair (oftewel wat verstaat de militair onder zijn beroepsidentiteit) als vertrekpunt te nemen in dit onderzoek, kunnen inzichten over morele spanningen tussen militaire rol en persoonlijke morele overtuigingen worden verdiept.

Dit onderzoek vult bestaande onderzoeken aan door ook de ervaringen van Marechaussees mee te nemen. In geen enkel onderzoek vanuit de roltheorie wordt aandacht besteed aan deze specifieke groep en hoe deze verschilt van de ‘gewone’ militair. Door te onderzoeken hoe deze rol zich verhoudt tot de rol van de landmacht-militairen kan er een beter begrip worden gevormd over militaire roldidentiteiten.

1.3 MAATSCHAPPELIJKE RELEVANTIE

De Universiteit van Humanistiek begeeft zich vaak op het snijvlak tussen theorie en praktijk, waar ik met deze studie dan ook aan hoop bij te dragen. Onderzoek naar de ervaring van de militair, staat in lijn met de koers uitgezet door het Ministerie van Defensie. De laatste twee decennia wordt er meer aandacht besteed aan het geestelijk welzijn van de militair voor en na vredesmissies. Dit blijkt onder andere uit het erkennen van politieke misstanden die hebben geleid tot morele problematiek van militairen (NOS, 2022)¹⁰, maar ook uit de belofte meer aandacht en geld vrij te maken voor

⁹ Dit wordt verder toegelicht in het hoofdstuk methodologie.

¹⁰ Dit wordt verder toegelicht in paragraaf 2.3

veteranenzorg¹¹. Inzicht in de betekenisgeving van militairen en hun ervaringen van machteloosheid kunnen mogelijkheden bieden om de zorg en training van militairen te verbeteren. Specifiek voor het werk van geestelijk verzorgers zijn inzichten in zin- en betekenisprocessen rondom ervaringen op vredesmissie van belang (Rietveld, 2009; Franke, 2003). Als laatste draagt deze studie in zijn uitvoering, en hopelijk met het resultaat, zoals eerder beschreven bij aan het doorbreken van taboes binnen de Defensie-wereld.

¹¹ Interview met Theo Blaken na informeren van minister van Defensie Ollogren
<https://www.universiteitleiden.nl/nieuws/2022/06/minister-wil-lering-trekken-uit-proefschrift-over-veteranenbeleid>

HOOFDSTUK 2: THEORETISCH KADER

In dit onderzoek wordt bestudeerd hoe identificatie met militaire rollen van invloed is op de ervaring van machteloosheid onder militairen op vredesmissie. Om dit te kunnen onderzoeken wordt in het eerste gedeelte van dit theoretisch kader het perspectief op identiteit vanuit respectievelijk de roltheorie en de sociale identiteitstheorie beschreven. Hierbij worden de *sensitizing concepts* ‘peacekeeper’ en ‘warrior’ uitgediept. Het tweede gedeelte van dit theoretisch kader beschrijft het perspectief op machteloosheid als morele stress. Dit wordt gedaan door de morele dimensie van de ervaringen van de militairen te beschrijven, en hoe de ervaring van machteloosheid hierbinnen staat. Deze twee perspectieven vormen samen de lens waardoor de data bekeken wordt.

2.1 IDENTITEITSPROCESSEN AAN DE HAND VAN ROLTHEORIEËN

2.1.1 ROLTHEORIE ALS INTERDISCIPLINAIRE GEDRAGSTHEORIE

Roltheorie poogt te verklaren hoe en waarom de mens binnen een sociale structuur zich gedraagt zoals hij zich gedraagt. Om een goede duiding te geven van de roltheorie, wordt er beschreven hoe deze in de loop der jaren veranderd is, waarna de inhoud aan bod komt.

Hedendaagse roltheorie is een interdisciplinaire theorie die is ontwikkeld vanuit verschillende wetenschappelijke stromingen (antropologie, sociologie en psychologie) om tot een integrale theorie ter verklaring van menselijk gedrag te komen. Roltheorie werd in eerste instantie gevormd op basis van structuurtheorieën waar gedrag van de mens verklaard werd vanuit zijn rol binnen een systeem en het navolgen van systeemnormen (Linton 1936, beschreven in Houben, 1969). Vanuit de sociale wetenschappen (o.a. Sarbin, Goffman en Moreno) werd kritiek geleverd, waarop de rolrelatie meer centraal kwam te staan. Dit werd gedaan vanuit de vooronderstelling (die centraal staat binnen de sociologie), ‘dat attitudes en het gedrag van het individu gevormd worden door de groep waarvan het lid is en dat de zelfwaardering en de daarbij horende gevoelens en gedrag afhangen van de plaats van het individu in de hiërarchie binnen deze groep’ (p.4, Houben, 1969). Een tweede belangrijke toevoeging was de referentiegroep theorie, waarin werd gesteld dat personen hun handelen ook kunnen baseren op normen van andere groepen waar men lid van is. Dit

verklaarde waarom personen soms anders handelden dan vanuit het systeem van hen verwacht werd.

Om als organisatie te functioneren is het van belang dat individuen binnen een organisatie gestructureerd samenwerken om organisatiedoelstellingen te behalen. Om elkaar hierin te begrijpen en op elkaar te kunnen anticiperen, werkt men op basis van voorgeschreven rollen. Verwachtingen over elkaars functioneren beïnvloeden de inhoud van deze rollen door wederkerige processen van *rol-zenden* en *rol-dragen* (Katz & Kahn, 1978; Sarbin, 1954).

De verwachtingen die door anderen gesteld worden, worden aangeduid als de verzonden rol. *Rol-zenders* (binnen en buiten de organisatie) sturen de ontvanger continu (in)directe informatie over de gewenste inhoud van de rol, bijvoorbeeld in de vorm van instructie binnen een militaire training of in de vorm van regelgeving zoals de ROE¹² (Katz & Kahn, 1978). Een *roldrager* neemt deze verwachtingen tot zich. De verzonden rol wordt geïnterpreteerd vanuit bestaande betekenisaders. “Each individual response to the organization in terms of his or her perception of it, a subjective or psychological “organization” that may differ in various ways from the actual organization” (Katz & Kahn, 1978, p. 192). Hoe de rol wordt uitgedragen is afhankelijk van hoe de roldrager zijn rol begrijpt.

2.1.2 SOCIALE IDENTITEITSTHEORIE

IDENTITEIT ALS MEERVOUDIG BETEKENISGEVEND SYSTEEM

De roltheorie die het meest gebruikt wordt in recent onderzoek naar de beleving van militairen (Broesder et al. 2015, Broesder, 2008; Op den Buijs et al., 2019), is de sociale identiteitstheorie van Franke (2003). Franke (2003) vult eerdere roltheorie aan door de relatie tussen de rol en de identiteit van het individu centraal te stellen. Men kijkt dan niet alleen naar de verhouding tot de

¹² ROE: Militaire regels opgesteld voor een specifieke missie, om omstandigheden te beschrijven waarin geweld wel of niet mag worden gebruikt tegen oppositiepartijen (Brittanica,2010) (Encyclopedie).

sociale organisatie, maar ook naar hoe dit wederkerig de identiteit en betekenisgeving van het individu beïnvloedt.

Franke (2003) stelt dat wij als mens een fundamentele behoefte hebben om ons zeker te voelen in de wereld en onze positie hierbinnen, waartoe onze identiteit dient. Onze identiteit bestaat uit meerdere hiërarchisch georganiseerde identiteitsbeelden van het zelf die samen een overkoepelende *self-conception* vormen. Deze beelden (*rolidentiteiten*) helpen ons om betekenis te geven aan de wereld om ons heen en onze positie daarbinnen. “Individuals draw on multiple, sometimes even competing identity images to derive their self-conceptions. More important identities form a core that influences most decisions, whereas peripheral identities may affect decision making only in certain circumstances” (Franke, 2003, p.36). Een rolidentiteit, zoals de militaire rolidentiteit, is dus een identiteitsbeeld dat zich vormt wanneer men een positie binnen een sociaal-cultureel systeem inneemt. Deze identiteitsbeelden verhouden zich op hiërarchische wijze ten opzichte van elkaar, waarbij de centraliteit van de rolidentiteit bepaalt in welke mate de persoon de betekenissen hierbinnen als fundamenteel ervaart voor zijn gehele identiteit.

GROEPSPROCESSEN IN VORMING EN CENTRALITEIT VAN ROLIDENTITEIT

Franke (2003) benadrukt het belang van groepsbinding en groepsconformisme met andere individuen die de rol dragen bij het vormen van rolidentiteiten. Wanneer het individu rolidentiteiten vormt richt men zich op gemeenschappelijke kenmerken en denkbeelden binnen referentiegroepen. Hoe sterker de verbondenheid met de groep, hoe meer de overtuigingen binnen de groep als normatief wordt gezien voor de rolidentiteit. Men zal liever conformeren naar handelingen en overtuigingen die steun van groepsleden ontvangen, dan naar standpunten of handelingen waarbij dit niet zeker is.

Daarnaast kan een sterke verbondenheid met een groep zorgen dat de rolidentiteit belangrijker wordt voor de persoon. “The stronger the identity commitment, the more individuals perceived the identity as instrumental to their “wants.” (Franke, 2003, p.37). De persoon gaat zich dan sterker identificeren met de rolidentiteit, en zich meer gedragen naar de verwachtingen van de rol. Wanneer de rolidentiteit zeer belangrijk is voor de persoon, kan hij zoeken naar mogelijkheden om de rol uit te dragen buiten de situaties waar de rol van hem gevraagd wordt.

2.1.3 MILITAIRE ROLIDENTITEIT

De militair vormt zijn rolidentiteit onder andere aan de hand van de twee sociaal gezonden rollen ‘warrior’ en ‘peacekeeper’. De initiële militaire opleiding (AMO) is specifiek gericht op het socialiseren/vormen van de leerling. In de literatuur en door militairen wordt dit proces beschreven met de leus ‘afbreken en opbouwen als militair’. Dit traject van hersocialisatie is gericht op het aanleren van attitudes, normen en vaardigheden die binnen het kader van de organisatie gewenst zijn (Richardson & Vogelaar, 2009). Franke (2003) beschrijft dit als een proces van identiteitsverandering: “Basic training disconnects recruits from past social networks and established identities and develops new identities. [...] Depriving recruits of any alternative sources of meaning, basic training almost invariably forces them to adopt the “soldier” frame of reference” (p.40). Dit proces van socialiseren wordt dus versterkt door de groep militairen te isoleren van andere referentiegroepen, groepsbinding centraal te stellen en gedeelde socialisatieprocessen door te gaan tijdens training wat de rolidentiteit waarde en betekenis verschaft.

Tijdens dit proces dienen de leerlingen zich te verhouden tot de sterk hiërarchische machtsstructuur tussen leerling en instructeur, wat zij regelmatig als schokkend ervaren. ‘Mocht een individuele leerling qua vaardigheden, attitude en normen botsen [met de organisatiewaarden] [...], dan zal volgens de logica van de opleiding de verandering moeten plaatsvinden bij de leerling’ (Richardson & Vogelaar, 2009, p.9). De leerling accepteert en vormt zich dan tot militair, wat ten koste kan gaan van elementen van zijn eerdere identiteit. Leerlingen die zich in de training niet kunnen conformeren aan de militaire normen en waarden worden afgestoten.

2.1.4 SOCIALE ROL: WARRIOR

Het klassieke beeld van de militair is dat van de warrior. Vanouds wordt de krijger beschreven als een eervol en rechtvaardig persoon. De essentie van de rol wordt voornamelijk beschreven vanuit de taak van bestrijden en verdedigen (Janowitz, 1960; Reed & Segal, 2000; Perez, 2012; Broesder et al., 2015). Janowitz (1960) duidt de warrior als een strijdvaardige krijger tegenover een vijand. Broesder en collega’s (2015) meten identificatie met de warriorrol aan de hand van verschillende aspecten zoals het kunnen vechten in oorlogssituaties, een vijand kunnen domineren, controle

kunnen uitoefenen op stromen mensen en aan waarden als strijdvaardigheid, competent-zijn, discipline, gereserveerdheid en paraatheid.

2.1.5 SOCIALE ROL: PEACEKEEPER

De literatuur laat zien dat de rol van peacekeeper in ontwikkeling is. Dit komt voornamelijk door de complexe en veranderende aard van vredesmissies (Janowitz, 1960; Reed & Segal, 2000; Broesder et al., 2015, Tripodi, 2006; Perez, 2012). De rol van de peacekeeper wordt gebaseerd op de positie van onpartijdige politieagent; een scheidsrechter, die strijdende partijen uit elkaar houdt, ze met elkaar in gesprek laat gaan, en naar de rechter begeleidt. De essentiële taak van de peacekeeper is het bewerkstelligen of in stand houden van vrede en het beschermen van mensenlevens. De peacekeeper maakt minimaal gebruik van geweld, en poogt vruchtbare internationale relaties op te bouwen. Hierbij wordt de militair gedreven door principes als legitimiteit, geduld, doorzettingsvermogen en terughoudendheid (Reed & Segal, 2000; Tripodi, 2006). Een belangrijk verschil met de warriorrol is dat men niet uitgaat van een vijand, maar een ‘ander’ waar mee samengewerkt wordt.

2.1.6 IDENTIFICATIE EN WAARDERING VAN MILITAIRE ROLLEN

In onderzoek naar hoe militairen zich met hun militaire rol identificeren hebben Broesder en collega's (2015) de Warrior-Peacekeeper roldentiteitsschaal ontwikkeld. Bij deze schaal worden beide rollen als losstaande concepten gezien. Zo kan een militair zich zowel met de peacekeeper als met de warriorrol identificeren. Uit deze onderzoeken komt naar voren dat militairen met een gevechtsfunctie zich meer identificeren met de warriorrol, waar militairen in ondersteunende functies meer relateren aan de peacekeeperrol (Broesder et al., 2015). Ten tweede blijkt dat er geen grote verschillen in identificatie aangetoond worden tussen verschillende rangen (Op den Buijs et al., 2019). En ten derde dat identificatie met de warriorrol in relatie staat tot verbintenis met de organisatie als geheel, en identificatie met de peacekeeperrol met een geloof in de missie en hogere mate van zelfvertrouwen en zelfacceptatie (Op den Buijs et al., 2019). Een hypothese die gesteld

wordt ter verklaring van deze relaties is dat de militaire cultuur de warriorrol meer stimuleert (die vooral vertrouwen in de groep stimuleert), dan dat zij zelfvertrouwen stimuleren.

De rollen worden door militairen anders gewaardeerd. De warriorrol wordt beschouwd als wat een militair is, en de peacekeeperrol wordt gezien als een rol die men aanneemt op vredesmissies. De discussie of de peacekeeperrol wel militair is blijkt uit de bekende uitspraak van voormalig VN-secretaris generaal, Dag Hammarskjöld: "Peacekeeping is not a job for soldiers, but only soldiers can do it" (geciteerd in Broesder, 2008, p.7). Al sinds het begin van vredesmissies is er weerstand tegen de peacekeeperrol (Janowitz, 1960). Antropoloog Sion beschrijft een paradox tussen de hoofdtak van Nederlandse militairen nu (vredesmissies uitvoeren) en de cultuur binnen het leger: "There has developed within army culture an inherent tension between what is perceived by soldiers as the real army, which performs combat roles, and the nonaggressive and even feminine army, which performs peacekeeping operations" (Sion, 2006, p.18). Vooral gevechtseenheden tonen hier weerstand tegen. Verschillende auteurs beschrijven dat de warriorrol centraal staat in leger-culturen, en dit benadrukken binnen socialisatie, groepsnormen en dagelijkse omgangsvormen (Broesder, 2018; Op den Buijs et al., 2019).

2.1.7 ROLCONFLICTEN

Personen hebben de neiging om te handelen op een manier die niet interfereert met een identiteit of waarde die centraal is voor hun zelfconcept (Franke, 1999). Echter wanneer een militair zich sterk identificeert met één van de twee rollen, of binnen een situatie conflicterende rollen worden opgeroepen, kan er een rolconflict ontstaan. De weerstand die gevechtseenheden voelen bij het doen van vredestaken is hier een voorbeeld van, zoals deze 'warrior' luitenant verwoordt: "We were taught how to sneak around these tanks quietly, surprise the enemy and destroy him in combat. And here we are supposed to stay out of combat by being obvious. To me, it's like teaching a dog to walk backwards" (O'Connor, 1996, p. A-3 aangehaald in Franke, 2003). Een innerlijk rolconflict dwingt dit de militair dan tot identiteitsonderhandeling. Identiteitsonderhandeling biedt de mogelijkheid om cognitieve dissonanties die door het innerlijk conflict ontstaan op te lossen door terug te vallen op een meer fundamentele identiteit. Wanneer de militair beide rollen opneemt in zijn overkoepelende rolidentiteit dit vele spanningen wegneemt, doordat militair dan zonder zijn

zelfbeeld schade aan te doen tussen verschillende militaire handelingen kan wisselen (Franke, 2003).

SAMENVATTING

De hedendaagse roltheorieën met betrekking tot identificatie met de rolidentiteiten geven inzicht in hoe (rol)identiteit(en) gevormd worden en hoe deze militairen helpt betekenis te geven aan de wereld en hun eigen positie daarin. Ook laat dit zien dat groepsprocessen en groepsbinding hier een groot effect op hebben. Echter deze roltheorie geeft beperkt inzicht in hoe moraliteit van invloed is op de rolidentiteit van de militair en binnen rolconflicten. In het volgende hoofdstuk worden de theorieën van Molendijk (2019) en Rietveld (2008) beschreven om inzicht in te geven in de morele dimensie op de ervaring van de militaire op vredesmissie.

2.2 MORELE DIMENSIE VAN VREDESMISSIES

Tijdens vredesmissies vertegenwoordigt de militair een gedachtegoed, waar vanuit hij morele keuzes dient te maken. Verweij (2009) schrijft dat de militaire taak in essentie samen dient te gaan met morele competentie en sensitiviteit door de verantwoording die de krijgsmacht aan haar democratische samenleving verschuldigd is. Vredesmissies vragen bij uitstek om morele sensitiviteit door hun complexe doelstellingen en gelaagdheid, volgens Rietveld, Weerts en van Iersel: ‘Hij [de militair] werkt in een gebied waarin een strijd tussen goed en kwaad, recht en onrecht, of escalatie versus verzoening aan de orde is’ (2008, p.66).

Onderzoek naar moraliteit binnen oorlog(situaties) is een oud onderzoeksgebied binnen het interdisciplinaire veld van de militaire ethiek. Van oudsher waren thema’s hierbinnen: principes van rechtvaardige oorlog (Walzer, 1977, Taylor, 1979), waar en wanneer overgegaan mag worden tot militaire operaties, internationale humanitaire wetgeving (Best, 1980) en moraliteit binnen militaire leiderschap (Hartle, 1998). Aandacht voor de morele beleving en lijden van de militair is meer recent. In dit nieuwe onderzoeksveld wordt vanuit meerdere concepten naar deze dimensie gekeken, zoals morele dilemma’s (Baarle et al.; 2015; Litz, Adler & Bartone, 2003), morele emoties (Rietveld, 2009), ‘morally injurious experiences’ (Jordan et.al.; 2017), ‘moral injury’ (Litz et al., 2009; Muller & Kamp, 2018; Shay, 2014) en ‘moral stress’ (Molendijk, 2018; 2019; 2020). Door middel van deze concepten poogt men de morele beleving van de militair inzichtelijk te maken.

2.2.1 MACHTELOOSHEIDSERVARING

In haar onderzoek naar morele emoties onder Nederlandse militairen concludeert Rietveld (2009) dat militairen sterk moreel geëngageerde personen zijn. Zij leidt dit af aan de hoge mate van morele gevoelens (schuld en schaamte) die gepaard met gevoelens van machteloosheid. “Veteranen van recente vredesmissies werden met name geconfronteerd met hun onvermogen de negatieve situatie ten goede te keren, met machteloosheid en het onvermogen geweld te stoppen” (Rietveld, 2009, p.318).

In hoeverre en waarover een militair zich verantwoordelijk voelt is van grote invloed op ervaringen van machteloosheid. Een hoger verantwoordelijkheidsgevoel leidt vaker en sterker tot ervaringen van machteloosheid (Britt, 1998; Rietveld, 2009). Ondanks dat hogere rangen officieel meer

verantwoordelijkheid dragen hangt ervaren verantwoordelijkheid hier niet mee samen, “Het gaat hier dus om verantwoordelijkheid die we onszelf toebedelen en niet om de verantwoordelijkheid die van buitenaf wordt opgelegd” (p. 324).

2.2.2 MORELE STRESS

In recent onderzoek van Molendijk (2019) wordt een nieuwe wijze van kijken naar de morele problematiek van militairen geïntroduceerd. Zij onderzoekt morele stress als fenomeen, wat verschilt van eerdere onderzoeken die facetten hierin onderzochten (morele dilemma's, morele emoties, *morally injurious experiences*, *moral injury*). Door het als fenomeen te beschouwen toont zij meerdere dimensies en processen die op morele stress van invloed zijn (Molendijk, 2019, p.21). Dit perspectief op morele problematiek is passend voor dit onderzoek, waar machteloosheid binnen de literatuur zowel als specifieke momenten als overstijgend ervaring binnen missies wordt omschreven (Rietveld, 2019; Litz, 2003; Britt, 2003).

Molendijk definieert moraliteit als fundamentele overtuigingen over hoe de wereld werkt en hoe eenieder zich dient te gedragen in de wereld. Deze wordt gevormd in wisselwerking met sociale contexten: “An individual lives and acts on a daily basis within a range of these – often overlapping and sometimes opposing – social levels and contexts. As a result, an individual incorporates multiple sets of values and norms, which may correspond but also contradict one another” (Molendijk, 2019, p.41). De moraliteit van een persoon bestaat dus uit sets van morele normen en waarden die binnen sociale contexten gelden, en tegenovergesteld aan elkaar kunnen zijn. Deze definitie stoelt op dezelfde uitgangspunten van de sociale identiteitstheorie, waar morele overtuigingen binnen roldentiteiten worden geplaatst en met elkaar in conflict kunnen zijn (Franke, 2003).

Bij conflict tussen verschillende morele overtuigingen kan de militair drie vormen van morele stress ervaren:

Als eerste in een **waardenconflict**. Hierbij moet een militair in een hoge stresssituatie kiezen tussen twee belangrijk morele waarden, oftewel een moreel dilemma. Morele dilemma's legt Molendijk (2019) als volgt uit: “A moral dilemma entails a situation in which one is confronted with competing moral principles that one considers important, but which cannot simultaneously be

honored; one principle has to be violated in order to respect the other. In a moral dilemma, there is thus no unequivocal “right” or “wrong” decision” (p.41). Een rolconflict dat in roltheorie in verband wordt gebracht met morele stress, is een waardenconflict tussen persoonlijke waarden en het uitvoeren van militaire taken. Wanneer dit conflict plaatsvindt tussen kernwaarden of kern-identiteiten (militair vs mens) kan dit tot grote spanning leiden en blijvende consequenties voor het zelfbeeld van een persoon hebben¹³ (Molendijk, 2019; Franke, 2003).

Dit hoeft echter niet altijd tot grote spanning te leiden. ‘With respect to the tension between being both soldier and civilian, they may compartmentalize these two selves, prioritizing the former in military contexts and allowing the latter to supersede in civilian contexts.’ (Molendijk, 2019, p. 84). Franke (2003) beschrijft ditzelfde proces als een ‘identiteitsonderhandeling’. Wanneer de militair terugvalt op de meest fundamentele rolidentiteit om het conflict op te lossen, kan het zijn dat hij deze rol versterkt gaat uitdragen (*bolstering*). “When conflicting values are unequal in strength or when one subidentity is significantly more central to the individual's self-conception than another, individuals tend to employ denial or bolstering strategies [bij interne spanning]” (Franke, 2003, p.40). Zo kan over-identificatie met de warriorrol ontstaan, wat leidt tot ontkennen of verzetten tegen de peacekeeperrol. Dit bolsteren gebeurt eerder wanneer de persoon of groep al sterk normatieve denkbeelden eropna houden. Door een zwart-wit denken worden andere perspectieven afgestoten, wat de militair zijn capaciteit om zich te verbinden met personen buiten de groep militairen vermindert (Franke, 2003).

Een tweede vorm van morele stress is **morele overweldiging**, waarbij morele significantie wordt ontkend om het zelf te beschermen. Deze morele ontkenning is deels opgenomen in de militaire rol doordat militairen wordt geleerd emotionele en morele afstand in te bouwen. ‘Traditionally, soldiers are trained in ‘disciplining emotions’. [...] This includes processes of self-distancing and to some extent even self-dehumanizations, as is indicated by the names Dutch soldiers call themselves, such as ‘bodies’ and ‘carcasses’ (Molendijk, 2019, p.69). De militair onttrekt ‘zichzelf’ en zijn menselijkheid voor een deel aan de situatie. Vele militairen laten een innerlijk gevecht zien tussen

¹³Zie paragraaf 2.2.3 over morele desoriëntatie als gevolg van morele stress

wel of niet erkennen van de morele significantie van het lijden van ‘de ander’. “First, it was a state of feeling-and-not-feeling and of knowing-and-not-knowing. Second, it resulted from the choice to switch off without the choice being entirely voluntary.” (Molendijk, 2019, p. 96). Deze paradox tussen wel en niet bewust (willen) zijn van de morele dimensie komt ook naar voren in Rietveld (2008), waar zij beschrijft dat militairen vaak na een missie schuld ervaren over negatieve houding en gedrag naar de bevolking, terwijl ze deze gevoelens tijdens de missie niet hebben.

Als laatste benoemt Molendijk **een sterk gevoel van zinloosheid** waarin de militair niet meer inziet hoe de missie, of zijn handelen betekenis heeft. Men gaat in reactie op de morele stress op zoek naar een overkoepelende betekenis, maar wanneer dit niet lukt kan de militair het gevoel hebben mee te doen aan een façade.

2.2.3 MORELE DESORIËNTATIE ALS GEVOLG VAN MORELE STRESS

Wanneer de morele stress zeer ontwrichtend en beschadigend wordt ervaren (*moral injury*), kan dit morele desoriëntatie tot gevolg hebben. De militair ervaart dan een morele verwarring, doordat eerdere overtuigingen over henzelf en de wereld onvast zijn geworden. Hierop volgen betekenisprocessen en moreel heroriënteren, waarbij naar nieuwe betekenissen gevonden dienen te worden om zich weer zeker in de wereld te voelen (Park, 2010). Dit morele zoeken klinkt door in conflicterende gevoelens en tegengestelde morele standpunten in de verhalen van militairen. ‘Many of the veterans I spoke to appeared to struggle with conflicting feelings, which some veterans expressed by saying that they ‘can’t work out’ or ‘can’t resolve’ them.’ (Molendijk, 2018, p.19). Wanneer dit proces van morele heroriëntatie niet goed kan worden afgerond, kan de militair achterblijven met een gevoel van morele onzekerheid. Men blijft dan achter met grote twijfel over de waarde van hun eerdere overtuigingen, over de goedheid van mensen of over concepten als rechtvaardigheid.

2.2.4 MAATSCHAPPELIJKE EN POLITIEKE INVLOEDEN OP MORELE STRESS

Maatschappelijke tendensen kunnen helpend, maar ook problematisch zijn in het betekenis geven aan ervaringen op missie. ‘As is the case for all human beings, veterans depend on the shared narratives of society for the development of their life stories and ‘the moral’ of these stories. (Molendijk, 2018, p.21). Maatschappelijke miskennen gaat veelal over het versimpelen van de uitzendervaring tot eenzijdig publiek narratief, wat afbreuk doet aan hun geleefde ervaring en waardoor zij zich onbegrepen voelen (Molendijk, 2018; 2019).

Ook de politieke dimensie heeft een groot effect op de militair doordat hij als instrument van de staat afhankelijk is van politieke besluitvorming. ‘Both missions [UNPROFOR, ISAF¹⁴] shared several fundamental problems at the political level, and as these problems remained unresolved, they affected soldiers at the micro-level’ (Molendijk, 2019, p.110). Politieke compromissen zoals bij UNPROFOR¹⁵, waarbij de internationale gemeenschap het gewelddadige conflict niet wilde laten escaleren en koos voor een ‘geweldloze’ ROE, kunnen leiden tot voorschriften die de militair machteloos maken in het beschermen van burgers (Rietveld, 2009; Molendijk, 2019).

De ISAF-missie (waar vele respondenten van mijn onderzoek aan hebben deelgenomen) heeft vergelijkbare politieke problematiek (Molendijk, 2019). De missiedoelen van ISAF bleken in uitvoering onhaalbaar en onduidelijk, waardoor de militair in gewelddadige en onhandelbare situaties terecht kwam. ‘For veterans who experienced disturbing situations, this meant an inability to find meaning in specific experiences of injustice and a sense that they had been done wrong, whereas the political leadership denied this’ (p. 138). Wanneer politiek leiderschap hun aandeel in moeizame missies niet in erkent schaadt dit het vertrouwen in politiek en institutie (Molendijk, 2020; Lifton, 2005). In het geval van de UNPROFOR-missie in Bosnië is door de staat recentelijk erkend dat zij ‘fout’ gehandeld heeft. Zij heeft erkend dat zij de militair op een onmogelijke missie heeft gestuurd, waarbij de militair in posities is gekomen waarin hij niet juist kon handelen. Hoewel

¹⁴ ISAF is de vredesmissie in Afghanistan.

¹⁵ Tijdens de UNPROFOR-missie in Bosnië waren de Nederlandse militairen verantwoordelijk voor het beschermen van de Bosnische moslims in Srebrenica, waar zij uiteindelijk niet in geslaagd zijn door o.a. beperkende ROE. Dit had tot gevolg dat een genocide zich kon voltrekken en 8.000 Bosnische moslimmannen vermoord werden (NIO, 2002).

de staat nu uiteindelijk haar aandeel in deze missies erkent, voelde dit voor de militairen vaak als 'too little too late', door het initieel ontkennen door legerleiding en politiek (NOS, 2022; Molendijk, 2019).

SAMENVATTING

Morele stress wordt vaak ervaren in machteloosheidservaringen. Vormen waarin morele stress ervaren wordt zijn waardenconflict, morele overweldiging en zinloosheid. Om de militair te beschermen tegen morele stress wordt men binnen de rol aangeleerd om emotionele en morele afstand in te bouwen. Maatschappelijke en politieke processen hebben grote invloed op de (morele) ervaring van de militair. Deze kunnen de positie van de militair en processen van betekenis ondersteunen of bemoeilijken. Wanneer morele stress dusdanig ontwrichtend is raakt de militair moreel gedesoriënteerd, waarna een proces van morele heroriëntatie nodig is om zich weer zeker te voelen in de wereld.

HOOFDSTUK 3: METHODOLOGIE

In dit hoofdstuk zal de onderzoeksmethode van dit onderzoek worden toegelicht. Hierbij zal uiteengezet worden binnen welke empirische onderzoeksstroming dit onderzoek valt, welke onderzoeksmethoden gebruikt zijn en hoe deze methoden vorm hebben gekregen. Daarnaast wordt beschreven op basis van welke criteria de selectie van respondenten gemaakt is en welke ethische overwegingen zijn gemaakt.

3.1 FENOMENOLOGISCH ONDERZOEK

Dit onderzoek poogt de ervaring van de militair inzichtelijk te maken, oftewel het ‘verstehen’ van de militair. Het betreft een kwalitatief fenomenologische studie, waar de duiding van de machteloosheidservaring als zijnde ‘fenomeen’ het vertrekpunt is. Dit houdt in dat men poogt de geleefde ervaring van de respondenten binnen hun leefwereld, in al hun gelaagdheid, te onderzoeken (Van Manen, 2005). Hierbij ga ik ervanuit dat betekenisgeving wordt geconstrueerd binnen de sociale en culturele leefwerelden. Door betekenisgeving in relatie tot deze werelden te onderzoeken poogt dit onderzoek deze wisselwerking inzichtelijk te maken. Dit kwalitatief-interpretatief onderzoek is gedaan door dataverzameling en data-analyse met elkaar af te wisselen (Boeije, 2012), waarbij gebruik is gemaakt van *sensitizing concepts*. Deze concepten attenderen de onderzoeker op thema’s vanuit de literatuur, die de kijkrichting in de data-analyse bepalen (Bowen, 2006).

3.2 RESPONDENTEN

SELECTIECRITERIA

De respondenten voor dit onderzoek zijn op basis van een aantal criteria geselecteerd. (1) Zij maakten deel uit van het operationele personeel binnen Defensie, dit omdat officieren (die beleidsmatige taken hebben) vrijwel nooit in het uitzendgebied werkzaam zijn. (2) Daarnaast dienen zij uitgezonden te zijn op vredesmissies (3) ná de UNPROFOR-missie in Bosnië (1992-1995). De reden hiervoor is dat het verloop en ervaren machteloosheid binnen de UNPROFOR-missie hebben geleid tot een aanpassing in het beleid van de VN. In de missies na UNPROFOR zijn de ROE

‘ruimer’ opgesteld, wat maakt dat de militair meer bewegingsvrijheid heeft gekregen om geweld in te zetten (Rietveld, 2009). Daarnaast zijn er respondenten met verschillende missie-ervaringen benaderd (zie uitleg verderop in dit hoofdstuk). De keuze om niet een specifieke missie te bestuderen is gebaseerd op de vooronderstelling dat een variëteit van de beleefde missies de militaire blootstelt aan verschillende rollen en condities. Zo kan onderzocht worden hoe verschillende taakomschrijvingen en contexten van vredesmissies invloed hebben op de rolidentiteit en machteloosheid.

Het vierde criterium is aangepast in de loop van het onderzoek. Aanvankelijk zou dit enkel over landmacht-militairen gaan, vanuit de redentatie dat (4) zij tijdens vredesmissies veelal vrede dienen te handhaven in contact met de inheemse bevolking, waarbinnen de meeste machteloosheidservaringen ontstaan (Broesder et al. 2015; Rietveld, 2009). Gedurende het afnemen van de interviews en het zoeken van respondenten kwam naar voren dat marechaussees (werkend naast de landmacht-militairen) intensief contact hadden met de bevolking ter plaatse, en dat zij dit vanuit een andere invulling van de rol aangingen. Op deze manier kunnen casussen aan verdere uiteinden van het spectrum worden onderzocht, wat meer beeld geeft bij de voorkomende differentiatie (Maso & Smaling, 1998). Daarnaast is er in selectie van respondenten rekening gehouden met de verhouding van verschillende functies en posities van de militairen. Dit houdt in dat er twee verkenners, twee stafmedewerkers, drie infanteristen en twee marechaussees onder de respondenten zijn. De respondenten hebben een onderofficier rang of zijn soldaat/korporaal. Zo kan onderzocht worden hoe de verschillen in rang van invloed zijn. Er is voor gekozen geen (hogere) officieren mee te nemen, doordat zij minder in het missiegebied aanwezig zijn en minder machteloosheidservaringen rapporteren (Rietveld, 2009).

Ook is op te merken dat de meerderheid van de respondenten man is (9 mannen tegenover 1 vrouw). Deze verhouding is een afspiegeling van het werkveld (9,6% van de militairen is vrouw (Ministerie van Defensie, 2018)).

WERVING VAN RESPONDENTEN

Voor het werven van respondenten zijn verschillende strategieën toegepast. Voor de initiële werving van respondenten is gebruik gemaakt van *social media*. Deze platformen hebben een grote bereik en maken laagdrempelig contact mogelijk. Het voordeel van deze methode is de ruimte die

geïnteresseerden konden nemen om hun deelname te overwegen. Vrijwel alle respondenten vroegen naar voorwaarden en doeleinden van het onderzoek voor dat men instemde. Deze voorzichtigheid in het deelnemen hield veelal verband met mogelijke geheimhoudingsplicht, maar gaf ook blijk van een gereserveerdheid in het praten over persoonlijke (kwetsbare) ervaringen op vredesmissies. Anderzijds benaderden enkele respondenten mij vanuit de motivatie om hun verhaal rondom machteloosheid te willen delen. De verschillende motivaties geven blijk van zowel het eerdergenoemde taboe rondom kwetsbaarheid binnen de defensiecultuur, als de behoefte aan erkenning.

In het werven is onder andere gebruik gemaakt van mijn persoonlijke kennissen bij het Ministerie van Defensie. Hierbij is wel als voorwaarde gesteld dat ik de respondent niet of nauwelijks kende. Het voordeel van het zoeken binnen de persoonlijke kring is dat het aannemelijk is dat respondenten sneller instemmen dan wanneer dit verzoek van een onbekend persoon komt. De laatste respondenten zijn op basis van data- en theoriegerichte steekproeftrekking geworven. De data uit eerste vijf interviews liet verschillende verbanden zien, waarna op zoek is gegaan naar specifieke gevallen om eerdere bevindingen te verscherpen, bevestigen of te corrigeren (Maso & Smaling, 1998). Dit heeft geleid tot het gericht zoeken naar Marechaussee militairen. Ook is gebruik gemaakt van *snowball sampling*. Dit houdt in dat men door middel van het contact met huidige respondenten nieuwe welwillende respondenten benadert (Boeije, 2005). Nadelen van deze manieren van werven (persoonlijke kringen en snowball sampling) zijn dat mensen veelal verwijzen naar militairen waarvan bekend is dat zij problematiek hebben ervaren op missie (bijvoorbeeld militairen met PTSS). Deze effecten zijn ingedamd door aan te geven dat machteloosheid niet een bekend thema hoeft te zijn, en door het aantal respondenten met een indicatie van PTSS te beperken.

DE MISSIES

De respondenten hebben bij elkaar een vijftal verschillende missies gedraaid. De meeste respondenten zijn naar Afghanistan geweest, wat onder andere te maken heeft met het feit dat dit de meest recente grote missie is waar zowel Marechaussee als Landmacht militairen naar uitgezonden zijn. Vrijwel alle personen die ik benaderd heb, of mij hebben benaderd, hadden deelgenomen aan deze missie. Daarnaast heb ik respondenten geweigerd wanneer de laatste missie ervaring langer dan 10 jaar geleden was.

OVERZICHT RESPONDENTEN EN HUN BELEEFDE MISSIES¹⁶

Hieronder volgt een overzicht van een aantal demografische gegevens van de respondenten. Om de anonimiteit van de respondenten te bewaren, en de leesbaarheid te vergroten, worden zij met een letter uit het NAVO-spellingsalfabet aangeduid. Het grootste deel van de respondenten is uit dienst (6 van de 10), en een deel is nog steeds werkzaam binnen defensie (4 van de 10).

Naam	Sekse	Leeftijds-categorie	Rang	Functie	Missies	Werkzaam
Alfa	M	40-45	Onderofficier	Verkenner	SFOR ISAF	Uit dienst
Bravo	M	30-35	Onderofficier	Verkenner	ISAF	Uit dienst
Charlie	M	45-50	Onderofficier	Infanterie	SFOR SFIR	Uit dienst
Delta	M	40-45	Onderofficier	Marechaussee	ISAF MINUSMAU NMISS	In dienst
Echo	M	40-45	Onderofficier	Marechaussee	ISAF MINUSMAU NMISS	In dienst
Foxtrot	M	25-30	Korporaal	Infanterie	ISAF	In dienst
Golf	M	30-35	Korporaal	Infanterie	SFOR (2x)	Uit dienst
Hotel	M	25-30	Korporaal	Infanterie	ISAF	In dienst
India	M	35-40	Soldaat	Infanterie/Staf	SFIR, ISAF	Uit dienst
Juliet	V	25-30	Korporaal	Staf	ISAF (3x)	Uit dienst

¹⁶ Missies: SFOR in Bosnië-Herzegovina, ISAF in Afghanistan, SFIR in Irak, MINUSMA in Mali, UNMISS in Soedan

3.3 DATAVERZAMELING

De dataverzameling van dit onderzoek heeft plaatsgevonden door afname van tien individuele semigestructureerd diepte-interviews. De keuze voor deze vorm van dataverzameling is gebaseerd op de mogelijkheid om de innerlijke leefwereld en betekenisconstructies van individuele leden binnen de doelgroep te kunnen onderzoeken (Maso & Smaling, 1998).

In de interviews is er mogelijkheid om op basis van de vertelling in het hier en nu de betekenisgeving van de respondenten te onderzoeken. Zij vertellen hierbij over ervaringen die zij 2 tot 10 jaar geleden hebben opgedaan. Zin- en betekenisprocessen zijn vanaf de missie-ervaringen continu bezig en zij worden door sociale, culturele en mentale contexten beïnvloed. In de analyse worden eerdere betekenissen meegenomen wanneer deze door de militair benoemd worden. Zo krijgen we beperkt inzicht in de betekenisprocessen in de tijd, echter ben ik mij bewust dat ik hierin niet volledig kan zijn doordat deze processen niet in zijn geheel aan bod kunnen komen tijdens het interview. Tijdens de interviews werden (met toestemming) audio-opnames gemaakt en na afname zijn de interviews woord voor woord getranscribeerd.

INTERVIEWGUIDE

De semi-gestructureerde interviewgide is voornamelijk opgesteld op basis van de onderzoeksvraag en afgeleide deelvragen (zie de bijlage Vragenlijst). Het interview werd voorafgegaan door een inleiding over het doel van het interview (hun ervaring verkennen) en verzekering van anonimiteit van de deelnemers binnen het onderzoek. Vaak was voorafgaand aan het interview al een kort contact geweest over gevoeligheden of bezwaren. Tijdens het interview werd ingegaan op loopbaan binnen Defensie, vervolgens op de invulling van de rol als militair, de betekenis van de rol, ervaring op missies in het algemeen en de mogelijke machteloosheidservaringen op missie. Met de opbouw van de vragen (en houding van interviewer) is gepoogd een accepterende en exploratieve sfeer te creëren, waarin de respondenten zich veilig hebben kunnen voelen om hun verhalen omtrent kwetsbare ervaringen te delen. Binnen de semi-gestructureerdheid heeft de respondent het interview kunnen vormgeven op basis van eigen belanghebbende thema's, waar de onderzoeker mogelijke thema's kan toetsen. Deze gedeelde regie leidt idealiter tot een veilige interview situatie met

wederzijds vertrouwen (Maso & Smaling, 1998), wat in het geval van het kwetsbare onderzoeksonderwerp van groot belang is. In interviews met latere respondenten zijn terugkerende thema's bij eerdere respondenten bevraagd, om zo eerdere data te verifiëren.

VERLOOP

Tijdens de interviews bleek een accepterende en stimulerende houding van de onderzoeker zeer belangrijk in het creëren van een sfeer waarin de respondent open over kwetsbare ervaringen en eigen handelen kon vertellen. Bij een deel van de respondenten bestond initieel een zekere terughoudendheid in het delen van persoonlijke ervaringen. Dit nam tijdens de interviews vaak af, maar niet bij alle respondenten. Respondent Hotel ontweek woorden als 'vechten' of 'gewonden', vertoonde meermaals gedrag dat ik als onderzoeker als ontwijkend interpreteerde en hij gaf aan opgelucht te zijn toen het interview afgerond was. Naderhand ben ik met deze respondent nog op deze moeite ingegaan, waarbij hij aangaf dat hij bang was 'te diep' te moeten gaan. Dit geeft blijk van hoe kwetsbaar praten over deze ervaringen voor de militair kan zijn.

Daarnaast werd ook duidelijk dat respondenten niet alleen reageren op de vragen tijdens het interview, maar dat hun reacties tevens bepaald worden door vooronderstellingen over de context van het onderzoek. Een respondent gaf aan normaliter niet over zijn ervaring op missie te praten, maar dat hij nu een 'signaal wou afgeven' betreffende de moeilijkheden van het militair zijn. Dit doel kan zijn vertellingen rondom ervaringen beïnvloeden en is dan ook meegenomen als methodologische notitie. Daarnaast werd duidelijk dat respondenten eerst specifiek wilden weten waar het interview voor gebruikt werd en welke consequenties hun deelname kon hebben. Dit had vaak betrekking op het leveren van kritiek omtrent defensieorganisatie, of het 'naar voren treden' met een machteloosheidservaring. Alle respondenten hebben de geanonimiseerde getranscribeerde interviews toegestuurd gekregen, zodat zij de mogelijkheid hadden om delen ervan te verwijderen. Geen van de respondenten heeft hiervan gebruik gemaakt.

Tijdens veel interviews was op meerdere momenten sprake van emotionele en kwetsbare momenten. Veel respondenten gaven tijdens en na het interview aan dat 'dit wat met ze deed', enkele gaven zelfs aan dat het helend was om er zo uitgebreid over te praten. Ik heb gepoogd een houding aan te nemen van acceptatie en nieuwsgierigheid om zo ook ruimte te generen voor kwetsbaarheid en schaamtegevoelens. Ook merkte ik dat mijn ervaring en status als geestelijk

verzorger in opleiding binnen defensie positief werd ontvangen. Ik werd op vaak onthaald als 'incrowd', waardoor men (hopelijk) minder neigde naar sociaal wenselijke antwoorden die vaak aan 'burgers' gegeven worden¹⁷.

Mijn ervaring binnen defensie, en mijn interesse in defensie nemen het gevaar mee dat ik bepaalde vooronderstellingen of kenmerken binnen de cultuur genormaliseerd heb. Ik ben mij hier bewust van en heb hier door middel van gesprekken met medestudenten op gereflecteerd.

3.4 DATA-ANALYSE

In de periode waarin de interviews werden afgenomen, is tegelijkertijd overgegaan tot data-analyse. Op basis van tussentijdse analyses is ervoor gekozen om bepaalde relaties meer te bevragen in latere interviews. Dit heeft geleid tot toetsing van eerder verkregen data (Maso & Smaling, 1998).

Tijdens de analyse van de data zijn er verschillende fases geweest. Dit analyseren bestond uit het coderen en analyseren van empirische data, theoretische verdieping en methodologische reflecties. Zo is er na elk interview een methodologische reflectie geschreven (bijvoorbeeld over open of gesloten reacties, emotionaliteit), waarbij betrouwbaarheid van het interview werd bevraagd, maar ook eigen reacties en overtuigingen rondom onderzochten concepten werden beschreven.

Eerst is er op thematische wijze gecodeerd, waarbij op basis van de oprijzende thema's vanuit de data, codes zijn toegewezen. Vervolgens zijn verbindingen tussen thema's binnen interviews per respondent en tussen respondenten bestudeerd. Hier werd gekeken naar overeenkomsten, vergelijkingen en patronen tussen en binnen de thema's.

¹⁷ Zie bijvoorbeeld de quote van Foxtrot (p.49) waar hij aangeeft zich bewust te zijn van het sociaal wenselijk antwoord op de vraag wat zijn motivatie is op om hij op missie te gaan, maar hij in het antwoord zijn 'echte' motivatie vertelt.

Vervolgens is er axiaal gecodeerd, waarbij een herstructurering van codes plaatsvond. Hierbij zijn codes gegroepeerd en zogenaamde families gemaakt, waarbij de rollen van warrior en peacekeeper als *sensitizing concepts* diende (Maso & Smaling, 1998). Deze concepten hebben mij gevoelig gemaakt voor aspecten zoals taken, doelstellingen en notie van een vijand. Dit is naar het voorbeeld van eerder onderzoek naar identificatie met deze twee rollen (Op den Buijs, 2019). Er zijn op basis van overeenkomsten families gemaakt. Zo zijn de codes 'verbinding', 'broederschap', 'deel zijn van grote geheel' en 'loyaliteit' geclusterd onder de code 'verbondenheid'. Het uitgebreide schema van codes is opgenomen in de bijlagen.

Als laatste is er getracht antwoord te geven op de deel- en onderzoeksvragen door middel van abductieve redeneerwijzen. Zo zijn vergelijkingen tussen respondenten gemaakt door hen te verdelen in groepen op basis van functie en hiërarchische positie. Hierdoor doemden patronen op tussen thema's en vormen van machteloosheid, die beschreven zijn in de resultaten. Deze zijn uiteindelijk geïnterpreteerd op basis van de theoretische kaders.

3.5 ETHISCHE VERANTWOORDING

In de interviews is gesproken over kwetsbare ervaringen. Zoals eerder aangegeven hadden sommige respondenten zichtbaar moeite om over eigen ervaring of overtuigingen te delen. Door een veilige situatie te scheppen en in een nagesprek terug te komen op eventuele kwetsbare momenten tijdens het interview is gepoogd hier zorgvuldig mee om te gaan. Ook hebben alle respondenten mogelijkheid gehad om het interview te rectificeren en *informed consent* gegeven.

Binnen dit onderzoek omtrent geleefde ervaring, bij een doelgroep waar achterdocht naar onderzoekers en buitenstaanders niet ongehoord is, wordt een zekere subjectieve inzet van onderzoeker gevraagd. Mijn werkervaring als geestelijk verzorger met ervaring binnen Defensie gaf de respondenten vaak een gerustgesteld gevoel. Militairen voelen zich regelmatig onbegrepen in de burgermaatschappij, en vonden het prettig dat ik geleefde kennis had van de militaire wereld.

HOOFDSTUK 4: ANALYSE

De analyse is ingedeeld in twee delen. Het eerste deel toont hoe de militairen vormgeven aan hun militaire rol en hoe zij zich identificeren met de warrior en peacekeeperrol, en wat deze voor hen betekenen. Het tweede deel gaat over machteloosheid die de respondenten hebben ervaren en hoe zij hieraan betekenis geven.

4.1 HOE DUIDEN MILITAIREN HUN MILITAIRE ROL?

Op basis van de interviews komen vier onderdelen naar voren: militaire functie, hiërarchische positie, warrior-elementen en peacekeeper-elementen. Daarnaast is voren gekomen dat de waarde die men hecht aan warrior- of peacekeeper-elementen, de verhouding tussen de rolidentiteit en de rest van hun mens-zijn beïnvloed. Dit wordt als laatst uitgediept.

4.1.1 MILITAIRE FUNCTIE

De militaire functie van de respondent bepaalt grotendeels wat diens operationele taken en doelen zijn en in welke omgeving de militair zijn werk uitvoert. De functie heeft daarmee grote invloed op de dagelijkse beleving van de militair en zijn verhouding tot anderen.

INFANTERIST

Vijf van de respondenten (India, Foxtrot, Hotel, Charlie, Golf) zijn infanterist, wat betekent dat zij onder de gevechtseenheden vallen met operationele taken als (be)strijden, beveiligen, verdedigen en ondersteuning bieden bij calamiteiten. De respondenten zijn ingezet op verschillende wijzen: vijandig gebied stabiliseren, invallen bij verdachten, verdedigen, beveiligen en oorlogsmisdadigers opsporen. Zij komen dus veel in contact met bevolking en vijandige groeperingen. Wat opvalt is dat de respondenten met zwaardere gevechtsfuncties (Luchtmobiele Brigade, commando troepen) dit direct benadrukken.

[I: hoe zijn de commando's anders?] 'Meen je dat nou? Ik geloof even niet dat je dit vraagt?' - Charlie

In bovenstaande quote reageerde Charlie beledigd toen ik vroeg hoe commando's verschillen van andere militairen. Voor hem was het vanzelfsprekend, en zelfs beledigend deze hogere status te bevragen. Hij en andere infanteristen laten zien dat zij status en zelfwaarde ontleen aan hun gevecht functie, waarbij de zwaarste gevechtseenheden het hoogst in aanzien staan.

VERKENNER

Twee respondenten dragen de functie van verkenners (Bravo, Alfa). Verkenners zijn een gevechtsondersteunende eenheid die informatie verzamelen over het missiegebied en vijand, en verhoudingen tussen bevolkingsgroepen in kaart brengen. Dit betekent dat deze groep meestal vooroploopt in het missiegebied. Dit maakt hen de 'oren en ogen van de infanterie' en kwetsbaar voor vijandige aanvallen.

'Het is informatie verzamelen eigenlijk, het is ergens niet de bedoeling dat je in gevecht komt.' - Bravo

STAFLID

India en Juliet vallen onder het Stafpersoneel. Zij hebben organiserende en logistieke taken op de militaire basis. De taken zijn bijvoorbeeld het zorgen voor bevoorrading en het beheren van de PGU's (Persoons Gebonden Uitrusting).

'In mijn functie als ondersteuner kon ik dat meer uitdragen zelfs. [I: Het zat hem dus niet zozeer in het vechten...] Nee... nee. Het is echt het kameraadschap onderling en er zijn voor elkaar.' - India

Zij omschrijven deze functie 'in dienst van de andere eenheden'. Beide respondenten geven aan dat dit hun gevoel van verantwoordelijkheid naar andere militairen versterkt. Een verschil met de andere militairen is dat zij op missie het militaire kamp niet verlaten, maar 'het kamp draaiende houden'. Zij treden nauwelijks in contact met de bevolking op missie.

MARECHAUSSEE

Twee respondenten, Echo en Delta, zijn werkzaam als marechaussee. Dit houdt in dat zij politietaken ten behoeve van en binnen de krijgsmacht uitvoeren. Zo hebben zij een opsporingstaak

en een controlerende taak met betrekking tot de ROE en mensenrechten. Door deze politietaak staan ze in een ‘glazen huis’ waardoor integriteit en eerlijkheid van het grootste belang zijn.

‘Ik ben ook opsporingsambtenaar, dus op het moment dat ik mij dan inlaat met drugs, of wat voor strafbare feiten dan ook, dan ben je natuurlijk niet meer betrouwbaar.’ – Delta

We hebben nu twee klassen van de landmacht hier zitten, en die willen omgevormd worden tot marechaussee. En die geven ook aan dit is gewoon heel anders. Ze zitten nu in de klas en ze krijgen les proces verbaal, en ze krijgen les verhoor, getuigenverhoor. Ja, normaal zijn het mensen die liggen in de bosjes, zoals ze dat zelf zeggen, en die oefenen elke dag en nu zitten ze in de klas. Dat is echt een verschil. Echt een politietaak.’ - Delta

Delta benoemt hier een verschil met ‘enkel’ militair zijn. In de opleiding leert men ‘groene’ vakken (militair) en ‘blauwe’ vakken (politie). De groene vakken zijn het klassieke militaire gedeelte en de blauwe vakken zijn gericht op het controleren van het mandaat, omgaan met verdachten en internaliseren en leren beschermen van mensenrechten.

Echo vertelt dat zijn keuze voor de marechaussee binnen zijn mariniersfamilie als een minderwaardige keuze werd gezien. De controlerende functie van de marechaussee binnen de krijgsmacht maakt dat zij regelmatig ‘matennaaiers’ genoemd worden. Zij staan in relatie tot andere krijgsmachtonderdelen minder hoog in aanzien.

‘En ik kom uit een mariniersfamilie [...] Dus dat was ook een rode draad in de familie. Je ging naar de mariniers toe [...] Alleen toen ik besloot om na het falen voor de luchtmacht naar de KMAR te gaan. Ja dat vonden ze wel wat van. Met name mijn opa’ - Echo

4.1.2 HIËRARCHISCHE POSITIE

De hiërarchie binnen defensie en de autoritaire wijze waarop de bevelstructuur wordt uitgedragen zijn terugkerende thema's binnen de interviews. Veelal door middel van militair jargon. Bijna iedere respondent laat ‘(maar ja) een bevel, is een bevel’, vallen. Ook verwijzen respondenten tijdens de interviews vaak naar hun eigen positie door uitspraken als ‘ik ben maar soldaat’ en ‘ik ben dan wel

het baasje, maar’.

De hiërarchische bevelstructuur staat in dienst van de veiligheid. Op momenten van hoge intensiteit is het nodig dat men snel kan handelen en is er geen tijd voor ‘gebakkelei’. Ondanks dat elke respondent dit onderschrijft, verhouden zij zich verschillend tegenover hiërarchie.

RANG: MANSCHAPPEN (SOLDAAT)

De helft van de respondenten bekleden de lagere hiërarchische positie van soldaat of korporaal, wat betekent dat zij deel uitmaken van de manschappen. Kenmerkend is dat deze respondenten altijd in groepen (6 tot 40 man) werkzaam zijn, en mede daardoor veel waarde hechten aan kameraadschap en samenwerking.

‘Dus ik ben ook maar korporaal, zeg maar. De wat lagere tak. Dus ik hoef niemand iets te vertellen, wat we gaan doen.’- Hotel

Bijna alle manschappen tonen groot vertrouwen in de hiërarchische bevelstructuur, dat gestaafd wordt met de overtuiging dat ‘het bevel’ onbetwistbaar is. De autoriteit of aansturing van hun meerdere wordt niet bevraagd; ‘daar denk ik niet over na’, ‘dat wordt boven mijn niveau bedacht’. Zij laten een hoge mate van volgzaamheid en dienstbaarheid zien.

RANG: ONDEROFFICIER (COMMANDANT)

De positie ‘onderofficier’ is van grote invloed op hoe de respondenten (Alfa, Charlie, Bravo, Delta) hun rol invullen. De onderofficier positie wordt door hen gedefinieerd als hun taak in het vormen en aansturen van de manschappen. Deze machtspositie wordt gezien als een ‘voorbeeldfunctie’, waarbij zij veel verantwoordelijkheid dragen voor hun mannen.

‘Nou die kijken tegen je op en ze nemen ook alles van je aan. Je hebt echt wel een voorbeeldfunctie, een hele verantwoordelijke functie.’ - Delta

In het opleiden richten zij zich op het vormen van mens tot militair en van groep tot manschap. De onderofficieren geven aan dat in de initiële opleiding (AMO) het leven en leren vanuit militaire waarden centraal staat: verbondenheid, verantwoordelijkheid, ‘oprekken’ van eigen grenzen en vertrouwen krijgen in eigen handelen.

De landmacht-commandanten beschrijven de belangrijkste waarde binnen de positie als ‘het dragen van verantwoordelijkheid naar hun mannen toe’. Dit wordt onder andere geuit in: ‘zorgdragen’, ‘klaarstomen’, ‘het beste uit iedereen halen’, ‘vorming’, ‘iedereen thuisbrengen’, zichzelf opofferen voor hun ‘jongens’.

‘Maar in mijn beleving, doet een onderofficier alles voor zijn kerels. En eigenbelang past daar niet in.’ – Alfa

VOLGZAAMHEID VS. AUTONOMIE

De militaire rang en verbonden taken zijn van grote invloed op hoe men zich verhoudt tot de hiërarchie. De manschappen hechten voornamelijk belang aan volgzzaamheid en zien een onfeilbare autoriteit in ‘het bevel’ en bij ‘de leiding’. Wanneer ik vraag naar de overtuiging die daarachter ligt wordt door Foxtrot gezegd:

‘Ja je moet doen wat je gevraagd wordt en als je dat niet doet dan kun je nog voor de tucht komen ook.’ - Foxtrot

Ondanks dat voor iedere militair helder is dat je gestraft wordt bij weigering (tucht of intern), lijkt het ‘doen wat je gezegd wordt’ ook verbonden te zijn met andere militairen niet te willen teleurstellen (want 'het falen van de een heeft consequenties voor de ander’).

Onderofficieren verwijzen veel vaker naar de bevelstructuur (103 keer tegenover 23 keer door de manschappen) en uiten hier stevige kritiek op. Hierin komen innerlijke worstelingen tussen de waarden volgzzaamheid en autonomie naar voren. Ter illustratie; Charlie definieert zichzelf, zoals een ‘echte’ militair betaamd als instrumenteel, terwijl hij aan de andere kant zichzelf neerzet als iemand die tegen zijn bazen inging en ‘zijn woordje’ klaar had.

[...] En als die persoon, die militair, dat stukje mens kan loslaten, dus... want een militair die voert alleen maar zijn taak uit zonder beïnvloed te worden door wat voor... wat voor emotionele dingen dan ook, dan heb je de ideale militair.

[...] ‘En ik heb altijd voor mezelf gehad, al zeggen ze dit mag niet, dat mag niet, want het staat in de Rules of Engagement, wat er ook in staat. Dat kan je altijd zeggen, als het daar is, dan maak ik op dat moment de beslissing en dan doe ik het wel.’ - Charlie

Bij de andere twee landmacht-commandanten komt deze strijd tussen autonomie en volgzaamheid ook vaak terug¹⁸. Zij leveren felle kritiek op het niet kritisch mogen nadenken, ‘domme’ bevelen moeten uitvoeren en niet gehoord worden binnen het ‘logge apparaat’.

‘Ik kan niet met hiërarchie omgaan, het moet gewoon normaal gaan. Ik hou niet van baasjes en grote monden en ... Ik kan helemaal niet mee om gaan als jij iets op je schouder hebt, en dat dan maakt dat jij raar tegen mij moet doen [gelach] kan ik echt niet mee omgaan. [...] Ik kon niks met, dat iets moet omdat het moet [...] als 1 iemand er over nadenkt, en je hebt er nog twintig, dat die daar dan niet over mogen nadenken. Dat is heel dom...’ - Bravo

De machtsstructuur wordt door Bravo in relatie gesteld met ‘machogedrag’, en ‘egotripperij’ wat hem zeer tegenstaat. Bravo zegt zijn eigen machtspositie binnen de hiërarchie nooit op deze manier in te vullen, maar op basis van gelijkwaardigheid en autonomie.

ONGELIJKWAARDIGHEID VS. GELIJKWAARDIGHEID

Zoals Bravo hierboven illustreerde wordt de nadruk op hiërarchische verhoudingen door meerdere respondenten in verband gebracht met een ongelijkwaardige sfeer binnen defensie. Dit wakkert machogedrag en een afrekencultuur aan, waar velen kritiek op leveren. Aan de andere kant benadrukken de meeste respondenten een hoge mate van gelijkwaardigheid en verbondenheid.

‘Iedereen is gelijk zeg maar. Alleen op het moment dat het aankomt op aansturing [...] Maar voor de rest is er geen gezeik, en als ik een stap te ver naar rechts zet, dan kan een soldaat of korporaal, die kan mij wel de weg wijzen.’ - Alfa

Vanuit de manschappen wordt verbondenheid en gelijkwaardigheid benadrukt, maar tegelijkertijd worden momenten waarin gelijkwaardige omgang met hogere rangen naar voren komt beschreven als bijzonder (bijvoorbeeld ‘wanneer een commandant ook jouw schoenen mee poetst op missie’). De verhoudingen tussen de verschillende rangen wordt veelal als ongelijkwaardig gezien.

¹⁸ Dit wordt verder uitgewerkt in het volgende hoofdstuk over machteloosheidservaringen.

4.1.3 WARRIOR-ELEMENTEN

De warrior-elementen zijn voortgekomen door de data te analyseren op basis van het *sensitizing concept* ‘warrior’. Thema’s lieten zich onderverdelen in waarden en doelstellingen, en hoe de relatie tot de bevolking vanuit deze geduid wordt.

Alle militairen benoemen warrior-elementen en gebruiken hierbij veel hetzelfde jargon, wat inzicht geeft in welke waarden en overtuigingen centraal staan binnen de militaire taal en cultuur. Respondenten nemen deze elementen in hun rolidentiteit in verschillende mate op. Zij met de functies infanterie en staf identificeren zich het sterkst met deze rol. De verkenners en marechassees nemen delen van de warriorrol in hun rolidentiteit op.

WARRIOR-WAARDEN

VERBONDENHEID

Door iedere respondent wordt verbondenheid onder militairen aangeduid als een essentiële waarde. Deze verbondenheid komt in allerlei bewoordingen naar voren; kameraadschap, gezamenlijkheid, verbondenheid. De respondenten zien zichzelf als onderdeel van iets wat groter is dan zichzelf; ‘deel van grotere apparaat’, ‘schakeltje’ of ‘vertegenwoordiger’. De helft van de respondenten benoemen een ‘thuis’ gevoel. Het zijn in een groep militairen wordt omschreven als een ‘warm bad’ en als een familie. Dit wordt gevormd en versterkt in een ‘altijd samen zijn’, zowel in training als op missie. Het begrip verbondenheid is vooral van toepassing op de omgang met andere militairen; ‘elkaar door en door kennen’, ‘zorg voor elkaar’ en ‘iedereen let op elkaar’. Het gaat dus om een grote sociale betrokkenheid, waarbinnen ook sterke sociale controle wordt ervaren. Kenmerkend is dat respondenten die in groepsverband¹⁹ werken de meeste waarde hechten aan dit kameraadschap.

¹⁹ Infanterie, verkenners, staf respondenten; Alfa, Hotel, Charlie, Juliet, Foxtrot, India, Bravo

'Je doet het voor je buddy's, want zonder jou zijn ze niet compleet.' – India
'Een militair is nooit alleen. [I: En vond je dat belangrijk of fijn?] Ja... ik vind dat wel belangrijk in het werk.' - Foxtrot

VERANTWOORDELIJKHEID VOOR ELKAAR DRAGEN

De waarde verbondenheid hangt samen met een sterk gevoel van verantwoordelijkheid naar elkaar toe. Respondenten koppelen deze waarden vrijwel allemaal aan het werken in onveiligheid - 'je moet met zijn allen thuiskomen'. Hoewel dit te verwachten is van respondenten die tijdens hun werkzaamheden in onveilig gebied komen (infanterie, verkenners, marechaussee) wordt dit ook vanuit stafmedewerkers zo ervaren.

'We gaan het gevecht in hè, dan moet je elkaar blindelings kunnen vertrouwen.'
– Hotel

'Je bent op elkaar aangewezen op momenten. En niet alleen tijdens uitzending, maar ook genoeg oefenmomenten waarop je echt op elkaar aangewezen bent. Het falen van de één heeft consequenties voor de ander.' - Alfa

Alfa beschrijft hoe de sterke groepsbinding en verantwoordelijkheid ook tot sociale controle leidt. Doordat men samenwerkt in onveiligheid vraagt dit van de hen dat ze 'in de pas' lopen, en op elkaar letten.

KRACHT EN VAARDIGHEID

Een groot deel van de respondenten benoemt het hebben van (mentale en lichamelijke) kracht en vaardigheden als belangrijke eigenschap van een militair. Zo noemen ze strijdvaardigheden, vaardigheden voor specifieke functies (bijvoorbeeld IED's opsporen) en doorzettingsvermogen. Om deze kracht en vaardigheden te ontwikkelen wordt in de opleidingen nadruk gelegd op het overgaan en verleggen van eigen grenzen, vertellen de onderofficieren. Vrijwel iedere respondent benoemt hoe zwaar de opleiding was en hoezeer ze hierin hun eigen vermogens en grenzen hebben leren kennen.

'Ja je kent je eigen grenzen beter. [!: juist omdat je eroverheen wordt geduwd?} Jazeker, niet constant maar wel heel vaak. Ik kan mij herinneren dat ik dacht wat?! Maar ja dat je dan niet stopt. Dat is eigenlijk zo gek. [...] En dan kan je veel meer. [...] Toen ik nieuw was, waren al die lui je bent een klootzak en je bent niks waard en was best wel kleinerend. En dat was best wel raar, ik kon daar niet zo goed bij in mijn hoofd. [...] Het zijn gewoon zes maanden hel, dan kunnen ze je gewoon vormen tot een... best wel goede militair. De mensen die niet willen of niet kunnen die worden eruit gewijd.' - Hotel

De hardhandige wijze waarop deze vorming tot stand komt (o.a. door middel van verbaal geweld en straffen) wordt door de meeste respondenten niet genoemd. Dit zou te maken kunnen hebben met een normalisering van dit gedrag, schaamte, of het idee dat ik dit als buitenstaander niet zal begrijpen.

OPOFFERINGSGEZIND

Alle respondenten benoemen het werken in onveiligheid als een militaire taak, waar een besef van het 'gevaar voor eigen leven' mee gemoeid gaat (Juliet, Foxtrot, Hotel, Echo, Delta, India, Alfa, Golf). Voor respondenten Charlie en Bravo vormt dit 'gevaar voor eigen leven' een fundamenteel aspect van de rol; een militair is volgens hen opofferingsgezind.

'Als je nou zegt van wat is militair zijn, nou een goede militair die zou dat kunnen. Die kan dat [zijn leven] in de waagschaal leggen, voor een groter doel. Maar dan moet het doel... wel opwegen.' - Bravo

Bravo zegt dit gevaar voor eigen leven in dienst moet staan van een moreel doel. Hij legt zijn leven in de waagschaal om een ander te helpen.²⁰

²⁰ Dit wordt verder uitgewerkt als peacekeeper-doelstelling in het volgende hoofdstuk.

'Er is maar een iemand, of een baan, waar ze vragen om je leven te geven. Dat is ultieme offer wat iemand kan geven... dus daar moet je al een bijzonder mens voor zijn... [...] Daarom moet je ook respect hebben voor het pakje. Want dat zijn dingen die erbij komen. En dat is iets wat wij in Nederland eigenlijk niet kennen.' -Charlie

Charlie lijkt veel waarde te hechten aan de status en het respect dat de militair (naar zijn inzien) verdient, doordat deze opofferingsgezind is (op zichzelf een eervol doel). Charlie lijkt op verschillende momenten een beeld te schetsen van de ideale militair, waar hij zichzelf mee wil verenigen, maar waarbij hij ook steeds aangeeft dit niet te kunnen zijn.

Een andere respondent, Delta beschrijft een hekel te hebben aan de militaire retoriek 'dat je ervoor kiest om je leven te geven', omdat ook een militair niet voor de dood kiest, maar hiertoe gedwongen wordt door de situatie waarin hij terecht komt.

'En dat vind ik ook aan militair zijn... Ik heb een hekel aan mensen die zeggen je hebt er zelf voor gekozen, want niemand kiest voor de dood. Maar je weet dat het dat met zich mee kan brengen.' -Delta

WARRIOR-DOELSTELLINGEN

GEWELD INZETTEN OM MACHT UIT TE OEFENEN - *'JA, WE GEBRUIKEN GEWELD'*

Alle respondenten noemen doelen waaruit blijkt dat zij geweld inzetten om controle uit te oefenen, veelal in de vorm van verdediging en strijd. Infanteristen hebben door hun taken meer (vuur)contact met vijandige groeperingen. Zij zien het inzetten van geweld dan ook als de essentie van hun rol.

Wij gebruiken geweld om een escalatie van een conflict te voorkomen of überhaupt om een conflict te voorkomen. Je gebruikt je eigen fysieke vaardigheden om de ander uit te schakelen. Dat is een beetje de essentie.' -Golf

De strijd aangaan of 'vuurcontact' wordt door infanteristen en verkenners meestal als spannend en positief omschreven. De hoge mate van samenwerking, spanning en jarenlange training die 'eindelijk' worden ingezet leiden tot een verhoogd gevoel van kameraadschap en overwinning. Hier

lijken respondenten enige vorm van schaamte over te voelen, men verwacht dat dit voor mij als burger niet te begrijpen is.

'Maar, het klinkt heel raar, maar als ik... nou ik zou niet zeggen van laat het nog maar een keer gebeuren, maar ja... het voelde wel, uh, op het moment dat je ziet, dat je met je eigen kerels daar levend uit komt, en het loopt gewoon allemaal, ja dan zou je bijna zeggen nog maar een keertje. [...] En, dan ben je op een uitzending waar je dus wel onder vuur komt te liggen, en dan komt die jarenlange training eruit. Dus ja dat is wel bizar' - Alfa

ONDERSTEUNEN EN BESCHERMEN VAN ELKAAR - 'JE DOET HET VOOR JE BUDDIES'

Infanteristen en stafleden vertellen tijdens de missie enkel bezig te zijn met het beschermen en het ondersteunen van elkaar. Deze respondenten geven impliciet of expliciet aan niet bezig te zijn 'een hoger doel'. Zij waren tijdens de missies gericht op het laten functioneren en zorg dragen voor de eigen groep. Hierbij beseffen zij dat dit niet het antwoord is dat vanuit de maatschappij van je wordt verwacht (Foxtrot).

'Dat wat jij doet, dat je dat doet voor de groep. En niet voor het doel. Je moet het doen voor elkaar. [...] Je doet het niet voor de kindertjes, of dat mensen geen eten hebben, daar moet je het niet voor doen.' – Charlie

'Dat is hetzelfde als iedereen vraagt waarom ga je op uitzending, waarom ben je het leger ingegaan... ja het standaardantwoord... of in ieder geval wat iedereen van je verwacht, dat is om mensen te helpen. En dat zeg je dan ook, en uiteindelijk. Maar uiteindelijk ben je daarnaartoe gegaan voor jezelf, omdat ik zelf het leger in wou.' - Foxtrot

RELATIE TOT DE BEVOLKING - 'IN PRINCIPE IS IEDEREEN EEN VERDACHTE'

Infanteristen bezien de bevolking vaak als verdachte. Dit wordt door hen verbonden aan het vooropstellen van de veiligheid. Foxtrot vertelt hoe hij leerde op achterdochtige wijze naar de bevolking te kijken en hoe hij geweld diende in te zetten.

*[I: Wat werd ernaast, wat je nu al hebt genoemd verlangd van jou op missie?]
'Nou waar ik voor getraind ben, dus IED's zoeken, en kunnen vinden... Ik was boordschutter dus gevaar uitsluiten. Dus als er iemand dichtbij komt, je mond opentrekken dat hij weg moet gaan. En als hij niet luistert dan is er een geweldsspiraal, die je aangeleerd is. Die pas je dan toe. En als hij echt niet luistert schieten.' - Foxtrot*

De infanteristen en verkenners hebben het binnen de context van de Afghanistan-missie vaak over 'de (onzichtbare) vijand'. Contact is dus vaak bedreigend en dit wordt onder woorden gebracht in 'iedereen is een verdachte'. Ook wordt er met een zekere weerzin over de bevolking gesproken, wat de afstand tot hen illustreert.

'Nou het zijn natuurlijk wel allemaal vieze ratten om het zo te zeggen, ze steken je in de rug als het kan. Ja... Om het maar zo te zeggen heb ik dat wel meegemaakt. Veel dingen waar ze zeiden van ja. Nee niks aan de hand, en dan gaat het wel helemaal mis en dan denk ik wel klootzakken zijn het ook.' - Hotel

Voor Charlie en Foxtrot heeft de afstand tot de bevolking te maken met zelfbescherming - wanneer je geweld moet inzetten, is dit makkelijker wanneer je geen band opbouwt. Het heeft dus een functie om de bewoner als 'vreemde' te beschouwen.

'Maar als jij daar emotioneel bij betrokken bent, met zo'n band, dan gaat dat aan jouw wreken.' - Charlie

RELATIE TOT EIGEN IDENTITEIT - 'MILITAIR BOVEN ALLES'

Tijdens de analyse bleek dat identificatie met warrior-elementen invloed had op de verhouding tussen de rolidentiteit en de gehele identiteit van de respondenten.

Het merendeel van de respondenten benadrukt dat de rol van militair (zeer) belangrijk is voor hun identiteit. Dit kan worden gezien in uitspraken als 'jongensdroom', 'roeping', en 'iets wat je wilt zijn'. Voor deze respondenten is dat men militair is een bron van betekenis en culturele status. Door een aantal respondenten wordt verwezen naar films en het beeld van de soldaat die zij in hun jeugd al idealiseerde.

*[I: 'Ben je ooit geen militair?]'Nee... Eens een militair, altijd een militair.' – India
'Maar getrokken door dingen die je leest en hoort en ziet uit films, verhalen van mijn opa, vader [...] om daar een deel van uit te maken. Dat trok mij. [...] Dat is meer als een baantje, het is een manier van denken en een manier van leven. Een roeping wil ik niet zeggen, maar misschien wel. Maar het zit gewoon hier, en dat wil je zijn. - Charlie*

Dit betekent niet dat het dragen van de militaire rol geen conflicten met zich meebrengt. Het dwingende karakter heeft tot gevolg dat 'eigen' waarden niet kunnen worden nagestreefd. Ook dit wordt gezien als deel van militair zijn - accepteren dat je je eigen waarden of doelen niet na kan streven en je emoties en mening 'uit kunnen schakelen' en 'leren afsluiten'.

Ik bedoel, als militair zijnde moet je misschien ook dingen doen waarvan je eigen normen en waarden zeggen, dat moet je niet gaan doen [...] In mijn situatie, dan neemt het militair zijn wel de overhand, ja.' - Alfa

Respondent Charlie is hier zeer extreem in. Hij vindt dat de militair in eerste plaats instrumenteel is. Identiteit, emoties of waarden van de persoon hebben geen plaats in het dragen van de rol.

'Heel lomp hoor, [...] Maar ik ben een gebruiksvoorwerp, ik ben iemand die ernaartoe wordt gestuurd voor een taak [...] Mijn mening doet er niet toe.' - Charlie

Sommige respondenten ervaren een spanningsveld tussen hun militaire roldidentiteit en andere delen van hun identiteit, bijvoorbeeld Golf. De strakke kaders en dominante culturele waarden worden door Golf in eerste instantie als prettig ervaren. Hij beschrijft hoe de structuur en cultuur van defensie hem betekenis en duiding gaf, maar hoe hij uiteindelijk realiseerde dat delen van hemzelf niet geuit konden worden.

'Maar ik heb niet zo'n veilige volledige opvoeding gehad, en dat werd soort van gemaskeerd doordat ik bij Defensie zat, en ... ik volgde hele strakke kaders en toen kon ik functioneren, en toen kwam ik eruit en toen waren die kaders weg, en toen... voor mij leek het alsof de wereld soort van instorten [...] ik heb eigenlijk alleen maar in gevechtsfuncties gezeten en daar werd alleen maar over bier tieten en vrouwen en auto's gepraat [...] dus ik vond daarin ook heel weinig aansluiting. [...] Kijk ik ben erachter gekomen dat ik niet met die jongens kan praten over allerlei psychologische, filosofische zaken, maar het is wel dat als ik ze nu bel, dan staan ze hier over en uurtje met zijn allen klaar.' - Golf

Ook Foxtrot geeft aan dat hij zich regelmatig eenzaam voelde binnen de groep militairen, doordat hem geleerd was om emotie en ‘pijn’ uit te schakelen.

‘En ik heb het er nooit met iemand over gehad [I: En waarom niet?] Nou ja dat is je emoties uiten en zwakte... [I: Dat kon daar niet] Nee, het eerste wat ze je leren in de opleiding is pijn is een emotie en emoties moet je uitschakelen. En dat is dus met alle emoties, die moet je uitschakelen. Dus ja, zo word je ook getraind.’ – Foxtrot

De verwachtingen aan de militair om eigen emoties en eigen grenzen niet serieus te nemen, lijkt de militair ‘weg’ van zichzelf te brengen. Dit verklaart waarom militairen emoties tonen vaak lastig vinden. De boodschap vanuit de militaire wereld luidt: jouw morele normen en waarden, identiteit en emoties zijn niet belangrijk, wij - de groep militairen- zijn belangrijker.

SAMENVATTING

Alle respondenten benoemen warrior-elementen op te nemen in hun rolidentiteit. De warrior-respondenten hechten belang aan de waarden, verbondenheid, verantwoordelijkheid en kracht. Hun doelstellingen op missie zijn macht uitoefenen door middel van geweld en elkaar ondersteunen. Zij bekijken de bevolking veelal als ‘verdachte’ en benoemen dat eigen identiteit ondergeschikt is aan de rol, waarbij volgzzaamheid wordt benadrukt.

4.1.4 PEACEKEEPER-ELEMENTEN

Peacekeeper-elementen zijn voortgekomen door de data te analyseren op basis van het *sensitizing concept* ‘peacekeeper’. Deze elementen worden op basis van waarden, doelstellingen, relatie tot bevolking en verhouding tot eigen identiteit beschreven.

Waar alle respondenten warrior-elementen in hun rolidentiteit opnemen, worden peacekeeper elementen enkel door vier van de respondenten als onderdeel van hun rol geduid (verkenners en marechaussees). Opvallend is dat zij peacekeeper-elementen in hun rolidentiteit opnemen, maar deze niet als ‘militair’ bestempelen. Men gebruikt ook minder gedeelde taal om deze elementen aan te duiden. Dit in tegenstelling tot warrior-elementen die vaak in gedeelde taal in de interviews naar

voren komt. Dit lijkt erop te wijzen dat peacekeeper-elementen minder zijn opgenomen in de gedeelde militaire cultuur.

Respondenten die zowel warrior als peacekeeper zijn beschrijven op missies hun rolinvulling aan te passen aan de context. Alfa beschrijft zijn rol in de Afghanistan missie als een warrior (qua handelen en overtuigingen) en tijdens de missie in Bosnië als peacekeeper. Hij verandert zijn rol dus op basis van de taken die van hem verwacht worden en staat positief tegenover beide rollen. Echter de verhouding rol-identiteit duidt hij enkel als warrior (rol boven mens-zijn).

PEACEKEEPER WAARDEN

INTEGRITEIT EN BETROUWBAARHEID

Integriteit en betrouwbaarheid worden door deze vier respondenten als belangrijke waarden van een militair gezien. De v onderofficieren benoemen deze waarden in het streven naar een integere vorm van leidinggeven en handelen, waarbij hun mannen op hen kunnen vertrouwen.

'Als je van iemand op aan kan, en als je weet hoe iemand echt in elkaar zit, maar dan ook echt. En iemand meent wat ie zegt, en zegt wat ie meent. En doet wat hij zegt en zegt wat hij doet. Als dat helder is, of transparant is [...] Kijk ik kan jou ook een wapen geven, en leren schieten, en dan kan je schieten, maakt je nog geen militair.' – Bravo

Zoals al kort in de omschrijving van de functie Marechaussee naar voren kwam, is de waarde integriteit voor marechaussees essentieel. Het uitdragen van normen en waarden (betrouwbaarheid, integriteit en menswaardigheid) zien zij als hun belangrijkste taak.

'Het contact met de burgers, betrokkenheid met collega's onderling, normen en waarden die je uitstraalt in de maatschappij, om de mensen een stuk vertrouwen te geven dat ze bij jou terecht kunnen voor dingen. Ja... Dat is hier zo vanzelfsprekend. En daar zo een grote uitdaging. [I: En juist omdat het onder druk staat.] Ja weet je, werken in een uniform houdt in dat jij iets vertegenwoordigt.' - Echo

AUTONOMIE

Bravo, Delta en Echo benoemen ‘autonoom denken en handelen’ als belangrijke waarde binnen hun rol, waarbij ze zich afzetten tegen het conformeren aan de groep.

‘Een militair is iemand die een dosis discipline heeft en weet waar die voor staat, en wat hij doet. Integer en betrouwbaar. Ja dat hij altijd aan anderen denkt, maar ook aan zichzelf. Je moet ook aan jezelf denken. Maar zeker een team-player moet het zijn.’ - Delta

‘Nooit, alles is uit eigen beweging gegaan en iedereen is daarvoor de volle 100% voor gegaan, omdat hij dat zelf wilde. Niet omdat ik toevallig dit op mijn schouder heb, en dan moet dat.’ - Bravo

Bravo benoemt autonomie van anderen te respecteren in het leiding geven. Dit ligt in lijn met voor hem belangrijke waarden gelijkwaardigheid en integriteit - ‘zijn wie je bent’. De waarde die Bravo, Delta en Echo hechten aan autonomie heeft effect op hoe zij denken over de relatie tussen hun eigen identiteit en hun militaire rolidentiteit. Hier zal in volgende paragrafen verder op ingegaan worden.

PEACEKEEPER-DOELSTELLINGEN

HULP BIEDEN AAN EEN DE BEVOLKING - ‘JA JE BENT ER TOCH OM TE HELPEN’

De meerderheid van de respondenten benoemt het peacekeeperdoel: helpen van de bevolking. De meeste infanteristen en leden van de staf noemen dit doel, maar hechten hier binnen hun rol toch weinig waarde aan. Zij komen hier niet op terug in het spreken over hun ervaringen. Naast dat peacekeeper-taken minder deel zijn van hun operationele taken lijkt dit ook in verband te staan met hun focus op het ‘ondersteunen van elkaar’, waarbij men zich naar binnen richt. Foxtrot en Hotel (infanteristen) ervaren wel morele spanning over het niet kunnen nastreven van dit doel. Ondanks dat zij hulp bieden niet in hun militaire rolidentiteit (kunnen) opnemen, schuurt dit met hun persoonlijke moraliteit. Zij merken in het uitdragen van de warriorrol dat zij eigenlijk de bevolking willen helpen. Dit wordt verder toegelicht in het hoofdstuk over machteloosheidservaringen.

De vier respondenten die peacekeeperdoelstellingen in hun rol opnemen noemen een scala aan doeleinden met betrekking tot hulp bieden: hulp bieden, onrecht bestrijden, mensenrechten

beschermen, vertrouwen winnen, oorlogsslachtoffers helpen en bevolkingsgroepen in contact brengen. In plaats van het naar binnen gerichte perspectief bij de warriorrol is het voor deze respondenten van belang dat de missie een moreel ‘goed’ doel dient in relatie tot de bevolking.

*‘Dat vind ik oké dat je je inzet voor iets, of iemand, daar sta ik wel achter, in welke vorm dan ook. Dat heeft niks met vechten te maken, maar dat je je deelneemt aan iets, en dat je dat dan in die vorm kiest, sta ik ook achter.’ -
Bravo*

MACHT UITOEFENEN DOOR MIDDEL VAN DIPLOMATIE EN SAMENWERKING – ‘MET HET WAPEN OP DE RUG’

De peacekeeper-doeleinden zijn vrijwel altijd gericht op samenwerking met lokale burgers of instanties. Om deze doeleinden te bereiken maken zij gebruik van diplomatie, dialogische vaardigheden en geduld. Alfa vertelt hier bijvoorbeeld hoe hij tijdens missie in Bosnië macht uitoefende door ‘zijn wapen op zijn rug’ te dragen.

‘Dat klinkt misschien arrogant, maar ik kreeg hem wel gekeerd [de situatie], ik kon het in de hand houden, en ik had daar geen wapen voor nodig. Sterker nog, in zo'n situatie nam ik hem niet voor me, maar dan hing ik hem op mijn rug. [I: Dus je macht lag dan waar?'] In het converseren en non-verbaal. [...] Bij de eerste uitzending was er een dorpje dat lag in een vallei, die zijn tijdens de oorlog zijn ze in de steek gelaten [door VN-soldaten], echt letterlijk in de steek gelaten. [...] en het laatste Engelse voertuig was de heuvel nog niet over en het dorp stond al in de brand. Dus er was een intense haat, van die bevolking, richting ons. [...] Maar ja we rijden daarnaar beneden [...] liepen de mannen van dat dorp gelijk richting het begin. Om ons op te wachten. Nou eigenlijk om ons tegen te houden, zo van, jullie zijn toen vertrokken, dan kan je nou ook opzouten. [...] toen was ik van 'oké, moment', wapen op de rug, tolk mee, degene met de grootste muil, oké jij meelopen, en dan gaan we eens even een uurtje zitten babbelen. [...] Ja, maar je kan die verhalen niet negeren, zeg maar. Mensen moeten ook hun verhaal kunnen doen. [...] dan probeer je ... Nou ja... De verstandhouding met dat dorp komt nooit meer goed, maar je moet wel... [I: Ja, want wat is je doel als je daar naar binnen loopt?] Toch proberen te laten zien, van he, wij zijn echt geen klootzakken. En die haat stopt niet als je dan maar zegt, we komen niet meer. Dan begint het bij de volgende generatie weer. [I: Dus in die zin probeer je ook bruggen te bouwen?] Ja, ja.’ – Alfa

Zijn taakuitvoering lag binnen deze missie in praten, luisteren en relaties opbouwen. Hij poogde het vertrouwen van de bevolking (terug) te winnen door te laten zien dat de militairen ‘geen klootzakken’ zijn. In ‘zijn’ gebied was hij een aanspreekpunt en kreeg veel verhalen van bewoners te horen. Soms kon hij iets doen aan misstanden, bijvoorbeeld door het aan de kaak stellen op het juiste niveau of door eigen handelen (bijv. door gelddonaties).

RELATIE TOT DE BEVOLKING - *‘JA, JE PROBEERT HET VERHAAL WEL TE LEREN KENNEN’*

Bij al deze vier personen komt in de interviews naar voren dat ze de ander, de bewoner, als mens zien en willen begrijpen. Zij beschrijven dat zij vanuit nieuwsgierigheid, en waar mogelijk, met een open houding contact aangaan met de bevolking. Echo beschrijft zijn houding als volgt.

‘Wat werkt is wees enthousiast, maak grapjes, vertel over je eigen land, stel beleefde vragen, van weet jij dit, kan ik je helpen. Want wat niet werkt is -ik ben een VN-er, ik ben blank, ik ga jou vertellen hoe je het moet doen-Dan gaan de rolluiken naar beneden.’ – Echo

Op een missie met meer dreiging (Afghanistan) beschrijft Delta met meer voorzichtigheid relaties aan te gaan, maar alsnog kiest hij ervoor om banden met bewoners op te bouwen. Dit in tegenstelling tot warriors die meer afstand inbouwen.

‘Had ik ook wel een band met veel mensen, dus wat dat betreft keek ik er goed tegen aan. Maar je merkt wel dat je wel op je hoede moet zijn, je kan iemand wel vertrouwen, maar voor hetzelfde geldt, als iemand heel mooi doet in je gezicht. Misschien wordt hij wel onder druk gezet door de Taliban... [...] Ja je kan dus wel met ze omgaan, maar je moet wel heel bedacht zijn op wat je zegt en wat je doet. [...] Het klinkt heel cliché, maar het zijn gewoon mensen, de meeste mensen hebben er niet voor gekozen, voor de situatie waar ze in zitten.’ – Delta

Tijdens de interviews nemen deze vier respondenten het perspectief van bewoners in. Ook wanneer bewoners handelen of denken op anders dan zichzelf. Zo ook Echo:

'En het is daar gewoon heel kort door de bocht, die mensen die leven in de onderste laag van de piramide van Maslow. Die hebben helemaal niks, het enige wat ze hebben is wat ze die dag hebben. En dus het is heel normaal dat als ik dorpsoudste ben en ik ben de oudste van veertig mensen in mijn dorpje, dat ik mij alleen maar druk maak over het feit dat iedereen onderdak en voedsel heeft. [...] En of dat dan een tulband van de taliban is of een westerling is... die mij geld komt brengen omdat hij vindt dat ik een schooltje moet bouwen. Ja prima, ik overleef met mijn dorp.' [...] Wie op dat moment hun prioriteiten kan vervullen. Daar gaan ze mee in zee. En wij waren dat in die paar jaar daar, en nu is het de Taliban weer.' - Echo

Dit innemen van het standpunt van de bewoners lijkt voort te komen vanuit een willen begrijpen van de ander en in dit geval de vijandige houding ten opzichte van militairen te willen verklaren. Ook blijkt dat zij met deze verklaringen kritische noten plaatsen bij de doelen of uitleg van de vredesmissie. Bravo benoemt bijvoorbeeld dat het 'west-hatende' perspectief wat in het publiek discours geschetst wordt over de bewoners van Afghanistan, 'onzin' is en dat de bewoners simpele boeren zijn die zich niet druk maken om 'ons'.

RELATIE TOT EIGEN IDENTITEIT - 'MENS, DAT BEN JE ALTIJD'

De verhouding tussen militaire roldentiteit en eigen identiteit wordt door drie respondenten anders geïdentificeerd dan door de meeste warriors. De respondenten (Echo, Delta, Bravo) hechten belang aan het mens-zijn binnen de militaire rol. De marechaussee's benoemen expliciet dat het militair-zijn samen dient te vallen met eigen normen en waarden.

'Maar ik denk dat als je weet waar je zelf voor staat, of je organisatie of bedrijf voor staat... En het komt uit jezelf, dan hoef je daar nooit over na te denken. Want dan doe je het gewoon op de manier, dat het gewenst is. - Echo

Echo denkt dat de meeste marechaussee's zich anders verhouden tot de militaire rol, dan landmachten doen. Zij voelen zich eerder politieman, dan militair. Zij geven aan dat er vanuit de marechaussee krijgsmacht niet dezelfde waarde aan het 'militair' zijn wordt gehecht. Hij verklaart dit door werken binnen de burgermaatschappij, en minder werken in groepen militairen.

'Alleen ik denk dat bijna 90% van de marechaussee zich niet zo militair voelen... wij doen bijna alleen maar civiel werk, ik werk met alleen maar burgers, en ik bijna met al mijn functies heb ik alleen maar midden in de maatschappij gestaan en politiewerk gedaan. Dus heel wat anders dan dagdagelijks op een kazerne zit in de militaire structuur, en militair werk doen [...] dus eigenlijk bij de KMAR... dat het sneller op de loer ligt dat je je politieman voelt, dan dat je militair voelt.' - Echo

Voor landmacht-commandant Bravo is het vooral van belang dat de militaire rolidentiteit niet het 'jezelf kunnen zijn' verdrukt. Hij zet zich in om binnen zijn peloton een groepscultuur te creëren waarin militairen zichzelf kunnen uiten en kwetsbaarheden kunnen tonen. Militaire waarden zoals kracht en doorzettingsvermogen mogen zijns inziens niet in de weg zitten van 'wie je bent'.

'Als er iets is, dan zeg je dat. Als die gasten van mij bang waren, dan zeg je gewoon dat je bang bent. En als je een uur buiten wilt gaan zitten janken omdat je het allemaal niet meer trekt, dan ga je dat doen. En als je bij mij op schoot wilt zitten en je wilt dat ik je een knuffel geef, dan doe ik dat ook. Dat doet niks af aan wie jij bent.' – Bravo

SAMENVATTING

Een deel van de respondenten neemt peacekeeper-elementen in hun rol op (verkenner en marechaussee). De peacekeeper-responderen hechten belang aan de waarden, autonomie, integriteit en betrouwbaarheid. Hun doelstellingen op missie zijn macht uitoefenen door middel van samenwerking en hulp bieden aan de bevolking. Zij hechten hierdoor ook waarde aan de doelstellingen van de missie en het perspectief van de bevolking (naar buiten gericht perspectief). Zij bekijken de bevolking als een ander die gehoord en begrepen dient te worden. Ook zien ze de militaire rol in overeenstemming met eigen (morele) identiteit, en men wil in lijn hiermee handelen.

4.2 MACHTELOOSHEIDSERVARINGEN OP VREDESMISSIES

In dit hoofdstuk zal de analyse worden besproken met betrekking tot de ervaringen van machteloosheid van de respondenten. Vrijwel alle respondenten geven aan op één of meerdere vormen van machteloosheid op vredesmissie te hebben ervaren. Situaties worden als machteloos ervaren, maar ook het opeenstapelen van machteloosheid tijdens missies wordt genoemd. Machteloosheid is dus een term waar een scala aan ervaringen onder valt. Hoewel in deze analyse verschillende thema's kunstmatig uit elkaar zijn getrokken, zijn deze ervaringen regelmatig beleefd als verweven. Ook de reacties op genoemde machteloosheidservaringen komen voort uit een combinatie aan factoren en ervaringen.

In de data kwamen verschillende thema's naar voren. Machteloosheid in relatie tot beide militaire rollen, warrior en peacekeeper, en machteloosheid tegenover de systemen waarin de militairen zich bewegen (hiërarchische bevelstructuur en het VN-systeem).

4.2.1 WARRIOR-MACHTELOOSHEID

Machteloosheidservaringen binnen elementen van de warriorrol hadden veelal betrekking op het werken in onveiligheid en op confrontaties met eigen kwetsbaarheid.

ONMACHT OVER EIGEN VEILIGHEID - *'IK GA NIET MEER THUISKOMEN'*

Veruit de meest genoemde machteloosheidservaring onder de respondenten was dat men geen controle kon uitoefenen over de eigen veiligheid, die logischerwijs meer voorkomt op missies met veel dreiging (zoals Afghanistan en Mali).

Ondanks dat vrijwel alle respondenten deze onmacht benoemen, blijkt uit de data dat wanneer een bedreigende situatie mogelijkheden biedt om hun warriorrol in te zetten, dit meestal niet als machteloos wordt ervaren. Handelingen in dreigende situaties worden dusdanig veel getraind dat het sentiment onder voornamelijk warrior-respondenten is dat ze 'eindelijk' hun vaardigheden kunnen inzetten. Een groot deel van de respondenten ervaart een zekere mate van vijandige dreiging, of zelfs (aanvaardbaar) gevaar voor eigen leven, op zichzelf dan ook niet als machteloos. Zij zien dit als integrale betekenis binnen hun rol als militair - 'wij gaan nou eenmaal het gevecht

in', 'militair offert zich op voor groter doel'. Vooral respondenten die functie infanterie bekleeden, bevinden zich in vuurcontact in een situatie die 'klopt' met hun roldidentiteit als militair.

'[I: En heb je je op een moment machteloos gevoeld in die missie?] Ik denk het niet. [...] op het moment dat er dreiging was... Hadden we vertrouwen in elkaar.' – India

Zoals India hier beschrijft heeft men dus vertrouwen in elkaar en dit geeft een gevoel van controle op de vijandige dreiging. Dit is ook wat de militaire opleiding en de warriorrol hen voorschrijft. Wanneer dit gevoel van controle echter afneemt doordat men bijvoorbeeld vertrouwen verliest in elkaar (of in de defensieorganisatie)²¹, kan er een gevoel van machteloosheid voortkomen. Echo ervoer dit wanneer hij met buitenlandse VN-collega's op patrouille ging in vijandig gebied, terwijl hij geen vertrouwen in hen had²².

'Maar ja... die majoor uit Senegal, waar jij je nachtpatrouille mee moet rijden, die niets kent van skills en drills, Die niet weet hoe hij noodverband moet aanleggen, zelf niet eens in het bezit is van een schermvest [...] Die machteloosheid... dat je echt op jezelf bent aangewezen.' – Echo

Daarnaast kan dit gevoel van controle verbroken worden wanneer men de situatie ervaart als levensbedreigend. Een confrontatie met (mogelijke) eigen dood wordt door vrijwel alle respondenten als machteloosheidservaring getypeerd. Dit werd ervaren met doodsangst en een diep besef van kwetsbaarheid.

'En je geen kant op kan... En toch de mortieren over je heen hoort knallen, dat benauwd, dan voel je je echt gevangen. Als een rat in de val.' - Juliet

Alfa beschrijft een situatie waar een raket naast hem neerklapte en hij door een grote steen beschermd werd van de klap. Hij geeft aan dat een algeheel gevoel van onmacht na dit moment

²¹ Dit wordt verder uitgewerkt in 'Geen zeggenschap ten aanzien van de bevelstructuur'

²² Dit wordt verder uitgewerkt in 'Onmacht ten aanzien van VN-systeem'

sterker werd.

Vrijwel alle militairen ervoeren tijdens de Afghanistan missie een opeenstapeling van machteloosheid in dreiging. Het continue aangaan van bedreigende situaties, maakt dat men op den duur overtuigt raakt dat men de missie niet zal overleven: 'ik ga niet meer thuiskomen'.

'[Eigen dood] Het is heel realistisch en heel dichtbij. Dat is heel raar om daar de hele dag mee bezig te zijn, en dat dat de hele dag in je hoofd zit.' – Bravo

ONMACHT OVER ANDERMANS VEILIGHEID - 'IK HAD HET OOK KUNNEN ZIJN'

Ook wordt machteloosheid ervaren bij het niet kunnen beschermen van mede-militairen. Deze vorm van machteloosheid wordt veelal ervaren bij het (mogelijk) verlies of gewond raken van een mede-militair. Dit was heviger wanneer het een persoon was die zij zelf kenden. Een voorbeeld hiervan is de machteloosheidservaring van de infanterist India, die zijn mede-militairen niet bij mocht bijstaan in een dreigende situatie.

'En toen hoorden we over een eenheid die zonder munitie zat. Die hadden al een paar uur vuurcontact in geweest. En er waren lui die hadden geen munitie meer. [...] Ik voel dan ik wil die kant op ik wil munitie brengen, en dat mag niet.'
– India

Veel respondenten benoemen dat zij tijdens het bijwonen van RAMP-ceremonies (ceremonie waarin de kist van een gesneuvelde militair naar het vliegtuig wordt gedragen om naar het land van herkomst vervoerd te worden) machteloosheid ervaren. Dit raakte aan machteloosheid omtrent eigen veiligheid - 'ik had het ook kunnen zijn'.

'Op het moment dat je vijf collega's verliest en je staat vijf keer op een RAMP-ceremonie en er komt een kist voorbij, en jij weet dat jij de volgende bent die de poort uit moet, dat zijn lastige dingen.' – Delta

Door India wordt genoemd dat hij anders is gaan denken over goed en kwaad door het verlies van een mede-militair op missie. De onrechtvaardigheid van situaties maakt dat hij zijn geloof in een 'rechtvaardige' God verloren is.

'[!]: En zijn er na beide missies overtuigingen van je veranderd?] Nou mijn geloof is wel weg. In God. [Overleden militair] die begon net gelovig te worden. Wordt ie zo uit het leven gerukt. [...] Nee dat klopt niet. - India

NIET TERUG KUNNEN/MOGEN VECHTEN - *'JE WILT IETS DOEN, JE WILT ER TEGEN VECHTEN'*

Enkele infanteristen noemen machteloosheid in het niet kunnen/mogen bestrijden van de tegenstander. Deze machteloosheid wordt gevoeld in situaties wanneer men zich niet kan of mag verdedigen tegen een vijand. Dit is vaak het geval wanneer er geen aanwijsbare vijand is (bomaanslag), maar ook soms ook uit een vergeldingsbehoefte. Hierbij wordt een gevoel van frustratie beschreven, zoals Hotel laat zien.

'Je wilt iets doen, je wilt ertegen, je wilt ertegen gaan vechten, maar die lui die zijn er niet. Die hebben dat ding snel ingegraven en die zijn terug naar hun hutje gegaan.' – Hotel

4.2.2 REACTIES OP WARRIOR-MACHTELOOSHEID

Wanneer de machteloosheidservaring(en) zeer ontwrichtend worden ervaren benoemen respondenten hierop te reageren. Dit deden zij in het (niet) uitdragen of veranderen van eigen militaire rolidentiteit.

VERSTERKEN VAN DE WARRIORROL - *'SCHIJT AAN IEDEREEN BUITEN MIJN EENHEID'*

Alle infanteristen voelen zichzelf verharden door de opeenstapeling van machteloosheid tijdens dreiging (tijdens de Afghanistan missie). De confrontatie met eigen dood, gevoelens van onmacht en frustratie brengen woede met zich mee die zich richten op 'de vijand'.

[!: En veranderde het hoe je daarna in de missie stond?] Ja... bij iedereen wel... agressiever wil ik niet zeggen, maar wel minder tolerant. [...] en waarschijnlijk iemand uit hetzelfde dorp waar ze gisteren allemaal zo vriendelijk waren. En niks vertellen, he, van misschien ligt daar iets, ik zou er niet heen gaan of wat dan ook. Die lui blijven de volgende dag ook weer vrolijk naar je zwaaien. [...] Maar ze vertellen dat tegen iedereen, behalve tegen ons. Dat doet wel wat met je. - Hotel

Overtuigingen omtrent de bevolking verschuiven na geweldsincidenten: de gehele bevolking wordt meer gezien als vijand. Alfa, verkenners commandant heeft het gevoel zichzelf te verliezen, wat volgens hem komt doordat de veiligheid van 'zijn kerels' onder druk staat. Ogenschijnlijk tegenstrijdig zorgt dit sterke loyaliteitsgevoel dat hij zichzelf en zijn peloton in steeds gevaarlijkere situaties brengt. Hij neemt als leider steeds meer risico's waardoor zij vaker in vuurcontact komen.

Het proces wat Alfa tijdens de missie ondergaat (ageren, agressiever worden) beschrijft commandant Bravo als iets wat hij om hem heen ziet gebeuren binnen de aanhoudende dreiging.

*'Iedereen is niet meer wat ie is op de een of andere manier. [...] op een paar van die gasten kan je altijd terugvallen, die zijn super standvastig, en die worden hulzen. [...] Ja... Die gaan dan aan andere dingen vasthouden, en dat komt dan heel erg omhoog, dat macho. [...] Die gingen verhalen tegen mij zitten te vertellen, en dit en schieten en dood en iedereen moet... Dan denk ik dude, dat heb je in al die jaren nog nooit tegen mij gezegd, wat ben je nou aan het blaaskaken, doe is normaal joh. Wat is er aan de hand?'
- Bravo*

Hij probeerde tegen de tendens van agressiviteit in steeds ruimte te maken voor het uiten van gevoelens en kwetsbaarheid. De waarde die hij hecht aan peacekeeper-waarden, zoals autonomie en menswaardigheid, lijken hierin dus tegenwicht te bieden aan het 'versterken' van de warriorrol. Waar het beeld van de bevolking in Alfa's ogen steeds platter wordt, verbreed Bravo zijn perspectief op de bevolking. In zijn ogen wordt de missie moreel complexer en het (vredes)missiedoel onhaalbaar. Dit wordt in de volgende paragrafen uitgewerkt als peacekeeper-machteloosheid.

MOREEL FALLEN - *'IS MIJN SPIEGELTJE SCHOON? NEE, DAT KAN IK VAN MIJZELF NIET ZEGGEN'*

Alfa vertelt dat hij na een extreme reactie op een provocatie van een Afghaanse man het gevoel had te ontwaken:

'[Er was] een Afghaan die een snijbeweging maakte naar een van mijn kerels. En toen [...] heb ik die apart genomen en het is dat de tolk ingreep, maar anders had ik die ter plekke geëxecuteerd, weet ik zeker. [...] en dat was voor mij, klik, het lampje gaat aan na een heel lange periode van uit... toen kwamen de traantjes ook over mijn wangen.' - Alfa

Het bijna overgaan van een morele grens (vermoorden van een onschuldige) 'breekt iets in hem'. Hij neemt 'op de vliegtuigtrap' bij terugkomst ontslag vanuit boosheid, schaamte en algehele verwardheid. Hij beschrijft dat hij zijn legerpak niet meer aan kan doen zonder misselijk te worden en ervaart forse mentale problematiek.

'Als ik ga kijken naar mijn persoonlijke doelen heb ik iets voor iemand kunnen betekenen en is mijn spiegelkje schoon, Nee, dat kan ik van mijzelf niet zeggen. En ik heb wel wat voor iemand kunnen betekenen, maar dat was naar aanleiding van wat ik zelf wel heb veroorzaakt.' – Alfa

Hij beschrijft een gevoel van moreel falen. Het weegt voor hem het zwaarst dat hij schade heeft berokkend aan 'zijn mannen', door hen in situaties te brengen waar zij later mentaal last van hebben gekregen. Hij heeft zelf jaren therapie nodig om 'weer te functioneren' en heeft een stichting opgericht waarmee hij nazorg biedt aan zijn mannen (waarvan één derde (ernstige) mentale problematiek heeft).

VERANDEREN VAN MILITAIRE ROL - *'EN DAT IK TOCH NOG ECHT IETS POSITIEFS ERUIT HEB GEHAD, NAAR IEMAND ANDERS TOE.'*

Ook Foxtrot ervaart een gevoel van moreel falen na het overschrijden van eigen morele 'grenzen' binnen het uitdragen van de warriorrol. Hij ervaart een moreel dilemma met doordat hij geweld heeft gebruikte tegen 'onschuldige kinderen', waar hij deze juist had willen helpen.

'Ik heb kinderen daar gewoon mishandeld. [...] Ja dat vond ik heel lastig ja, dat heb ik mijzelf wel kwalijk genomen. Dat ik mijn eigen normen en waarden aan de kant heb gezet voor iets waar ik niet voor sta. Dat vond ik wel heel lastig [...] [I: je eigen normen en waarden mogen er dan niet zijn?] Nee want dat verslechtert mijn positie in dat gebied, en dan kan ik mijn werk niet goed uitvoeren. En er komen levens op het spel te staan.' - Foxtrot

In het interview benoemt hij met dezelfde stelligheid enerzijds de rechtvaardiging voor het inzetten van geweld 'want er komen levens op het spel te staan' en anderzijds de schuld die hij hierover ervaren heeft.

'[I: En waarom ben je geswitcht?] Vanwege een ervaring in Afghanistan. Dat was een jochie die was zijn arm verloren. [...] En het enige wat ik heb gedaan is een tourniquet om zijn arm gedraaid en toen kreeg ik achteraf te horen dat hij het overleefd had dankzij die Tourniquet, en dat vond ik wel heel speciaal. [...] Omdat ik daarvoor het gevoel had dat mijn missie heel veel voor mijzelf was, mijn eigen ontwikkeling en ervaring... En dat ik toch nog echt iets positiefs heb gedaan naar iemand anders toe.' - Foxtrot

Dit waardenconflict heeft hem uiteindelijk doen besluiten een andere functie binnen de militaire wereld te zoeken. Een 'tegengestelde' ervaring benadrukt voor hem dat hij anderen wil helpen. Daarnaast is hij vertrouwenspersoon geworden binnen de gevechtseenheden, om anderen bij te staan in het verwerken van dit soort ervaringen.

UIT DIENST GAAN - 'EN DAN DENK JE, IS HET MIJ HET WAARD OM BIJ DEFENSIE TE BLIJVEN?'

India en Juliet zijn na hun tweede Afghanistan missie uit dienst gegaan. Zij baseren deze keuze voornamelijk op hun relaties buiten defensie. India en Juliet benoemen dat het aan willen gaan van gevaar niet meer aanvaardbaar is na het krijgen van een geliefde of kind. Waar zij het eerder 'voor hun buddy's' deden, geven zij nu aan dat dit het niet meer waard is.

'Als jij als vrijgezel op missie gaat, als er wat gebeurt laat ik niemand achter.' - India

'Ik had natuurlijk net een zoon gekregen. Dus ja dan zet je dat allemaal eens op een rijtje en dan denk je, is het mij het waard om bij Defensie te blijven?' - Juliet

GEMIS AAN VERBINDING EN ERKENNING MET DE MAATSCHAPPIJ - 'MAAR ZODRA JE JE THUISKOMT, IS ER NIEMAND DIE JE BEGRIJPT EN NIEMAND DIE WEET'

Sommige warrior-respondenten voelen een gemis aan verbinding na thuiskomst. Zij hebben het gevoel niet begrepen te worden en hebben moeite te communiceren over ervaringen op missie.

'Maar zodra je je thuiskomt, is er niemand die je begrijpt en niemand die weet.'
– Hotel

Respondent India beschrijft dat dit gevoel van onbegrepen worden versterkt wordt doordat 'de beelden niet kloppen'. Meerdere respondenten geven aan moeite te hebben met hoe de media de Afghanistan-missie en militairen in beeld brengt. Dit wordt als oneerlijk en vervreemdend ervaren, waardoor de militair niet erkend wordt in zijn ervaring.

Ik denk dat dat ook te maken heeft met de media en de politiek. De politiek zegt dat het een vredesmissie is, want dat klopt niet. Dat de mediabeelden heeft getoond die helemaal niet waar zijn. [I: In die zin klopt het plaatje niet?] Nee. Als je vraagt wat je in Afghanistan hebt gedaan, dan denken ze scholen bouwen, putten slaan en de mensen geholpen. En dat klopt niet. Dat is niet de waardering die je hoort te krijgen. – India

Voor India zit de miskennis hem in de geportretteerde mate van veiligheid. Het was geen 'vredesmissie' en men heeft militairen verloren. Doordat de maatschappij dit niet 'weet', voelt hij zich miskend - 'het was geen vredesmissie', maar 'iedereen' denkt van wel.

SAMENVATTING

De machteloosheid die verbonden is aan het dragen van de warriorrol heeft betrekking op onveiligheid en confrontatie met eigen en andermans kwetsbaarheid. Als reactie op deze ervaringen van onmacht dragen militairen de warriorrol versterkt uit, waarin sommige eigen morele grenzen overgaan. Ook wordt door verschillende warrior-respondenten een gemis aan erkenning en onmogelijkheid tot verbinden met het thuisfront genoemd.

4.2.3 PEACEKEEPER-MACHTELOOSHEID

Machteloosheid in relatie tot de peacekeeperrol heeft betrekking op geen hulp kunnen bieden en het niet kunnen bestrijden van onrecht. Deze wordt binnen twee contexten genoemd. Ten eerste worden ervaringen genoemd waarin een burger een expliciete hulpvraag doet aan de militair doet en hij deze moet afwijzen. Dit werd vaak met grote geraakttheid door de respondenten verteld. Ten tweede wordt een besef in het niet mogen of kunnen verhelpen van onrecht op grotere schaal benoemd. Dit gevoel nam vaak toe naarmate de missie vorderde.

ONMACHT IN NIET MOGEN HELPEN - 'WAAROM MOET IK TOESTEMMING VRAGEN?'

Het moeten afwijzen van een expliciete hulpvraag wordt door Marechaussees het meest benoemd. Zij geven aan dat het niet-helpen hen 'als mens' tegenstond. In deze situaties wordt vanuit het mandaat beperkingen opgelegd, waardoor een militair bijvoorbeeld geen burgers mag meenemen in zijn voertuig.

'Op gegeven moment reden we ergens, en ik zie een vrouw langs de weg liggen, dus ik zeg tegen mijn collega we moeten eruit. Nee joh nee joh zegt hij. Ik laat haar echt niet liggen zei ik, en ik zag dat de Malinese politie, die reed door. Ik zeg ik ga eruit, ik ga echt niet doorrijden. [...] Ik ben uitgestapt, geprobeerd een beetje te bewegen. Ze leefde nog wel. Nou iedereen die reed door, en ik dacht wat moet je doen weet je wel. Je mag ook geen locals meenemen in VN-voertuigen. [...] Ben ik toch ingestapt en doorgereden [...] Dus de onmacht was heel erg groot, heel erg aanwezig, dat ik echt dacht wat doe ik hier en waarom moet ik toestemming vragen om iemand mee te nemen.' – Echo

'Dus dan sta je daar, wat kan je doen [...] dat ik dacht van waarom heb ik dit gedaan, waarom... moet het zo. [...] je wordt er moedeloos van je kan niks.' - Delta

Delta beschrijft dat deze ervaringen zijn overtuigingen over de wereld en zijn rol hierin bevragen. Beiden beschrijven hier een discrepantie tussen wat zij (als militair en mens) als morele doelstelling hebben op missie, 'je bent er om mensen te helpen', en waar zij uiteindelijk de mogelijkheden toe hebben.

ONMACHT IN NIET STRUCTUREEL ONRECHT KUNNEN VERHELPEN - 'DAN DENK JE, WAT WIL IK HIER NOU AAN VERANDEREN DAN.'

Vier peacekeeper-respondenten²³ ervaren machteloosheid vanuit het niet kunnen bewerkstelligen van structurele verbetering. Golf beschrijft het 'willen helpen' als een persoonlijk morele doelstelling die hij niet tot uitdrukking kan brengen binnen zijn rol als infanterist. Hij ervoer onmacht in een besef dat de missie niet in dienst van de bevolking was, en bleef achter met de vraag waarvoor deze dan wel diende. Hij had verwacht de bevolking te kunnen helpen als militair, maar hij zag dit niet terug.

'Dan dacht ik wel als militair zijnde, wat doen we hier nou eigenlijk? [I: Want je kon niet handelen zoals je wou handelen.] nee, nee... [...] maar dat was wel mijn verwachting toen ik op uitzending ging, van je gaat mensen helpen. [...] Dat is misschien indirect gebeurd, maar ik heb dat niet heel direct terug gezien. En dat is wel een gevoel van machteloosheid.' - Golf

Bravo vertelt op vele momenten te beseffen dat hij weinig vanuit zijn rol aan onrecht kon doen, door de omvang van het onrecht. Zo kwam hij aanrijden bij een 'rechtszaak' waarbij een vrouw tot haar nek ingegraven zat.²⁴

'En daar [gloeiendhete steen] moest ze met haar tong overheen, en als dat wit werd, dan waren de woorden die jij sprak gelogen. Want anders werd je tong niet wit. [...] Maar die werd gestenigd. Alleen... wij waren natuurlijk daar boos om. [...] Hoe primitief leef je dan nog, en hoe ver terug in de tijd, zit jij met je ontwikkeling. Dan denk je wat wil ik hier nou aan veranderen dan. [...] En hebben ze dan morgen een ander westers rechtssysteem? [...] En als je dat elke keer ziet dan denk je, waarom moet ik hier rondrijden, wat doen deze mensen ergens? Dit heeft niks met het WTC te maken, dit heeft niks met de oorlog in Amerika te maken, deze mensen weten niks. Die denken dat als je aan een steen likt dat dan je leugens zichtbaar worden. HUH?! Dan kom ik van Nederland daar heen gevlogen, om me daar druk om te maken.' – Bravo

²³ Delta, Bravo, Echo, Golf.

²⁴ In dit dorpje gold een strenge Sharia-wetgeving, waarbij vrouwen niet zonder mannelijk familielid mochten reizen. De vrouw was 'uit zicht' van de mannen geweest toen zij wegrende van een brand. Hiervoor stond zij terecht.

CULTURELE VERSCHILLEN - *'WANT JA, HET IS OMGEKEERDE WERELD DAARO.'*

De marechassees die als taak doceren en het beschermen van mensenrechten hadden stuiten vaak op onbegrip en onwil, want hun 'hulp' wordt niet als hulp gezien. Mensenrechten die zij proberen over te brengen (zoals geen verdachten of kinderen slaan, en geen vrouwen verkrachten), komen niet aan bij de Soedanese politieagenten, die zij proberen te doceren. Zij voelden zich ongewenst wanneer ze geen aansluiting met de bevolking konden vinden in de gedeelde (culturele) waarden.

'Vooral in Soedan, dat zijn mensen die hebben heel veel burgeroorlogen meegemaakt en die hebben nog een bepaalde mindset. Die zijn niet zo goed geletterd, en die hebben bij lange na niet de kennis die wij hebben. Ik zeg niet dat het goed is, of dat wij alles beter weten... alleen het is heel moeilijk om in Soedan politieagenten uit te leggen dat een vrouw niet verkracht mag worden, en dat de vrouw niet geslagen mag worden. [...] Want zo ja het is omgekeerde wereld daaro. [...] Je moet het zo zien, het zijn vroeger rebellen geweest en die hebben nu een blauw pak aan in plaats van een groen pak, maar hun mindset is nog steeds vechten.' - Delta

4.2.4 REACTIES OP PEACEKEEPER-MACHTELOOSHEID

In reactie op deze machteloosheidservaringen beschrijven de respondenten dat zij vaak morele stress ervaren. De morele stress geeft de militairen het gevoel 'iets te moeten doen', en wanneer dit niet mogelijk is kunnen zij dit moeilijk afsluiten.

NAAR EIGEN WAARDEN EN NORMEN HANDELEN - *'IK KIJK TOCH OOK VANUIT MIJN HART'*

Voornamelijk marechassees geven aan dat zij in situaties waarin zij een sterk appèl voelde van een burger in nood, tegen de ROE ingingen. Zij zien hun fundamentele morele doelstelling om de ander te helpen als belangrijker dan de regels die gesteld zijn aan hen als militair. De repercussies die hieraan verbonden waren accepteerden zij dan.

'Ja beetje spugen op hem en ik zag dat en ik denk wat is dit joh. Dus ik vroeg aan de politiemann, wat is er gebeurd? Ja die man is behekst, ik zeg behekst, even serieus. [...] Ik zeg hij moet daar weg, hij zegt nee laat maar liggen. Dus ik zeg nee, hij moet naar het ziekenhuis. Dus ik heb hem opgepakt en achterin mijn VN-auto gegooid. En ik kwam terug op het kamp en toen hoorde ik al van ja je hebt dit gedaan en dat, en lokaal in het VN-voertuig, dat mag niet. Heel gezeik gehad. En ik zeg ja... dat kan wel zijn maar je bent ook mens. En ik kijk ook vanuit mijn hart, en als ik daar zou liggen dan zou ik ook. [...] Dan heb je echt normen en waarden... blijf ik dat mandaat aanhouden of laat ik dat los en... help ik gewoon. Je bent er ook om mensen te helpen. Hoe kan je nou iets opbouwen, als je dat laat liggen.' -Delta

UIT DIENST GAAN - *'IK DOE HET GEWOON NIET MEER'*

Bravo besluit te vertrekken tijdens de missie. Zijn persoonlijke morele doel om iets bij te dragen aan het verhelpen van onrecht blijkt onhaalbaar. Dit maakt dat hij geen waarde meer ziet in zijn taak en het nut van de missie bevroegd. Als reactie op de opeenstapelingen van machteloosheden (warrior-machteloosheid, peacekeeper-machteloosheid en machteloosheid binnen de bevelstructuur) besluit hij zijn rol af te leggen. Wanneer hij was doorgedaan had hij zichzelf verloochend. Dit besluit komt voor hem voort uit de waarde 'autonomie' en 'integriteit'.

'Wij doen dat. Er zijn mensen dood omdat wij besloten daar dat dorp binnen te rijden. Niet omdat die mensen daarom gevraagd hebben [...] Nee, wat ben ik hier in godsnaam aan het doen. [...] [Een militair] Die kan dat [zijn leven] in de weegschaal leggen, voor een ander doel. Maar dan moet het doel... wel opwegen, aan hetgeen... [...] Dus... ja Afghanistan, sloeg de plank gewoon ... echt ... mis. Ja. [I: 'Als je die missie had afgemaakt...'] 'Ja... dan had ik mezelf gewoon verloochend' - Bravo

MORELE SCHADE - *'MAAR ER STERVEN OOK WEL KLEINE STUKJES VAN JEZELF AF'*

Zowel Echo als Delta benoemen de missies niet goed af te kunnen sluiten. Echo beschrijft dat de vele morele dilemma's en gevoelens van machteloosheid hem 'stukjes' van hemzelf hebben gekost. De missies lijken afwisselend te bestaan uit waardevolle en schadelijke momenten, waarin het wel of niet kunnen helpen van mensen centraal staat.

‘Nou mijn moeder die zei voor Mali, zei ze, kind laat je niet weer een stukje van jezelf achter. En ... mijn missies hebben mij heel veel gebracht als mens, als Marechaussee, met de ervaringen die ik heb gehad. Dingen die ik voor mensen op eigen initiatief lokaal daar, heb betekent. [...] Maar je wordt wel blootgesteld aan menselijk ellende van een schaal die je niet voor kan stellen en dat heb ik mijzelf wel heel erg aangetrokken, plus alle incidenten die je meemaakt. [...] Het tekent wel je ziel. [...] Het loslaten, dat is verdomme lastig. Op de een of andere manier, heb ik het nooit helemaal af kunnen sluiten.’ - Echo

SAMENVATTING

De machteloosheid die verbonden is aan het dragen van de peacekeeperrol heeft betrekking op het niet kunnen helpen of onrecht kunnen bestrijden. Als reactie op deze ervaringen van onmacht zien we een handelen vanuit mens-zijn (waarbij de rol dus tijdelijk wordt afgelegd), verzet tegen de militaire rol, maar ook het ‘doen wat er gevraagd wordt’ wat leidde tot morele schade. Door de beperkingen in handelingsmogelijkheden en schaal van het onrecht wordt het nut van vredesmissies door de militairen bevraagd.

4.2.5 GEEN ZEGGENSCHAP BINNEN DE HIËRARCHISCHE BEVELSTRUCTUUR

De onderofficieren ervaren frictie in relatie tot de hiërarchische bevelstructuur. Bijvoorbeeld wanneer zij bevelen diende uit te voeren (en aan ‘hun mannen’ moesten doorgeven) die in hun ogen ‘niet verantwoord’ en ‘niet afgesproken’ waren. Ook benoemen ze niet gehoord worden in hun kritiek.

Respondenten in de manschappen benoemen minder machteloosheidservaringen te hebben en zien hun hiërarchische positie niet als problematisch. De positie ‘manschap’ lijkt hen juist van machteloosheid te ontdoen. De rol wordt gebaseerd op ‘volgzaamheid’ aan de bevelstructuur. De ‘juistheid’ van de bevelstructuur of hiërarchie wordt niet bevraagd. Juliet ervaart wel machteloosheid doordat een bevelhebber in een situatie met hoge dreiging geen zekerheid uitstraalde waardoor dit haar een gevoel van onzekerheid gaf. Zij benadrukt ‘hij hoort te weten wat te doen’.

WAARDENCONFLICT TUSSEN VOLGZAAMHEID EN AUTONOMIE - 'JE MOET DAN ZEGGEN IK STA HIER ACHTER, MAAR IK STA HIER NIET ACHTER'

De drie landmachtonderofficieren ervaren frictie tussen de waarden volgzaamheid en autonomie. Commandant Charlie typeert dit niet als machteloos.

'Want hoe ervaar je dat? Ik heb mij nooit machteloos gevoeld. Want machteloos betekent dat je niks kan doen, en ik heb altijd het idee gehad, je hebt altijd een keus. [...] Ik pak die macht terug door de keuze te maken, door het wel te doen, of niet te doen en te accepteren dat het gewoon niet kan. Wat voor situatie, het dan ook is.' – Charlie

Het gevoel altijd een eigen keuze te kunnen maken (autonomie) geeft hem een gevoel van macht. Met deze quote spreekt hij een deel van zijn rol als militair tegen, waar hij steeds benadrukt dat de essentie van de militaire rol 'ondergeschiktheid' is. Hij lijkt te scheiden wie hij als militair wil zijn en wanneer hij 'als mens' deze rol verwerpt wanneer er van hem verlangd tegen zijn fundamentele overtuigingen in te gaan. Uiteindelijk neemt hij direct na de Irak-missie ontslag, omdat hij de verantwoordelijkheid voor de levens van de soldaten onder hem niet wil dragen door 'onverantwoorde keuzes'.

'Je moet dan zeggen ik sta hierachter, maar ik sta er niet achter. Ik ga jouw leugen niet verkopen. [...] Ik wil die verantwoordelijkheid niet nemen. Ook al ben ik militair, ook al gedraag ik me zo. Als mens... je kan er met 8/10/16 amateurs wegsturen, in dat gebied, en dan weet je mensen gaan daar overlijden...' - Charlie

Waar vergelijkbare ervaringen door andere onderofficieren geduid worden als machteloosheidservaring, ziet Charlie dit niet zo. Dit lijkt samen te hangen met zijn afkeer voor twijfel en emotie tonen - beiden vindt hij niet militair. Ondanks dat hij uit dienst is, ziet hij zichzelf als militair, wat door hem omschreven wordt als een collectie van nobele waarden en deel zijn van een gemeenschap. Tijdens het interview gaat hij minder in op persoonlijk ervaringen, wat een beperkt beeld geeft van zijn ervaringen.

Alfa geeft aan dat hij zich machteloos tegenover de bevelstructuur te hebben gevoeld tijdens de Afghanistan-missie in het moeten uitvoeren van bevelen.

'Nou dan kom je dus soms in situaties te staan, dan denk je van, nu krijg ik van hem een opdracht, die heeft hij ook ontvangen, alleen hij had het lef niet om daar iets tegenin te brengen. En nu zit ik met de shit. - Alfa

Hij vertelt dat er steeds meer ruzie kwam tussen hem en mensen boven hem. Wanneer ik hem of hij ooit een opdracht heeft geweigerd, valt hij terug op de militaire retoriek 'bevel is bevel'.

'Oh nee dat wel. Uitvoeren is uitvoeren. Ja tuurlijk. [...] Je kan zeggen ik vind het dom maar ik ga het wel uitvoeren.' [': Normen van jezelf en die van het militair zijn, als dat schuurt...] Dan.... in mijn situatie, dan neemt het militair zijn wel de overhand, ja. - Alfa

Ondanks dat hij de morele verplichting voelt om zijn mannen en zichzelf te beschermen blijft hij dus volgzzaam. Deze houding tegenover de bevelstructuur maakte hem machteloos in het volgen van eigen normen.

Bravo vertelt dat door het handelen in de continue dreiging zocht naar zekerheid binnen de bevelstructuur en defensie-protocollen.

'[i: Je had dat door, dat je je machteloos voelde... Wat doet dat dan?] Ja [...] Dan ga je naar iets zoeken wat zeker is. Dan ga je naar procedures zoeken, of wat hebben we afgesproken, of weet ik veel. Je gaat naar iets zoeken wat een soort van houvast aan hebt, omdat te weerleggen met het feit dat je het even niet meer weet. [...] Ja dat, of afspraken. We hebben met zijn allen gezegd, dit is wel, en dit is niet. En dit werkt zo, en dit werkt zo. En omdat ik op gegeven moment niet meer kon... ik ging daarnaar zoeken en ik kon dat op gegeven moment niet meer vinden. Ja, dat je dacht, ik dacht dat hij bij jou zat, maar jij hebt gewoon dit gedaan, jij bent voor mij niet meer... jij klopt niet meer.' - Bravo

In reactie op deze existentiële onzekerheid kijkt hij in eerste instantie naar autoritaire personen voor duiding en zekerheid, maar zij zijn 'onvast'. De procedures rondom veiligheid worden steeds minder gevolgd, en bevelen lagen niet in lijn met wat zij als militairen hadden geleerd. Hij voelt zich gedwongen opdrachten uit te voeren. Hij wil juist zeggenschap over eigen handelen, omdat 'er levens op het spel staan'. Hij krijgt geen macht om mee te beslissen, met desastreus gevolg.

'Dus zeiden wij van gaan we niet doen, want we halen het niet in het tijdsbestek. [...]. En dat werd dan door hogehand een beslissing genomen dat gaan jullie toch doen. Wij allemaal ageren, boos kwaad [...] - jullie gaan wel, blabla, nou toen gingen we... ging mis, boem bermbom. Klapt een van die jongens erop, twee gewond. [...] En ... allemaal omdat een iemand gewoon niet luistert naar wat wij zeggen. Dat kwam dan weer omdat iemand zegt dat je dat moet doen, dan moet je dat doen. [...] En dan denk ik echt... snap je nou niet wat je doet? Wat er hier gebeurd is? [...]. Je voelt dat het niet klopt, dat je voelt dat iets niet oké is, maar dat je dat niet in de hand hebt. Je kan niet zelfstandig beslissen ik ga het gewoon niet doen.' -Bravo

4.2.6 REACTIES OP MACHTELOOSHEID BINNEN DE BEVELSTRUCTUUR

VERANTWOORDELIJKHEID NEERLEGGEN BIJ DE DEFENSIEORGANISATIE – *'MOET IK DAT HEM NOU KWALIJK NEMEN OF MOET IK DAT DE ORGANISATIE KWALIJK NEMEN?'*

Zowel Alfa als Bravo voelen zich verraden door Defensie en de legerleiding. De jaren na de missie wordt Alfa's leven beheerst door het zoeken naar verklaringen hoe deze missie in zijn ogen 'zo fout' heeft kunnen lopen. Dit doet hij onder andere door gesprekken met hogere officieren aan te gaan.

'En dat was nogal een heftig gesprekje, hij was heel erg bang dat hij in elkaar geslagen zou worden. Wij waren heel erg bang dat we hem in elkaar zouden slaan [gelach]. Maar hij begon het gesprek... De eerste vraag die hij kreeg was waarom ben je hier? En toen zei hij omdat ik mij verantwoordelijk voel. Dus toen dacht ik, klaar. Dit gesprek hoeft niet meer plaats te vinden, ik heb nu het antwoord gehoord waar ik op zat te wachten. En... hij heb in dat gesprek ook aangegeven dat hij ... dat er bepaalde dingen zijn gebeurd... beslissingen die hij heeft genomen, die geen goede beslissingen zijn geweest. En dat die genomen zijn onder druk maar dat hij... nou ook zonder de juiste kennis, en dan kom je op het punt dat je denkt, moet ik hem dat nu kwalijk nemen of moet ik dat de organisatie kwalijk nemen. '- Alfa

Wanneer de hogere officier verantwoordelijkheid neemt, en dus zijn eigen falen hierin erkent, geeft dit Alfa een zekere berusting. Hij 'ziet in' dat de organisatiestructuur grotendeels verantwoordelijk is voor het 'misgaan', en deze nieuwe betekenissen helpen hem in nieuwe betekenis geven aan de

situatie en zijn rol hierin.

UIT DIENST GAAN - 'IK GA DAT VANAF MORGEN NIET MEER DOEN'

De landmachtonderofficieren geven aan dat onmacht binnen de bevelstructuur een zwaarwegende reden voor ontslag was. Zij willen de verantwoordelijkheid voor hun manschappen niet meer dragen.

'Ik dacht ik ga dat vanaf morgen niet meer doen. Dan ga je het zelf maar doen, maar niet met die jongens... en niet met mij. Ik doe het gewoon niet, want het klopt niet. En ja dat heb ik wel volgehouden, zal ik maar zeggen. [...] Dan moet je... toen heb ik besloten om echt terug naar huis te gaan.' - Bravo

SAMENVATTING

Bij onmacht ten opzichte van de bevelstructuur ervaren onderofficieren een waardeconflict tussen autonomie en volgzzaamheid. Dit hangt samen met het 'verantwoordelijkheid dragen voor hun mannen'. In reactie op deze machteloosheidservaringen nemen de drie landmachtonderofficieren ontslag en leggen verantwoordelijkheid bij de Defensieorganisatie.

4.2.7 MACHTELOOSHEID BINNEN HET VN-SYSTEEM

Tijdens VN-missies in Afrika vallen de marechaussees onder de VN-organisatie. Het werken binnen de VN wordt door hen als tekenend voor sommige machteloosheid gezien. Zij duiden de tak van de VN als bureaucratisch, sterk hiërarchisch en zelfs machtsbelust.

'Alles wat je daar ziet/hoort rapporteer je naar het sector hoofdkwartier, wat uiteindelijk in het land hoofdkwartier terecht kwam. Je had een ogen oren functie zodat de VN weet wat er in die gebieden plaatsvindt. [...] Dan ben je echt gewoon een half jaar gedetacheerd bij de VN, en Defensie zegt zoek het daar maar uit. Daar komt het op neer.' - Echo

'De VN is... hoe ga ik dat tactisch brengen, best heel erg bureaucratisch. Ik wil niet zeggen corrupt, maar in de VN werkt alles... Nou alles draait om geld en om macht' - Delta

MACHTELOOSHEID BINNEN HET SYSTEEM VAN DE VN - 'EN IK DACHT JEZUS... MET MIJN NAAM ERONDER, JA.'

De marechaussees voelen zich met regelmaat machteloos tegenover het 'corrupte' VN-systeem. Zij willen hun rol vanuit integriteit en betrouwbaarheid invullen maar raken moedeloos doordat het systeem dit tegenwerkt. Bijvoorbeeld wanneer Delta een rapport instuurt, die door een hogere officier veranderd wordt.

'Ik was naar een dorpje geweest en de politieagenten waren er niet, en degene die er waren lagen te slapen, dus we konden niks doen. Dus ik had zoiets van dan gaan we terug naar het kamp, en dan rapporteren we dat we niks gedaan hebben. Dus ik had mijn rapport opgemaakt en die moest ik naar hem sturen en hij las hem door en hij zou hem doorsturen, naar het hoofd van de VN. Hij komt bij mij en hij zegt dat rapport klopt niet, want je hebt niks gedaan. Dus ik zeg dat klopt, ik heb niks gedaan. Hij zegt 'ja, maar jullie hadden een opdracht, jullie moesten dit vak en dat vak, en on-the-job geven', dus ik zeg 'ja ze waren er niet, dus ik ga dat ook niet vermelden'. 'Ja, maar ik moet het wel verantwoorden dus zet het er maar in. Dat je iets gedaan hebt'. Dus ik zeg 'nee dat ga ik niet doen, want daar krijg ik gezeik mee'. Toen ging hij tegen mij tekeer 'wie denk je wel niet dat je bent, jij Nederlander, en je bent nog een jonge vent, en ik heb meer macht en ik ben uit India, commissaris'. [...] Volgende dag keek ik in de sent items, want wij konden allemaal zien wat iedereen verstuurd had, en ik zag dat hij mijn rapport zo had verbouwd dat we daar waren geweest en dat gedaan en dat vak gegeven en de mensen waren blij. Ik zat dat te lezen en ik dacht Jezus... met mijn naam eronder, ja...' -Delta

Doordat corrupte praktijken veel voorkomen in het systeem wat hen zou moeten ondersteunen in het peacekeeper-zijn, voelen zij zich er alleen voor staan. Zij staan machteloos in het veranderen van het systeem door de machtspositie van de hogere officieren en de angst om overgeplaatst te worden. Beiden zeggen dit 'dan maar te accepteren' omdat zij anders geen hulp meer kunnen bieden aan de bevolking.

MACHTELOOSHEID IN HET WERKEN NAAST VN-COLLEGA'S - 'MAAR IK WORD AANGEKEKEN OP JOUW GEDRAG'

Delta en Echo ervaren machteloosheid in het werken en geaffilieerd zijn met andere VN-militairen.

Zij benoemen 'integriteitschendingen tot aan Jericho' tegen te komen doordat hun buitenlandse VN-collega's hun rol 'op een verkeerde manier' inzetten.

Alleen veel Afrikaanse collega's die vinden het heel normaal om gewoon met lokale vrouwen aan te pappen, terwijl je daar de hele dag alleen maar in je uniform loopt, die lokale vrouwen mee naar huis neemt, daar seks mee hebt [...] Als je dan uitlegt, joh, je loopt in ene pak, je draagt een VN-baret, vind je dat heel normaal? Dan zeggen ze is mijn cultuur, heb jij niks mee te maken. Maar ik draag dezelfde baret, ik rijd in dezelfde auto, mag dan wel een andere huidskleur hebben, maar ik word aangekeken op jouw gedrag. 'Nee dat is niet zo.'- Echo

Dat collega's 'die hetzelfde pak' dragen zich immoreel gedragen, is een grote bron van irritatie, schaamte en machteloosheid. Doordat de collega's vanuit andere culturele opvattingen de peacekeeper rol invullen bevragen de marechassees de functionaliteit van de organisatie en haalbaarheid van de 'grotere' doelen van de missie.

NIET GEHOORD WORDEN DOOR NEDERLANDSE DEFENSIE - 'MAAR WE LIGGEN ONDER EEN VERGROOTGLAS, JE WEET DE SITUATIE IN NL. ...'

Wanneer Delta uiting wil geven aan deze gevoelens van onmacht, doet hij zijn beklag bij de Nederlandse Defensie. Hij krijgt van zijn hogere officieren te horen dat hij de positie van Nederland in de VN niet in gevaar mag brengen, en het 'moet uitzitten'.

'Ook gewoon gezegd, we hebben er geen zin meer in en het klopt niet. [Antwoord van hogere officieren uit NL:] Maar we liggen onder een vergrootglas, je weet de situatie in NL, we mogen niks, we kunnen niks. Als we nu nog een misstap begaan dan wordt het hele detachement gepatrouilleerd. En dan is niet alleen de marechasse die weggaat, maar NL wordt uit Mali gezet. En dat moet je voorkomen. Dus aan de ene kant heb je belangen om daar te blijven, en aan de andere kant heb je totaal geen belang bij deze missie, omdat het gewoon heel nutteloos is. Ik wil gewoon naar huis toe.' – Delta

Zij worden niet gehoord of gesteund vanuit de legerleiding, omdat politieke belangen een rol spelen. Ook Echo beschrijft dat politieke belangen een 'zinloze' missie hebben voortgestuwd. Hij concludeert dat de missie dan ook geen peacekeeper-doel dient, maar een middel tot een politiek doel is.

'Nederland wil natuurlijk een zetel in de veiligheidsraad [...] Hoe mooi is het als NL, als wij wat doen in Mali. Ik denk wel dat dat de reden is geweest dat wij daar gezeten hebben. [...] De taak die we daar hadden, dat vind ik niet Militair waardig.' - Echo

4.2.8 REACTIES OP MACHTELOOSHEID BINNEN HET VN-SYSTEEM

LOSMAKEN VAN DE MACHT - *'WANT DAN BEN JE UIT ZICHT'*

Echo en Delta pogen manieren te vinden om zich 'los' te maken van de 'macht' van het VN-systeem. Zij benoemen hoe zij verder weg van het hoofdkwartier van de VN gestationeerd wilden zijn. Dit gaf hen meer controle over eigen handelen, waardoor zij meer 'goed' konden doen.

'Vandaar dat ik ook ver weg wil blijven van daar waar het hoofdkwartier zit. Ik was heel blij dat ik in Timboektoe geplaatste werd, want je bent daar uit het zicht van het hoofdkwartier.' - Echo

VERANDEREN VAN DE MILITAIRE ROL - *'HOE ONEERLIJK OOK, GA JE ER TOCH IN MEE.'*

Daartegenover benoemen beide marechassees ook dat zij voor angst voor repercussies en overplaatsing, steeds meer 'meebewegen'. Delta beschrijft dat dit verleggen van eigen (morele) grenzen hem diepongelukkig maakten en gevoelens van zinloosheid voortstuwt.

'Toen dacht ik nou... ik doe er echt niet aan mee. Maar... ja je bent aan het werk en je gaat er toch... hoe oneerlijk ook, nu ik dat zo besef, ga je er toch in mee. Iedereen doet het en je bent daar. [...] uiteindelijk ga je je grenzen verleggen, en ga je voor jezelf dingen zoeken, van wat vind ik nog belangrijk. Hoe haal ik zelf nog voldoening uit deze missie? Als je je ook nog eens druk moet gaan maken om een rapportje, dan wordt het heel lastig. [...] [In Mali heb ik mij bijna geen dag gelukkig gevoeld, toen dacht ik echt wat doe ik hier in godsnaam.' - Delta

Marechassees vertellen hun 'cirkel van invloed' aan te passen. Dit helpt hen in 'door kunnen blijven gaan' en minder gefrustreerd te zijn over de beperkingen. Zij vinden betekenis door zich te focussen op momenten waarop zij 'wel' kunnen bijdragen.

'Dus je probeert binnen jouw cirkel van invloed de integriteit te bewaren... en op die manier te handelen. [...] En zover je kan anderen daarin te onderwijzen en meenemen, binnen een systeem wat je niet helpt.' - Echo

SAMENVATTING

Machteloosheid binnen het VN-systeem wordt door de marechaussees ervaren doordat het systeem en de personen hierbinnen hen tegenwerken in het uitdragen van de peacekeeperrol. In reactie hierop passen zij hun rol en overtuigingen aan en proberen zoveel mogelijk uit het zicht van de machthebbende te blijven. Dit leidt tot zinverlies en morele schade.

HOOFDSTUK 5: CONCLUSIES EN DISCUSSIE

In dit hoofdstuk worden de conclusies van dit empirisch onderzoek besproken. Dit onderzoek tracht antwoord te geven op de vraag hoe identificatie met de twee militaire rollen ‘warrior’ en ‘peacekeeper’ invloed heeft op het ervaren van machteloosheid op vredesmissie, en hoe militairen betekenis geven aan machteloosheidservaringen. Vervolgens wordt in de discussie beschreven hoe de theoretische kaders, sociale identiteitstheorie en morele stress, bijdragen aan een beter begrip van de leefwereld van de militair. Daarna volgen reflecties over de beperkingen van dit onderzoek en worden mogelijkheden tot vervolgonderzoek besproken. Het hoofdstuk eindigt met aanbevelingen voor defensiebeleid en geestelijke verzorging binnen Defensie.

5.1 CONCLUSIE

In het eerste gedeelte van de analyse is gekeken naar hoe Nederlandse militairen zich identificeren met de warrior- en/of de peacekeeperrol op vredesmissie. In de rolidentiteiten van de respondenten zagen we elementen van deze rollen sterk terugkomen. Echter, nemen zij niet alle elementen van één of beiden rollen op, en hechten zij op verschillende wijze waarde aan elementen van de rollen. De respondenten vormen op basis van de rollen een eigen militaire rolidentiteit die bestaat uit waarden, doelstellingen en die hun relatie tot de bevolking tekent. Dit resultaat ligt in lijn met eerdere literatuur (Franke, 2003; Op den Buijs et al. 2018; Broesder et al., 2015; Broesder, 2008). Daarnaast is aangetoond dat identificatie met de warrior/peacekeeper rol een dominante of overeenkomende verhouding tot de rest van hun identiteit betekent.

Door de sociale rollen ‘warrior’ en ‘peacekeeper’ te gebruiken als *sensitizing concepts* is onderzocht wat de rollen voor de militairen betekenen. Warriors hechten veel belang aan waarden verbondenheid, verantwoordelijkheid en kracht, en doelstellingen ‘geweld inzetten’ en ‘elkaar ondersteunen’. De relatie met de lokale bevolking wordt veelal vanuit een ‘verdacht’ of vijand perspectief geduid, wat leidt tot afstandelijke relaties met bewoners en weinig aandacht voor hun perspectief. Peacekeepers hechten belang aan waarden integriteit, betrouwbaarheid en autonomie en aan doelstellingen; ‘hulp bieden’ en ‘macht uitoefenen door middel van samenwerking’. De bevolking wordt geduid als een ander die begrepen dient te worden, wat naar voren komt in een open, begripvolle houding ten opzichte van de bevolking. Ook kwam naar voren dat de

maatschappelijke beelden over de militair invloed hebben op hoe men hun rol invult en de status die men verleent aan het militair-zijn. Militair worden werd door respondenten al vanaf jongs af aan geambieerd vanwege het beeld van de ‘eervolle krijger’ en de status die aan de ‘krachtige’ militair wordt toegeschreven.

Uit de resultaten blijkt dat identificatie met de rollen grotendeels afhankelijk is van diens militaire functie. Operationele taken beïnvloeden logischerwijs hoe zij hun militaire rol zien. Infanteristen namen het meeste elementen van de warriorrol op. Zij hechten vrijwel geen waarde aan peacekeeper-elementen en hebben voornamelijk vijandig contact met de bevolking. De twee verkenners nemen, naast warrior-elementen, ook delen van de peacekeeperrol op in hun rolidentiteit. Zij hechten belang aan (vredes)missie doelstellingen en hebben een open houding ten opzichte van de bevolking. Voor marechaussees geldt dat zij zich als enige meer met de peacekeeperrol identificeren, wat relateert aan hun positionele taak en het hechten van belang aan integriteit en betrouwbaarheid. Concluderend heeft de analyse uitgewezen dat warriors zich voornamelijk op de eigen groep militairen richten (naar binnen) en peacekeepers op de ‘ander’ (naar buiten). Ook kwam naar voren dat respondenten (die zich met beiden rollen identificeren) hun rolidentiteit aanpassen aan de context van de missie, zoals de taken die zij uitvoeren en het dreigingsniveau. In geval van een hoog dreigingsniveau vullen zij hun rol meer als warrior in.

Een belangrijk resultaat is dat de warrior-waarden en normen door een groot deel van de respondenten als gemeenschappelijke groepsnormen worden geduid. Deze worden aangeleerd binnen de Algemene Militaire Opleiding en staan centraal in het beeld van de militair. Warrior-elementen komen in de interviews naar voren in gedeelde taal en retoriek, waarbij hogere status verleend wordt aan eenheden die ‘meer’ warrior zijn (binnen de landmacht). Een deel van de warriors internaliseren deze groepswaarden waardoor er een wederkerige relatie is tussen het identificeren met de warriorrol en het verstevigen van groepsnormen die hierop gebaseerd zijn.

Respondenten die zich identificeren met peacekeeper-rol ervaren frictie met de warrior-groepsnormen, wat zich uit in cultuurkritiek (weerstand tegen ‘machocultuur’) en gevoelens van eenzaamheid. Deze frictie werd vaak genoemd door landmacht-respondenten die zich veelal bewegen in groepen militairen waar deze warriorrol centraal staat. Marechaussees ervoeren deze spanning minder, waar zij meer in contact staan met de burgermaatschappij en zichzelf meer als

peacekeeper zien. De verschillende beleving zou kunnen wijzen op een verschil in cultuur tussen beiden krijgsmachtonderdelen.

Daarnaast komt uit de resultaten naar voren dat peacekeeper- en warrior-militairen een andere positie innemen in relatie tot de hiërarchische bevelstructuur. De focus van de warrior lijkt te liggen in groepsbinding en externe sturing (hoge mate van autoriteit aangaande hiërarchisch systeem), en bij de peacekeeper op autonomie en interne sturing (hoge mate van overeenstemming met eigen morele identiteit). Dit levert bij respondenten frictie op in de vorm van interne waardenconflicten (tussen volgzzaamheid en autonomie), en in conflicten met autoritaire personen binnen de bevelstructuur. Deze conflicten zijn enkel naar voren gekomen bij onderofficieren, waar manschappen meer waarde hechten aan volgzzaamheid en retoriek gebruiken om (morele) spanning hierover op te lossen.

Een aanvulling op bestaande literatuur is dat identificatie met de warriorrol inhoudt dat de rolidentiteit overheersend wordt gezien aan de eigen (morele) identiteit, en identificatie met de peacekeeperrol een samenvallen met eigen (morele) identiteit betekent. De warrior-overtuiging is dat jij als persoon ondergeschikt bent aan de militaire taak en aan 'de groep'. Peacekeepers wijzen deze warrior-overtuiging af waar zij 'zichzelf' meer meenemen in de rol en in lijn met persoonlijke normen en waarden wil handelen. Ook warriors zelf ervaren frictie over de dominantie van de warriorrol (in een groep en binnen zichzelf), wat zich uit in gevoelens van eenzaamheid en frustraties in het niet kunnen erkennen en uiten van delen van zichzelf. De verhouding tot de ander en tot eigen identiteit wordt dus getekend door identificatie met de sociale rollen. Het internaliseren van de culturele (warrior)elementen gaat ten koste van eerdere delen van hun identiteit.

Het tweede deel van de analyse beschrijft wanneer militairen machteloosheid op vredesmissie ervaren en hoe zij hier betekenis aan geven. Daarin is naar voren gekomen dat de respondenten in een breed scala aan situaties op vredesmissies machteloosheid ervaren. Militairen geven aan zich eenmalig, dan wel regelmatig, of in een opeenstapeling van vormen machteloos te hebben gevoeld. Er zijn vier vormen van machteloosheid aangetoond; machteloosheid in relatie tot de warriorrol, tot de peacekeeperrol, tot de bevelstructuur en tot het VN-systeem.

In relatie tot het uitdragen van de warriorrol ervaren vrijwel alle respondenten machteloosheid in geen controle hebben op (eigen en andermans) veiligheid. De warriorrol is gericht op het ondersteunen en beschermen van elkaar in onveiligheid, waardoor de respondenten in veel

dreigende situaties juist geen onmacht ervaren. Maar wanneer de rol in zeer dreigende situaties de militair niet genoeg ‘beschermd’, kan hij zich kwetsbaar en onmachtig voelen. Respondenten die zich sterk met de warriorrol identificeren kunnen in reactie op (een opeenstapeling van) machteloosheid de warriorrol versterkt uitdragen (verharding). Zij worden strijdvaardiger, richten zich enkel op ‘de eigen groep’ en zien de bevolking (meer) als vijand. In het uitdragen van de versterkte warriorrol ontstaat bij sommige respondenten frictie met persoonlijke morele doelstellingen. De versterkte groepsidentiteit en eigen gevoelens van machteloosheid maken dat de respondent eigen morele grenzen overgaat en ‘zichzelf verliest’, wat na missie tot morele en mentale problematiek kan leiden.

Een opvallend resultaat was dat een respondent door grote waarde te hechten aan integriteit en ruimte maken voor kwetsbaarheid dit proces van verharding bij zichzelf en anderen kon tegengegaan. Hieruit valt de hypothese af te leiden dat wanneer er binnen de groep militairen ruimte wordt gemaakt voor integriteit en kwetsbaarheid (peacekeeperrol) dit het versterken van de warriorrol als (groeps)proces tegengaat.

Sommige warrior-respondenten ervoeren morele stress doordat zij geen peacekeeperdoeleinden in hun rol konden uitdragen. Men moet handelingen uitvoeren die tegen hun eigen moraliteit ingaat, wat leidt tot gevoelens van onmacht en een gevoel zichzelf (en anderen) te verraden. Deze morele verwarring kan leiden tot mentale problematiek, eenzaamheid en uiteindelijk een aanpassing van de militaire rol (morele heroriëntatie) bijvoorbeeld door te gaan werken als vertrouwenspersoon om ruimte te scheppen voor kwetsbaarheid. Wanneer men zich meer identificeert met de peacekeeperrol zien we dat men tegenwicht wil bieden aan dominante warrior-groepsnormen. Deze weerstand tegen de warrior-normen en zorg bieden aan andere militairen, is voor respondenten een manier om betekenis te geven en weer morele oriëntatie te vinden na desoriëntatie.

Vanuit een identificatie met de peacekeeperrol ervaren militairen machteloosheid in het geen hulp kunnen bieden aan burgers of het niet kunnen verhelpen van onrecht in het missiegebied. In tegenstelling tot de warriorrol, zijn doelstellingen bij de peacekeeper-rol niet gericht op een afgebakende groep, maar richten deze zich op het welzijn van ‘de ander’ (bevolking). Wanneer deze morele doelstellingen niet haalbaar zijn, ervaren zij dit als machteloos en morele stress. In reactie op deze ervaringen geven militairen aan dat zij soms bewust niet volgzzaam waren aan het mandaat. Deze momenten van weerstand worden als zeer krachtig en betekenisvol ervaren.

Daartegenover staat dat wanneer men niet helpt, men morele schade ervaart door overgaan eigen morele grenzen, wat kan leiden tot morele desoriëntatie en zinverlies.

Samenvattend, de respondenten ervaren machteloosheid in relatie tot het uitdragen van zowel de warriorrol als de peacekeeperrol. De machteloosheidservaringen liggen vaak in het niet kunnen nastreven van doelstellingen binnen de relatie die zij vanuit peacekeeper of warriorrol belangrijk achten (eigen groep of de ander), of in een rolinvulling die niet overeenkomt met persoonlijke morele overtuigingen.

In relatie tot de bevelstructuur komt uit de resultaten naar voren dat landmacht onderofficieren onmacht ervaren in verhouding tot de dominante hiërarchie. Onderofficieren dragen binnen de bevelstructuur zowel 'naar boven' als 'naar onder' verantwoording af. De meeste onderofficieren voelen spanning tussen 'verantwoordelijkheid dragen voor andermans veiligheid', en volgzzaamheid aan 'het bevel'. Wanneer men gedwongen wordt om handelingen te verrichten die volgens hen 'niet kloppen' ervaren zij machteloosheid ten opzichte van de bevelstructuur. Wanneer men het gevoel heeft dat de legerleiding veiligheid van henzelf en hun mannen niet vooropstelt en/of zich niet aan afspraken houdt, kan dit worden ervaren als institutioneel verraad. Dit gevoel van verraad wordt verergerd wanneer men in gesprek met hogere officieren niet wordt gehoord of serieus genomen, wat hun machteloze positie bevestigt. Opmerkelijk is dat drie landmachtonderofficieren op basis van deze machteloosheid uit dienst zijn gegaan.

In relatie tot het VN-systeem zien we dat marechaussees tegen corruptie en beperkingen in het uitvoeren van mogelijke handelingen (vanuit ROE) aanlopen. Hun machteloosheid wordt in de hand gewerkt door een afrekencultuur en misbruik van macht door autoritaire officieren. Zij ervaren hier morele stress, morele desoriëntatie en zinloosheid over, voornamelijk vanuit waardenconflicten tussen integriteit en oneerlijkheid. De haalbaarheid van doelen en effectiviteit van militaire handelingen binnen het VN-systeem wordt door deze marechaussees dan ook bevraagd. Zij stellen in reactie hierop hun overtuigingen omtrent controle bij (verkleinen van '*circle of influence*'). Zij proberen 'trouw te blijven' aan fundamentele peacekeeper-doelstellingen in situaties waar zij wel direct invloed kunnen uitoefenen.

Daarnaast is naar voren gekomen dat militairen een gemis aan begrip en erkenning kunnen ervaren vanuit media en Nederlandse maatschappij. Zij voelen een discrepantie met hun ervaringen en de beeldvorming over missies (voornamelijk de Afghanistanmissie). Dit maakt dat zij het gevoel

hebben niet erkend te worden in (machteloosheids)ervaringen en rol op missie. Door de complexiteit van ervaringen en de positie van de militair inzichtelijk te maken in dit onderzoek, kunnen de publieke verhalen verbreed worden. Dit onderzoek haalt de ervaringen uit de publieke verhalen en maakt de ervaringen van militairen inleefbaar. Er is een scala van situaties en belevenissen beschreven, die de gelaagdheid van de missie-ervaringen inzichtelijk maakt.

De onderzoeksresultaten bevestigen dat machteloosheidservaringen vaak gepaard gaat met morele stress (Rietveld, 2019) en gevolgd worden door processen van betekenisgeving, morele des- en heroriëntatie (Park, 2010; Molendijk, 2019). De respondenten passen hun roldentiteit of hun relatie tot hun roldentiteit aan, naar aanleiding van de machteloosheidservaringen. Dit gebeurt onder andere door te zoeken naar mogelijkheden om de warriorrol of peacekeeperrol sterker uit te dragen. Wanneer men niet slaagt om (nieuwe) betekenis te geven aan hun militaire rol, persoonlijke overtuigingen of machtssystemen, blijven ze achter met gevoelens van zinloosheid en morele verwarring.

HOE VERHOUDT DE AL DAN NIET ERVAREN MACHTELOOSHEID ZICH TOT DE IDENTIFICATIE MET WARRIOR- EN/OF PEACEKEEPERROL BIJ NEDERLANDSE MILITAIREN OP VREDESMISSIE?

Concluderend, tonen de resultaten dat identificatie met beide rollen machteloosheidservaringen voorkomen, maar ook dat elke rol gerelateerd is aan een eigen vorm van machteloosheid: warrior ervaart machteloosheid in relatie tot veiligheid en 'eigen mannen', peacekeeper ervaart machteloosheid in relatie tot hulp bieden en 'de ander'. De machteloosheidservaringen van militairen gaan vaak samen met morele stress en kunnen morele heroriëntatie en zinverlies tot gevolg hebben. Militairen die zich met beide rollen identificeren ervaren frictie tussen tegengestelde elementen van de rollen wat kan leiden tot machteloosheid, eenzaamheid en morele stress. Echter bleek dat identificatie met beide rollen ook machteloosheid te verminderen.

In het huidige onderzoek is gebleken dat machteloosheidservaringen en het vormen van de roldentiteit sterk worden beïnvloed door de cultuur binnen defensie. De warriorrol neemt een centrale plek in binnen de organisatie (wat naar voren komt in socialisatieprocessen en gedeelde taal) wat onvermijdelijk leidt tot internalisering van deze normen door militairen. De warrior-norm dat 'de militaire rol' boven eigen (morele) identiteit staat, leidt tot mentale problematiek, morele

afgestomptheid, en lijkt verbinding met anderen buiten defensie te ontmoedigen. De nadruk op de warriorrol en de machteloosheidservaringen die daarmee gepaard gaan worden op deze manier door de organisatiestructuur in stand gehouden. Doordat er vanuit de peacekeeperrol meer waarde wordt gehecht aan relatie tot de ander en integriteit van de persoon, wordt moreel bewustzijn gestimuleerd, wat een buffer kan vormen tegen warrior-machteloosheid. Een belangrijke bevinding is dat identificatie met beide rollen moreel overschrijdend gedrag en gerelateerde machteloosheid lijkt tegen te gaan. Desondanks lijkt identificatie met de peacekeeperrol minder ondersteund te worden vanuit de militaire (landmacht)cultuur en Defensie, wat naar voren komt in beperkt aantal respondenten die zich hiermee identificeren en weinig gedeelde taal rondom peacekeeper-elementen. Dit houdt machteloosheid in stand.

Naast het feit dat de identificatie met een of beiden rollen invloed heeft op machteloosheidservaringen, is gebleken dat militairen machteloosheid ervaren in relatie tot machtsstructuren (de VN en de bevelstructuur). De gelimiteerde autonomie en de nadruk op conformiteit binnen deze systemen bekneld militairen in handelen vanuit (morele) waarden en doelstellingen binnen hun (militaire) (rol)identiteit. Wanneer men op basis van deze morele spanning kritiek levert op (besluiten of morele doelstellingen binnen) deze systemen, wordt men vaak niet gehoord of zelfs hierop afgerekend. Dit is voor sommigen een reden om ontslag te nemen.

Concluderend, is duidelijk geworden dat machteloosheidservaringen op vredesmissies worden beïnvloed door identificatie met de rollen 'peacekeeper' en 'warrior' en door de relatie van deze rollen tot defensie cultu(u)r(en) en machtsstructuren. Cultuur en machtsstructuren bepalen hoe elementen van de rollen uitgedragen kunnen worden en welk elementen worden gestimuleerd tijdens de vorming. Hierin beïnvloeden zij de militair, diens machteloosheidservaringen en de wijze waarop zij hier betekenis aan kunnen geven.

5.2 DISCUSSIE

De resultaten geven inzicht in hoe identificatie met de rollen aan machteloosheidservaringen relateert, en hoe de militair hier betekenis aan geeft. Dit levert de volgende theoretische implicaties op.

Op basis van de resultaten kunnen eerdere onderzoeken op basis van sociale identiteitstheorie van Franke (2003), Op den Buijs (2019) en Broesder (2010, 2015) bevestigd en aangevuld worden. Het gebruik van de roltheorie heeft tot meer inzicht in de betekenis van deze rollen geleid en heeft de prominente plek van de warriorrol binnen de sociale en culturele context van Defensie aangetoond. Zo is aangetoond dat de sociale rollen waarmee de militair zich identificeert, te duiden zijn in waarden, doelstellingen en relatie tot de bevolking. Deze elementen binnen de rollen komen overeen met onderzoeken waarin de identificatie met deze rollen is onderzocht (Op den Buijs et al., 2019; Broesder et al., 2015). Een aanvulling op deze literatuur is dat identificatie met de rollen de verhouding roldentiteit - eigen (morele) identiteit beïnvloedt. Warriors bleken de roldentiteit dominant aan de eigen identiteit te beschouwen. Peacekeepers vinden het belangrijk dat roldentiteit en de (morele) identiteit op elkaar aansluiten.

Verder lijken deze resultaten een hypothese van Op den Buijs en collega's (2019) te ondersteunen. Zij stellen dat de warriorrol sterker in relatie staat tot de organisatie als geheel. De resultaten ondersteunen de notie dat de warriorrol centraal staat binnen Defensie, en tonen aan dat groepsbinding hierin het belangrijkste is. In lijn met Franke (2003) is duidelijk geworden dat deze sterke verbinding aan de referentiegroep de militaire roldentiteit zeer belangrijk maakt. In veel gevallen wordt deze fundamenteel of overstijgend aan de rest van de eigen identiteit gezien, waarbij andere delen van de identiteit worden onderdrukt. Deze afstand tot delen van de identiteit brengt de persoon weg van eigen emoties en (morele) overtuigingen, waar mentale problematiek het gevolg van kan zijn. Dit wordt ondersteund door literatuur die aantoont dat sterke verbondenheid met de identiteit van militair en het leger als 'familie' beschouwen, correleert aan depressie en PTSS (Lancaster & Hart, 2015)

Daarop aansluitend is gebleken dat de sterke waardering van warrior-elementen en internalisering van deze, relateren met 'de ander' buiten Defensie bemoeilijkt. Dit lijkt in verband te staan met de moeite die militairen ervaren om na thuiskomst zich te verbinden met het thuisfront/maatschappij. Ook dit zien we terug in literatuur die aantoont dat veteranen die gaan studeren na hun tijd in defensie weinig interactie met andere referentiegroepen hebben (Lancaster & Hart, 2015). De sterke groepsbinding binnen Defensie, en het afbreken van andere delen van de identiteit maakt het voor de militair moeilijk om te verbinden met anderen, ook na zijn tijd binnen Defensie. Waar deze afstand tot anderen na missietijd vaak geduid wordt vanuit onbegrip van het thuisfront en afstand

door het meemaken van (oorlogs)ervaringen (Broesder, 2008), lijkt dit dus ook in verband te staan met de dominantie van de warriorrol.

Over de peacekeeperrol beschrijft Op den Buijs (2019) dat deze verbonden is met een geloof in de missie en hogere mate van zelfvertrouwen en zelfacceptatie. Dit wordt door het huidige onderzoek ondersteund. De peacekeepers in dit onderzoek hechten waarde aan vredesdoelen en ‘autonomie’ en ‘integriteit’, waarin de waarden zelfvertrouwen en zelfacceptatie ook lijken te zijn opgenomen. Bovendien helpen de waarden ‘autonomie’ en ‘integriteit’ hun eigen identiteit te behouden in relatie tot de ‘groep militairen’, waar zij minder versmelten met groepsidentiteit.

De paradox tussen de rollen (beschreven in de inleiding) (Broesder, 2008) komt in de relaties tot het zelf en de ander duidelijk naar voren. De militair wordt gevraagd moreel bewust te handelen tijdens zijn missies (Verweij, 2019), maar in de huidige socialisatie (veelal gericht op de warriorrol) wordt het verbinden met ‘de ander’ bemoeilijkt. De naar binnen gerichtheid van de warrior dient het werken in onveiligheid, maar bemoeilijkt het aangaan van relaties en moreel bewustzijn. Identificatie met de peacekeeperrol zet juist het relaties met de ander en moreel handelen centraal. Op basis van de analyse is meer inzicht verkregen in hoe deze paradox tussen de rollen door de militair wordt beleefd, en hoe deze in verband staat met machteloosheidservaringen.

Een verdere bijdrage aan het wetenschappelijk debat is dat de wijze waarop marechaussees zich identificeren met de militaire rollen sterk lijkt te verschillen van de landmachers. Hierover is weinig literatuur bekend en toont een gat binnen de huidige literatuur.²⁵

Het huidige onderzoek heeft ook betrekking op de literatuur over machteloosheidservaringen en morele stress. De resultaten geven verdieping op Molendijk (2019) door aan te tonen dat warriors en peacekeepers morele stress verschillend ervaren, en op andere wijze hierop reageren. Molendijk (2019) beschrijft dat militairen minder morele stress ervaren wanneer zij rechtvaardigende

²⁵ Zie ook de eerste aanbeveling tot vervolgonderzoek.

simplificeringen gebruiken om morele spanning op te lossen. Dit ligt in lijn met hoe warrior-respondenten militaire retoriek gebruiken om eigen handelen rechtvaardigen en zich ontdoen van (morele) verantwoordelijkheid. Echter, zien we bij peacekeeper-respondenten deze ontkenning (vrijwel) niet. De verbinding met eigen morele identiteit, maakt de militair moreel bewuster. Zij tonen in moreel geladen situaties zich bewust van de morele dimensie. Een hypothese die uit de resultaten kan worden afgeleid is dat binnen de peacekeeperrol de waarden integriteit en autonomie, en de relatie die men aangaat met de bevolking, het willen handelen vanuit 'eigen' moreel kader stimuleert.

Wanneer warrior-respondenten (sterke) machteloosheid in dreiging ervaren, hebben we gezien dat zij de warriorrol kunnen versterken, wat tot agressief gedrag en versterkt vijandbeeld kan leiden. Dit is in lijn met de termen bolsteren (Franke, 2003) en morele overweldiging (Rietveld, 2009; Molendijk, 2019). Ook is naar voren gekomen dat een respondent die zich identificeerde met zowel peacekeeper als warrior, bestand was tegen dit groepsproces. Franke beschrijft dat een overkoepelende rolidentiteit waarin beiden rollen zijn opgenomen, bolsterprocessen kan tegengaan (p.45, 2003). Dit lijken de resultaten te bevestigen.

Door het fenomeen machteloosheid op exploratieve wijze te onderzoeken is inzicht verkregen in wat militairen als machteloos ervaren. Hierbij zijn machteloosheid binnen de bevelstructuur en binnen het VN-systeem naar voren gekomen, die minder aandacht binnen de literatuur krijgen. Machteloosheid binnen de systemen en cultuur van defensie, worden vaak geduid als context waar de militair zich in begeeft, in plaats van iets waar men zich toe verhoudt (Rietveld, 2009). Door binnen dit onderzoek de beleving van de militair als vertrekpunt te nemen is aangetoond hoe de positie binnen de structuren en culturen een grote rol spelen in morele stress en de betekenisprocessen die hierop volgen.

De resultaten tonen dat naar aanleiding van machteloosheid in relatie tot systemen, de respondenten meer moeite hadden om betekenis aan hun taak en ervaringen te geven. Dit komt overeen met resultaten van Molendijk (2019) waarbij zij beschrijft dat morele heroriëntatie bemoeilijkt kan worden wanneer er sprake is van politiek verraad. De onderzoeksresultaten tonen aan dat de militaire instituties en machtsstructuren daarbinnen (bevelstructuur en VN-organisatie) morele problematiek in de hand werken en de militairen morele schade berokkenen. De ervaren onmacht

binnen deze systemen, roept de vraag op hoe men iets kan bijdragen aan vredesdoeleinden wanneer handelingen hiertoe worden geblokkeerd door machtsstructuren.

Op basis van de resultaten kunnen vragen gesteld worden of de militair in het vormen van zijn militaire rolidentiteit voldoende wordt voorbereid op zijn uiteindelijke taak op missie en confrontatie met moreel ingewikkelde situaties. Mede door dit onderzoek wordt het belang van luisteren naar militairen en het reflecteren op hoe de systemen en vormingsprocessen (opleiding en cultuur) de militair hierin beïnvloeden bevestigd.

5.3 AANBEVELINGEN VERDER ONDERZOEK

Door de exploratieve wijze van dit onderzoek is naar voren gekomen dat de marechaussee-respondenten zich sterker met de peacekeeperrol identificeerden, dan de landmacht-respondenten. Echter, is dit aangetoond op basis van twee respondenten, waar dit niet afdoende is om verstrekkende conclusies op te trekken. Op grotere schaal zou onderzocht moeten worden of marechaussees zich sterker met de peacekeeperrol identificeren en hoe dit vanuit de cultuur wordt ondersteund. Als dit blijkt kan onderzoek naar hoe deze rol gezonden wordt (bijvoorbeeld in opleiding) mogelijkheden bieden om de peacekeeperrol ook in andere krijgsmachten meer centraal te stellen.

Ook heeft het onderzoek aangetoond dat landmacht-onderofficieren sterke machteloosheid ervaren in relatie tot de bevelstructuur. Waar Rietveld (2019) concludeerde dat het ervaren van machteloosheid niet samenhangt met de rang van de militair, lijkt uit dit onderzoek voort te komen dat de specifieke vorm van hiërarchische onmacht gerelateerd aan deze positie. Dit roept vragen op of meer zeggenschap binnen de bevelstructuur hier een positief effect op zou hebben.

Verder onderzoek naar de relatie tussen de cultuur binnen Nederlandse defensie en het betekenis geven aan de rol is nodig. Uit de resultaten komt naar voren dat de Defensiecultuur en groepsnormen van grote invloed zijn op hoe men de rol invult. In welke vormen Defensie rol elementen stimuleert is in dit onderzoek beperkt naar voren gekomen. Vervolgonderzoek kan zich richten op hoe (warrior)rol-zenden in de cultuur tot uiting komt. Er kan bijvoorbeeld gedacht

worden aan van participerende observaties tijdens oefeningen en het analyseren van beleidsdocumenten.

5.4 BEPERKINGEN VAN HET ONDERZOEK

Een beperking van dit onderzoek is dat de respondenten veel verschillende functies binnen Defensie hebben. Hoewel hierdoor het spectrum aan rollidentiteiten in beeld is gebracht heeft het tot gevolg dat sommige relaties tussen kenmerken van de respondenten en hun betekenisgeving aan de rol niet diepgaand onderzocht konden worden. Zo tonen de data aanwijzingen dat onderofficieren zich meer zouden identificeren met de peacekeeperrol en manschappen met de warriorrol. Dit kon echter niet grondig onderzocht worden doordat de meeste respondenten manschappen ook infanterist zijn en de meeste onderofficieren verkenners en marechaussees. Als hier conclusies op getrokken worden geeft dit een vertekend beeld. Een respondentenpool met meer overeenkomstige kenmerken zou verdiept inzicht kunnen geven over relaties tussen de kenmerken.

Een tweede beperking is dat er in zowel de data-analyse als in de dataverzameling weinig aandacht besteed is aan de context van de missies ervaringen. Waar van belang voor het begrijpen van de situatie is hier informatie over gegeven, maar deze data is niet leidend geweest in de analyse. De situaties waarin militairen terecht komen zijn zeer verschillend bij vredeshandhavende en vredesafdwingende missies (Rietveld, 2019) waardoor onderscheid maken tussen het karakter van de missie meer inzicht kan bieden op de relatie tussen betekenisgeving en missie context.

Een beperking op de interne validiteit van de resultaten (de juistheid van argumentatie en afgeleide conclusies) (Maso & Smaling, 2004) is verbonden met de vorm van dataverzameling. De taal- en reflectievaardigheden van de respondenten verschilde, wat soms resulteerde in beperkte antwoorden op de vragen. De mate waarin respondenten hun ervaring van machteloosheid kunnen verwoorden heeft invloed op de data. Een andere beperking van deze vorm van dataverzameling is dat de respondenten terugblikken op hun machteloosheidservaringen. Betekenissen omtrent deze ervaringen zullen veranderd zijn door de jaren heen. In het interview blikt de respondent vanuit zijn betekenisgeving op dit moment terug op situaties, waardoor er al vergaande betekenisprocessen hebben plaatsgevonden.

5.5 AANBEVELINGEN VOOR DEFENSIEBELEID EN DIENST GEESTELIJKE VERZORGING

Op basis van de resultaten kunnen zowel op systemisch als op persoonlijk niveau aanbevelingen worden gedaan voor Defensie en de Dienst Geestelijke Verzorging. Het is van belang om op beiden niveaus veranderingen door te voeren, waar deze in sterke wisselwerking met elkaar staan.

De resultaten tonen aan dat de cultuur binnen Defensie van grote invloed is op de vorming van de militaire roldentiteit. Het centraal stellen van de warriorrol in zowel training als culturele (groeps)normen maakt dat de militair tijdens vredesmissies kans loopt op mentale en morele problematiek. In de resultaten zijn behoeftes en positieve effecten naar voren gekomen van een open en accepterende houding ten opzichte van emotionele kwetsbaarheid. Aanbeveling op systemisch niveau is om in beleid en opleiding cultuurverandering na te streven, die het identificeren met de peacekeeperrol ondersteunt. Hierbij kan gezocht worden naar nieuwe manieren om sociale verbondenheid te ondersteunen, waar de militair eigen identiteit niet in dezelfde mate 'afbreekt' of dient te verbergen.

Een tweede aanbeveling op systemisch niveau kan gedaan worden met betrekking tot de hiërarchische bevelstructuur. De resultaten laten zien dat landmacht-onderofficieren sterke machteloosheid ervaren (en in reactie hierop de dienst verlaten) door een gebrek aan zeggenschap binnen de bevelstructuur en 'gehoord worden' door hogere officieren. Aanbeveling zou zijn om te onderzoeken hoe meer zeggenschap in de hiërarchische bevelstructuur mogelijk is en hoe er meer gehoor kan worden gegeven aan militairen in deze schakelpositie.

Een derde aanbeveling betreft de werkzaamheden van de dienst Geestelijke Verzorging binnen Defensie. Het onderzoek heeft aangetoond dat machteloosheidservaringen betekenis- en zingevingprocessen in gang zetten. In het ondersteunen en begeleiden van individuele militairen dienen geestelijke verzorgers zich bewust te zijn van het belang en de morele implicaties van deze ervaringen, in het bijzonder voor militairen binnen gevechtseenheden die moeilijk naar voren kunnen treden met deze problematiek. Voor de geestelijk verzorger is het belangrijk om in het oog te houden hoe de systemen de militair beperken in het uiten en ontwikkelen van delen van zijn identiteit, en de militair een ruimte te bieden waar hij deze wel kan onderzoeken en uiten.

Daarnaast is naar voren gekomen dat militairen vertrekken op basis van machteloosheidservaringen (zeker wanneer zij Defensie hierin kwalijk nemen). Door hun vertrek vallen zij buiten de gebruikelijke nazorg die geboden wordt door Defensie. De Dienst Geestelijke Verzorging zou zich kunnen inzetten om deze personen te bereiken en nazorg te bieden.

LITERATUUR

- Arenas-García, N. (2010). *The UNMIS in South Sudan: Challenges & Dilemmas by Institute of Studies on Conflicts and Humanitarian Action*. Geraadpleegd op: <https://ibdigital.uib.es/greenstone/collect/cd2/import/iecah/iecah0041.pdf>
- Baarle, E., Bosch, J., Widdershoven, G., Verweij, D. & B. Molewijk (2015). Moral dilemmas in a military context. A case study of a train the trainer course on military ethics, *Journal of Moral Education*, 44(4), 457-478.
- Bache, M., & B. Hommelgaard (1994). *Danish UN soldiers: Experiences and stress reactions*. Copenhagen: Defence Centre for Leadership.
- Battistelli, F. (1997). Peacekeeping and the postmodern soldier. *Armed Forces & Society*, 23(3), 467-484.
- Bartone, P.T., Adler, A.B., & M.A. Vaitkus (1998). Dimensions of psychological stress in peacekeeping operations. *Military medicine*, 163(9), 587-593.
- Boeije H. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek, denken en doen*. Amsterdam: Boom.
- Best, G. (1980). *Humanity in Warfare: The Modern History of the International Law of Armed Conflicts*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Britt, T.W. (2003). Can Participation in Peacekeeping Missions Be Beneficial? The Importance of meaning as a Function of Attitudes and Identity. In T. Britt (Ed.), *The Psychology of the Peacekeeper: Lessons from the Field* (pp 71–88). Westport: Prager.
- Britt, T.W. (1998). Psychological ambiguities in peacekeeping. In H. J. Langholtz (Ed.), *The psychology of peacekeeping* (pp 111–128). Westport, CT: Prager.
- Britt, T.W. (1995). Using the triangle of responsibility to understand psychological ambiguities in peacekeeping operations. Duitsland: Walter Reed Army Institute of Research.
- Broesder, W.A. (2008). Peacekeeping warrior. *Militaire spectator*, 177 (10), 535-548.
- Broesder, W.A., Vogelaar, L.W., Op den Buijs, T.P. & M.C. Euwema. (2010) The peacekeeping warrior. In M. Easton, M.G.W. den Boer, & J. Janssens (Ed.), *Blurring Military and Police Rules* (pp 171-184). Den Haag: Boom.
- Broesder, W.A., Op den Buijs, T.P., Vogelaar, L.W. & M.C. Euwema (2015). Can soldiers combine swords and ploughshares? The construction of the Warrior-Peacekeeper Role Identity Survey. *Armed Forces & Society*, 4 (3), 519-541.

- Bowen, G. (2006). Grounded Theory and Sensitizing Concepts. *International Journal of Qualitative Methods*, 5 (3), 12-23.
- Currier, J.M., Holland, J.M. & J. Mallot (2014). Moral Injury, Meaning Making and Mental Health. *Returning Veterans. Journal of Clinical Psychology*, 71(3), 229-240.
- Franke, V.C. (2003). The social identity of peacekeeping. In Britt, T. (Ed.) *The Psychology of the Peacekeeper: Lessons from the Field* (pp 71-86). Westport: Praeger Publishers.
- Findlay, T. (1996). The new peacekeepers and the new peacekeeping, in Findlay (Ed.), *Challenges for the New Peacekeepers* (pp 12 – 24). Oxford: Oxford University.
- Franke, V. C. (1999). Resolving Identity Tensions: The Case of the Peacekeeper. *Journal of Conflict Studies*, 19(2), 124–143.
- Graaf, B. (2010). The Dutch mission in Uruzgan. *Atlantisch Perspectief*, 34, 18-22.
- Hartle, A. (1989). *Moral Issues in Military Decision Making*. Lawrence: University of Kansas Press.
- Janowitz, M. (1960). *The professional soldier: A social and political portrait*. New York: The Free Press.
- Jordan, A.H., Eisen, E., Bolton, E., Nash, W.P., & B.T. Litz (2017). Distinguishing war-related PTSD resulting from perpetration- and betrayal-based morally injurious events. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 9 (6), 627–634.
- Karasek, R., & T. Theorell (1990). *Healthy Work: Stress, Productivity, and the Reconstruction of Working Life*. New York: Basic Books.
- Katz, D. & R. L. Kahn (1978). *The social psychology of organizations*. New York: Wiley.
- Maso, I. & A. Smaling (1998). *Kwalitatief onderzoek: praktijk en theorie*. Amsterdam: Boom.
- Litz, T.B., Stein, N., Delaney, E., Lebowitz, L., Nash, W.P., Silva, C. & S. Maugen (2009). Moral injury and moral repair in war veterans: A preliminary model and intervention strategy. *Clinical psychology Review*, 29, 695–706.
- Lancaster, S.L. & R.P Hart (2015). Military Identity and Psychological Functioning: A Pilot Study. *Military Behavioral Health*, 3 (1), 83-87.
- Moldjord, C., Fossum, L.K. & A. Holen (2003). Coping with Peacekeeping Stress. In Britt, T. (Ed.), *The Psychology of the Peacekeeper: Lessons from the Field* (pp 169-181). Westport: Praeger Publishers.

- Molendijk, T. (2018). Moral injury in relation to public debates: The role of societal misrecognition in moral conflict-colored trauma among soldiers, *Social Science & Medicine*, 211, 314-320.
- Molendijk, T. (2019). *Moral Injury, Political Practices and Public Perceptions*. Nijmegen: Radboud Universiteit.
- Molendijk, T. (2020). Moral Injury. *Militaire spectator*, 189 (11), 554-567.
- Molendijk, T., Kramer E & D. Verweij (2018) Moral Aspects of “Moral Injury”: Analyzing Conceptualizations on the Role of Morality in Military Trauma, *Journal of Military Ethics*, 17 (1), 36-53.
- Muller, D & E. Kamp (2018). *Moral injury: Verborgen littekens van het innerlijke strijdveld*. Delft: Eburon.
- Nederlands Instituut voor Militaire Historie (2010). *United Nations Protection Force (UNPROFOR) en de United Nations Peace Forces (UNPF)*. Geraadpleegd van <https://www.defensie.nl/onderwerpen/historische-missies/downloads/brochures/2010/04/15/unprofor-en-unpf>
- Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (2002). *Srebrenica rapport*. Geraadpleegd van <http://www.niod.knaw.nl/nl/srebrenica-rapport>
- Nederlandse Omroep Stichting (2022, 18 juni). *Na 27 jaar erkenning voor Dutchbatters*. Geraadpleegd op <https://nos.nl/artikel/2433121-na-27-jaar-erkenning-voor-dutchbatters-laat-maar-blij-dat-het-er-is>
- Op den Buijs, T., Broesder, W., Goldenberg I., Rosteigne, D. & J. Kivirahk (2019). Warrior and peacekeeper role identities: associations with self-esteem, organizational commitment and organizational citizenship behavior. *Journal of Military Studies*, 8, 3-15.
- Park, C. L. (2010). Making Sense of the Meaning Literature: An Integrative Review of Meaning Making and Its Effects on Adjustment to Stressful Life Events. *Psychological Bulletin*, 36(2), 257-301.
- Perez, C. jr. (2012). The soldier as Lethal warrior and Cooperative Political Agent: On the Soldier’s Ethical and Political Obligations toward the Indigenous Other. *Armed forces & Society*. 28(2), 177-204.
- Reed, B.J. & D. R. Segal (2000). The Impact of Multiple Deployments on Soldiers Peacekeeping Attitudes, Morale, and Retention. *Armed Forces & Society*, 27(1), 57-78.
- Rietveld, N. (2009). *De gewetensvolle veteraan. Schuld- en schaamtebeleving bij veteranen van vredesmissies*. Oisterwijk: BOXpress.

- Rietveld, N. (2010). Verantwoordelijkheidsgevoelens van militairen, Gevolgen van mandaten, restricties en morele dilemma's in het uitzendgebied. *Militaire Spectator*, 179 (6), 308-329.
- Rodríguez, J.R., Quiñones-Maldonado, R. & Alvarado-Pomales, A. (2009). Military suicide: factors that need to be taken into consideration to understand the phenomena. *Boletín de la Asociación Médica de Puerto Rico*, 101(3), 33-41.
- Sarbin, T.R. (1954). Role Theory. In G. Lindzey (Ed.) *Handbook of Social Psychology* (pp 76-90). Cambridge: Addison Wesley Press.
- Schut, M., Graaff, de M.C. & D. Verweij. (2015). Moral Emotions during Military Deployments of Dutch Forces: A Qualitative Study on Moral Emotions in Intercultural Interactions. *Armed Forces & Society* 2015, 41(4), 616-638.
- Segal, D.R. & R. J. Waldman (1998). Multinational Peacekeeping operations: Background and effectiveness. In J. Burke (Ed.), *The adaptive Military, Armed Forces in a Turbulent world* (pp. 188-201). Boulder: Westview Press.
- Shay, J. (2014). Moral injury. *Psychoanalytic Psychology*, 31(2),182–91.
- Taylor, T. (1979) Just and unjust wars. In M.M. Wakin (Ed.), *War, Morality and the Military Profession* (pp 245-258). Boulder: Westview Press.
- Tessman, L. (2010). Idealizing morality. *Hypatia*, 25(4), 797-824.
- Tripodi, P. (2006). Peacekeepers, Moral Autonomy and the Use of Force. *Journal of Military Ethics*, 5(3), 214-232.
- Tweede Kamer (2006). *Kamerstuk 26933: Personeelszorg rondom vredesoperaties, lijst van vragen en antwoorden*. Geraadpleegd op: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/dossier/26933/kst-26933-3?resultIndex=0&sorttype=1&sortorder=4>
- Van Manen, M. (2005). Fenomenologie: een kwalitatieve stroming met een verscheidenheid aan tradities. Utrecht: KWALON.
- Vermeij, L. (2015). MINUSMA: Challenges on the Ground, onderzoeksrapport voor Norwegian Institute of International Affairs. Geraadpleegd op <https://www.jstor.org/stable/resrep07988>
- Verweij, D. (2009). Denken in dialoog: Ethiek en de militaire praktijk. *Militaire Spectator*, 178 (1), 15-25.
- Walzer, M. (1977). Just and UnJust War s: A Moral Argument with Historical Illustrations. New York: Basic Books Inc.

Weisæth, L. (2003). The Psychological Challenge of Peacekeeping Operations. In T. Britt (Ed.), *The Psychology of the Peacekeeper: Lessons from the Field*, (pp 207-223). Westport: Praeger Publishers.

Zigon, J. (2009). Within a range of possibilities: morality and ethics in social life. *Ethnos*, 74 (2), 251-276.

BIJLAGE: INFORMED CONSENT FORMULIER

Onderzoektitel	Machteloosheidservaringen op vredesmissies door Nederlandse militairen.	
Onderzoeker	Eva Stor (Begeleider: Nicole Immler)	
Organisatie	Universiteit voor Humanistiek	
Doel van het onderzoek	Het doel van dit onderzoek is om meer te weten te komen over hoe militairen hun rol zien en betekenis geven aan hun machteloosheidservaringen op vredesmissie.	
Interview	De dataverzameling heeft plaatsgevonden tijdens een individueel interview. Het interview is opgenomen, en vervolgens getranscribeerd. Dit transcript kan worden gebruikt voor verder onderzoek.	
Vrijwilligheid	Uw deelname aan dit onderzoek was vrijwillig, en u heeft niet hoeven antwoorden op vragen waar u niet op wou antwoorden.	
Delen van de resultaten	De data zullen uitsluitend worden gebruikt voor wetenschappelijk onderzoek en wetenschappelijk publicaties.	
Vertrouwelijkheid van gegevens	Uw privacy is beschermd. Bij de start van het onderzoek krijgt uw naam een pseudoniem. In de publicatie zullen anonieme gegevens en pseudoniemen worden gebruikt. De audio-opnamen en transcripten worden opgeslagen in de beveiligde archieven van de Universiteit voor Humanistiek.	
Toestemmingsverklaring	Met uw ondertekening van dit document geeft u aan dat u minstens 18 jaar oud bent; dat u dit formulier gelezen en begrepen heeft; dat al uw vragen zijn beantwoord naar tevredenheid en dat u vrijwillig akkoord bent gegaan met deelname aan dit onderzoek.	
Handtekening en datum	Respondent:	Onderzoeker:
	Datum:	Datum:

BIJLAGE: VRAGENLIJST VOOR INTERVIEWS

Dank dat je wilt meewerken aan mijn onderzoek omtrent machteloosheid. Het onderzoek gaat over wat militair zijn voor jou betekent en je ervaringen op vredesmissie - in het bijzonder ervaringen van machteloosheid.

Ik verwerk de data sowieso anoniem en stuur je het transcript via de mail. Eventuele gevoelige informatie (missie gegevens of iets dergelijks) kunnen geschrapt worden.

Uiteindelijk komt mijn masterscriptie in de database van mijn universiteit te staan die online en openbaar is. Het onderzoek is dus toegankelijk voor mensen die er specifiek naar op zoek gaan.

- Hoe is je loopbaan binnen Defensie verlopen?
- Welke rol heb je, volgens jou, als militair?
- Wat is belangrijk voor jou als militair zijnde?

- Welke missie(s) heb je gedraaid?
- Hoe heb jij deze missie(s) ervaren?
- Hoe ervoer jij jouw rol als militair op missie?
- Hoe keek jij naar de bevolking?
- Wanneer heb jij je machteloos gevoeld op missie?
- Wat werkte deze machteloosheid in de hand?
- Hebben deze machteloosheidservaringen veranderd hoe je de rol als militair ziet?
- Hebben deze machteloosheidservaringen jouw persoonlijke overtuigingen veranderd?

- Hoe kijk je terug op deze missie(s)?

BIJLAGE : CODEBOOM

In deze tabel wordt weergegeven welke families zijn gevormd op basis van de inductief gegenereerde codes. De eerste rondes aan codes worden niet weergegeven aangezien deze codes vaak dicht bij de taal van de respondent blijven, met gevolg dat codes veel op elkaar lijken en dit er erg veel zijn. Om een voorbeeld te geven zijn onder de familie ‘verbondenheid’ de volgende codes ondergebracht: ‘samenwerking, gezamenlijkheid, deel zijn van een groter geheel, gelijkwaardigheid, kameraadschap, buddiesysteem, zorgen voor elkaar, zorgzaamheid, deel zijn van de groep, geen eigenbelang.’

De sensitizing concepts ‘warriorrol’ en ‘peacekeeperrol’ hebben geattendeerd op aspecten (waarden, doelstellingen en relatie tot bevolking) en thema’s binnen de rollen (geweld inzetten, hulp bieden).

	Families	Hoofdcodes binnen families	
Thema’s met betrekking tot de militaire rol	Functies	Infanterie Staf	Marechaussees Verkenners
	Hiërarchie	Relatie tot bevelstructuur	Kritiek Belang hechten aan
	Verbondenheid	Kameraadschap	Gelijkwaardigheid
	Verantwoordelijh eid	Veiligheid	Zorgen voor elkaar

	Geweld inzetten	Krachtig/vaardig zijn	Gevaar aangaan
	Eigen persoon aan de kant zetten	Eigen grenzen over gaan	Eigen gevoel uitschakelen/niet uiten Schaamte Eenzaamheid
	Autonomie	Zeggenschap	
	Integriteit	Eerlijkheid	Eigen waarden uitdragen binnen de rol
Doelen binnen militaire rol	Elkaar ondersteunen		
	Hulp bieden (aan persoon)		Luisteren Praten Melding maken
	Zelf ontwikkelen		
	Bestrijden van vijand		Vechten Verdedigen
	Onrecht bestrijden		Inzetten voor een betere wereld
Rang	Commandant	Opleiden	Relatie tot ondergeschikten
	Korporaal/soldaat		Relatie tot commandant

Machteloosheidservaringen	Eigen dood	Dreiging	
	Dood/gewonden Mede militair	Dreiging	
	Niet kunnen strijden		
	Niet kunnen helpen	Lijden aanschouwen	Schaamte
	Niet mogen helpen	Verraad VN-systeem	Lijden aanschouwen
	Niet mogen handelen naar eigen overtuigingen		
	Niet kunnen verzetten tegen bevelen	Verraad Hierarchie/Bevelsysteem	Ongehoord
Effect van machteloosheid	Schuld/schaamte		
	Verdriet		
	Verlies van vertrouwen	Naar Defensie toe	

	Verlies van zelf	Zoeken naar zekerheid	
	Agressie/boosheid	Zwart-wit denken	
